

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Hüseyin Mevsim

Bulgar Gözüyle Edirne

KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 259
ANI VE YAŞAM – 20

BULGAR GÖZÜYLE EDİRNE / HÜSEYİN MEVSİM

© 2012, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

YAYINA HAZIRLAYAN
FÜSUN KİPER, GÖKHAN GENÇAY

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOÇUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
MAYIS 2012, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-085-0

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOÇUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Bulgar Gözüyle Edirne

HÜSEYİN MEVSİM

KitapYAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

GİRİŞ, BULGAR ANI VE GEZİ NOTLARINDA 1870'LER EDİRNE'Sİ 11

MİHAİL MACAROV, ANILAR 17

PETKO SLAVEYKOV, EDİRNE 27

DOBRI MINKOV, ELLİ YIL ÖNCE EDİRNE 37

PETİR KARAPETROV, YİRMİ YIL ÖNCE (19 ŞUBAT 1878) EDİRNE 51

ANDON DİMİTROV, RUS-OSMANLI SAVAŞI SIRASINDA EDİRNE'DEN KİŞİSEL ANILAR 73

DİZİN 94

ÖNSÖZ

Her şeyin başlangıcında özel bir nedenin, kişisel bir dürtünün yatışına yürekten inanırım. Doğu Rodoplar'da, Kırcaali Sancağı'nın Yunanistan sınırı boyundaki bir köyde dünyaya gelen; çocukluğunu ve ilk gençlik çağını 1980'lerin soğuk ve puslu ikliminde geçiren benim gibi herkesin kalbinde Edirne'nin çok özel bir yeri vardır. 1961'de yaşama gözlerini yuman, adını taşıdığım dedem 1901'de doğduğunda köyümüz Edirne vilayeti sınırları içindeymiş. 1996'nın buzlu bir kış gününde Bursa'ya getirdiğimiz ve sekiz ay sonra sonsuz uykusuna yatan babaannem de 1902'de Edirne vilayetinde doğmuştu. Daha sonra, tükenmez bir tarih dağarcığı olan rahmetli babamın anlatılarından, köyümüze İskeçe'den tütününü ilk getiren Cin Ali'nin, birinci yıl 70 kg ürün elde ettiğini, bu ürünü Edirne'ye satmaya götürdüğünü ve yolculuğun katırla üç gün sürdüğünü öğrenecektim. Evet, Edirne belki hemen şuracıkta değildi, ama görüldüğü gibi, bağlarımız güçlüydü. Ancak çocukluk yıllarımda kutuplaşmış ve kuşku dünyamızın kapalı sınırlarını mektupların bile zor aşılıyor olması, bilinmeyenlerle dolu öteki dünyayı daha da gizemli yapıyordu.

Düşündüğümde, Edirne'ye ilişkin çocuk belleğimdeki ilk imgenin minareler olduğunu farkediyorum. Bize göre Edirne'ye daha yakın olan Koşukavak (Krumovgrad) kasabasında eğitim gören ağabeyim, Çal adında bir tepeden sabahları açık havada Edirne minarelerinin görüldüğünü anlatırdı. Bunun gerçek mi, yoksa yanılsama mı olduğunu halen öğrenmiş değilim, ancak Koşukavak'taki Çal Tepesi'ni çocuk belleğim köyümüzün yakınındaki Çal'a indiriyor ve Edirne minarelerinin bizim oradan görüldüğünü sanıyordum. Bu durum, sivri uçları bulut köpüğünde kaybolan yükseltiler olarak hayal ettiğim minarelerin gizemini daha da artırıyordu. Üniversite yıllarım Meriç kıyısındaki Filibe'de geçerken, uzamsal olarak belki Edirne'den uzaklaşmış, ancak nehir aracılığıyla daha da yakınlaşmıştım (daha 9. yüzyılda Bulgar yazarı Yoan Ekzarh, "deniz, uzaklıkları yakınlaştırır" diye yazmamış mıydı?)

Edirne'i ilk kez yasakların kalktığı ve sınırların açıldığı 1991'in Mayıs ayı sonlarında gördüm. Selimiye yakınlarında mola verilmişti. Elime bir

deri mont tutuşturup ne denli kaliteli olduğunu çakmağını tutarak kanıtlamak isteyen seyyar satıcıdan bir türlü kurtulamamıştık (daha sonraki gelişlerimde de benzer sahneler eksik olmayacak, ruhen yükseldiğim anlarda birileri elime bir şeyler sıkıştırmaya çalışarak büyüyü bozacaktı hep).

Edirne'yle bir sonraki kesişme aynı yılın sonbaharında, kadife yumuşaklığındaki ıssız bir ekim gününde oldu. Kucağımda iki yaşındaki oğlum, avucumda beş yaşındaki kızımın eli; sırtımda da muhacirliğin ateşten gömleği vardı (Kapıkule'den geçtiğim sırada tatilden dönen Almancıların, "Ne büyük cesaret, iki çocukla..." fısıltılarına yıllar sonra anlam verecektim). Her iki tarafın da pasaport kontrol ve gümrük sahalarını yaya olarak geçmenin yorgunluğuyla bir taksiyle Edirne Otogarı'na, oradan da vakit yitirmeden İstanbul zerinden Bursa'ya geçmiştik. Yıllar sonra, Osmanlı'ya başkentlik etmiş bu kentlerde kendimi dingin ve çok huzurlu hissettiğimi fark edecektim. Genliğimi geride bırakmanın ve önümdeki bilinmezliğin yoğun sisinden olacak ki, belleğimde bu geçişe ilişkin hiçbir iz bulamıyorum.

Daha sonraki yıllarda, yeni açılan otobandan, genellikle otobüsle sıradan bir yolcu veya turist rehberi sıfatıyla en ön koltukta, birçok kere Edirne yakınından geçtiğim oldu. Her ne zaman ve nereden hareket edersek edelim, Edirne civarından gecenin derinliğinde geçiliyordu. Ne hikmetse, her defasında gizil bir g beni tam o noktada uyandırıyor ve ışıklandırılmış Selimiye'nin muhteşem siluetini izliyordum. Çevremde bulunan tanıdık yabancı herkesi bu eşsiz gzelliikteki görüntüye ortak ediyordum. Edirne ziyaretlerimde, sabah perdemi aralayınca karşımda Selimiye'nin o akıllara durgunluk veren uyumu ve simetrisini görmenin, mrme ömür katacağına gönülden inanmıştım.

Edirne'yi sadece turist rehberi gözüyle tanımadım ve tanıtmadım, elbette ki. Gerek Ankara Devlet Tiyatrosu'yla Bulgaristan turnesi sırasında uğradığımızda (2002), gerek başka görevlendirmelerde (2008, 2009) veya Goethe Enstitüsü'nün *Yollarda* etkinliği kapsamında Bulgar yazarlarla geldiğimde (2010), *serhattaki payitaht* artık benim için sadece Selimiye'nin yapısı, Eski Cami'nin yazısı,  şerefeli Cami'nin kapısı değil, Sarayı'ne yaya yürüdüğüm, Beylerbeyi Camisi'ni bunca geç keşfettiğime hayışlandığım, ama avlusundaki üstün sanat eseri mezar taşlarının bakımsızlığından

yakındığım, Tunca Adası'ndaki kabuğu soyulmuş ağaçları görünce ürperdim, saray kalıntılarının başıboş haline üzüldüğüm, Kaleiçi'ni sokak sokak, her eski ev önünde uzun uzadıya durarak arşınladığım, Balkan Savaşları Müzesi'nin bulunduğu yükseltiden doyasıya gözlemlediğim, kuşatmaların acısını yeniden yaşadığım, her noktasından 'Doğu dilberi' Selimiye'nin alımlı endamını görmek istediğim, sayısız köprülerinden geçerken Balkanların kavşak konumunu ve İvo Andrić'i anımsadığım, değerbilmezlik tezahürlerine üzüldüğüm, İkinci Bayezid Külliyesi'nde atalarımın öncü anlayışıyla övündüğüm, kısaca, iç mekânını genişlettiğim, genişlettikçe de yeni güzelliklerinin farkına vardığım bir kente dönüşüyordu.

Bu ayaküstü denecek ziyaretlerin birinde, önceleri yerel tarihçiliğe yaptığı hizmetini imrenerek izlediğim değerli büyüğüm Ayhan Tunca ile buluşmuş, ilk kez Karaağaç'a geçmiş ve Selimiye'nin gölgesinde kırk yıl hatırı kalacak kahvelerimizi yudumlarken, Edirne hakkında elimde biriken Bulgarca ve Rusça tanıklıklardan söz etmiştim. Sevgili Ayhan Tunca, Edirne'nin geçmişine ışık tutan bu metinlerin, büyük özenle yayınladığı *Yöre* dergisinde yer almaları konusunda beni yüreklendirdi. O gün bugündür dergi sayfalarındaki onlarca yazımda özellikle 19. yüzyıl Bulgar gezgin ve yazarlarının bakış açısıyla Edirne'yi canlandırmaya çalıştım.

Ancak zamanla metinler çoğalıyordu ve *Bulgar Kaynaklarında Rumelive Anadolu Tanıklıkları* konulu kapsamlı tasarım çerçevesinde bunları kitaplaştırarak araştırmacıların hizmetine sunmak istiyordum. Çünkü Osmanlı dönemiyle ilgili Bulgarca kaynakların yeterince araştırılıp bilinmemesi, benim gibi Bulgar dili ve edebiyatı alanında çalışan bir akademisyen için kabul edilemezdi. Bulgarların tanıklıklarının, özellikle üç Osmanlı başkentinin geçmişiyle ilgili bilgilerin gün ışığına çıkartılıp çoğaltılması, önemsenmesi ve değerlendirilmesi gerektiğini savunuyorum. Bu anlayış ve yaklaşımla, beş yazarın altı tanıklığına yer vermeyi yeğlediğim ve *Bulgar Gözüyle Edirne* adını verdiğim çalışmamın birinci kısmı ortaya çıktı. Tanıklıklar 1860'ların sonundan 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'na, başka deyişle, yaklaşık on yıllık zaman kesitini kapsıyor. İkinci kısım 1879-1912, üçüncü kısım 1912-1913 dönemini içeren ve dördüncü kısım da Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüze uzanan tanıklıklardan oluşacak. Ayrı bir

ciltte ise Edirne, 19. yüzyıl Bulgar gazete ve dergilerinde yer alan haberlere dayanarak anlatılacaktır.

Okura sunduğum metinler bazen Mihail Macarov ve Petko Slaveykov gibi Bulgar toplumsal ve kültür hayatının önemli kişilerinin, bazen de, Dobri Minkov, Petır Karapetrov ve Andon Dimitrov örneğinde olduğu gibi pek fazla tanınmayan kişilerin kalemlerinden çıkmıştır. Yazarlar tanınmış olsun olmasın, Edirne tarihiyle ilgili aktardıkları bilgi ve tanıklıkların özgünlüğü önemlidir. Kronolojik sıralamaya sadık kalmaya çalışarak her yazarı kısaca tanıttıktan sonra, Edirne'yle bağını, kente ne zaman ve ne amaçla geldiğini, metnin nasıl kaleme alındığını ve nerede yayınlandığını aktararak ilgili açıklamalar eşliğinde çevirinin sunumuna geçilmiştir.

Bulgar Gözüyle Bursa ve *Bulgar Gözüyle İstanbul* adlı çalışmalarımın ardından *Bulgar Gözüyle Edirne*'nin bu eşsiz kentin yerel tarihine katkı sağlaması ve yeni araştırmalara esin kaynağı olması dileği ve umuduyla...

Doç. DR. HÜSEYİN MEVSİM

Ekim-Kasım 2010, Ankara

BULGAR ANI VE GEZİ NOTLARINDA 1870'LER EDİRNE'Sİ

Azizlerin yaşamöykülerinden kroniğe, öyküden romana, ama özellikle anı ve gezi notu türlerinde Edirne'yle ilgili Bulgar edebiyatında yüksek sayıda tanıklık çıkar karşımıza. Kentin coğrafi açıdan Bulgar topraklarına yakın konumu, Birinci (681-1018) ve İkinci Bulgar Çarlığı (1186-1396) dönemlerinde çevresinde savaş ve kuşatma gibi tarihsel olayların gelişmesi, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu yıllarında Edirne'nin 1828-1829 ve 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşları'nın odağında bulunması bunun başlıca nedenleridir.

14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıl başında yaşamış ve yenilikçi yönüyle dikkatimizi çeken Bulgar yazarı Konstantin Kosteneçki'nin Kosova Savaşı (1389), Ankara Savaşı (1402) ve Fetret Devri'nde gelişen olayları konu edindiği *Stefan Lazareviç'in Yaşamöyküsü* yapıtında Edirne'nin adının on kez geçtiğini görürüz, ancak kentle ilgili ayrıntılı bilgi veya tasvirler bulamayız. Tarih yazımının ağır bastığı 18. yüzyılın ikinci yarısında, Paisiy Hilendarski'nin (1722-1773) *Slav Bulgar Tarihi* (1762), Vračalı Sofroni'nin, *Osmanlı'da Bir Papaz; Günahkâr Sofroni'nin Çileli Hayat Hikâyesi 1739-1813*, Spiridon'un (?-1815) *Slav Bulgar Halkının Kısaca Tarihi* (1792) adlı eserlerinde, gerek Ortaçağ Bulgar, gerekse Osmanlı tarihinde gelişen çeşitli olaylar ekseninde Edirne'nin adı sıkça geçse de, konuyla ilgili ayrıntılara veya kentle ilgili verilere rastlamayız.

Edirne'yle ilgili tanıklıkların, Bulgar Uyanış Çağı'nın doruğa ulaştığı 19. yüzyılın ortalarına doğru, burada açılan okul ve diğer kurumlarla birlikte, kentin Bulgarlar açısından önemli bir ticaret, eğitim ve kültür merkezi olarak gelişmeye başlaması bağlamında arttığını, biçem ve içerik açısından değiştiğini ve zenginleşmeye başladığını görürüz. Kentin konumu, tarihsel geçmişi, güncel durumu, sosyal yaşamı, dini yapılarıyla ilgili bilgi ve verilere, hatta tasvirlere yer verilmeye başlanır. Örneğin, uzun yıllar öğretmenlik yapan, ayrıca İzmir'de, ilk Bulgar süreli yayını olan *Liuboslovie (Filoloji)* dergisini yayınlamaya başlayan (1842) Aydınlanmacı Konstantin Fotinov

(1790-1858), Yunanca kaynaklardan aktararak derlediği, ancak kendi gözlemlerine de geniş yer verdiği *Kısaca Genel Dünya Coğrafyası (Obščoe zemleopisanie vkratse za sıçkata zemlya*, 1843) adlı kitabında, Trakya bölgesini tanıtırken İstanbul'dan sonra en çok Edirne'ye odaklanır:

Edirne, padişahların 1366 yılında başkent yaptıkları kenttir. 1453'te İstanbul'a taşınıncaya dek başkent burasıdır. Güneybatısında Meriç, kuzeyinde Tunca ve güneybatısında Arda akar. İki tane taş köprüsü vardır. Biri, Mihael Köprüsü, öteki ise, yaptırının adını taşır: Sultan Mahmut Köprüsü. Edirne'nin önemli yapıları, minaresine 380 basamakla çıkılan Selimiye Camisi ve yeni kurulan Kışla'dır. En meşhur pazaryeri Alipaşa Çarşısı olup, kentte 11 kilise, çeşitli imalathaneler ve bir Rum okulu vardır. Kirişhane'de de bir okul vardır. Yüksekçe kurulduğundan, Edirne'nin genel olarak sağlıklı havası vardır. Ticareti gelişmiştir, ipek üretimi yapılır ve etrafında bol meyve yetiştirilir. Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya Konsoloslukları vardır. Türk, Ermeni, Yahudi, Rum ve Bulgar toplam nüfusu 100 bindir.

Bir başka Aydınlanmacı, tüccar olarak yerleştiği Odessa'dan Bulgar eğitimi ve kültürünün gelişmesine yadsınamaz katkılar sağlayan Vasil Apirilov (1789-1847), Rusça yazdığı *Dennitsa (Sabah Yıldızı*, 1841) adlı yapıtının *Notlara Not* bölümünde Edirne'yle ilgili şu bilgileri aktarır:

Romantik konumlu Edirne, İstanbul'un fethine kadar 94 yıl Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmıştır. 120 bin nüfuslu kentte muhteşem cami, saray vb yapılar bulunur. Roma döneminden kalma taş surlarla çevrilidir, ancak şimdilerde neredeyse hiç eski eser kalmamıştır. Askeri açıdan, 2 Eylül 1829'da, Rus İmparatorluğu ile Babıâli arasında imzalanan antlaşmayla önem kazanmıştır. Güzel bir kışlası, 15'i büyük olmak üzere 150 camisi vardır. Önde gelen ibadethaneler arasında 2. Selim'in zarif camisi ilk sırayı alır. Kubbesi Ayasofya'nınkinden yaklaşık 60 cm daha geniştir, 4 minaresine 380 basamakla çıkılır. Kentte 11 Ortodoks, 1 Katolik, 1 Ermeni kilisesi, 10 sinagog, 2 tekke, 2 tophane, 142 mağaza, 12 fabrika, 4 gümrük, 22 konaklama yeri, 8

lokanta, 21 hamam, 1406 dükkân, 233 çeşme, 215 kahvehane, 19 bin ev, Avrupa konsoloslukları, Konak' ve Metropolitlik olup, kapsadığı dini bölgede 360 köy ve yerleşim yeri vardır. Ahalinin büyük kısmı Bulgar'dır. Rum okulu vardır, ayinler Yunanca düzenlenir.

İstanbul Bulgar basınında, daha doğrusu, 1846'dan 1877'ye kadar İmparatorluk başkentinde Bulgarca yayınlanan yirmi dört adet süreli yayında, özellikle gazetelerde, Edirne'yle ilgili çok değerli haber ve notlar yer alır. Bunlar başka bir çalışmanın konusunu oluşturduğundan, bu önemli materyalin üzerinde burada durmayacağız.

Kitapta kentle ilgili tanıklıklarına yer verdiğim toplumcu siyaset adamı, gazeteci, yazar ve diplomat gibi birçok kimliğe sahip Mihail Macarov (1854-1944), gezi notu ve anılarında 1860'lı, 1870'li yılların Osmanlı Edirne'sini ustaca canlandırır. Yazar, kentin tarihsel geçmişinden ve uygarlık katmanlarından pek fazla söz etmez, ancak yine de çevredeki dut bahçeleri, köprüler, Selimiye, çarşı ve askerden çok etkilendiği anlaşılır. Macarov, ticari canlılığı ve genel anlamda kentin gelişmişlik düzeyini gözlemlemeye çalışır ve Edirne'nin geri kalmışlığını hinterlandının yetersizliğine bağlar. Ayrıca, Bulgarlık ruhundan yoksunluğunu vurgular, bunun çevrede gelişmiş Bulgar yerleşimlerinin olmamasından kaynaklandığını düşünür. Her açıdan Edirne'yi Filibe'yle karşılaştıran Bulgar toplumcu, eski Osmanlı başkentinin daha Türk kimlikli olduğunu kabul eder.

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da yayınlanan Bulgarca süreli yayınlar arasında *Okuma Yurdu* (Çitalište) dergisi, son derece önemli yer tutar. 1870-1875 yılları arasında çıkan dergi, geniş çaplı kültürel etkinlikler yürüten İstanbul Bulgar Okuma Yurdu'nun iki haftalık yayınıdır, 1.700 abonesi vardır. Aydınlanmacı ve evrimci yönü ağır basan dergi, güncel politik olayların dışında kalarak, bir arı gibi bilimin çeşitli alanlarında gezineceğini ilan eder. Popülerlik ve bilimselliğin ustaca yoğrulduğu *Okuma Yurdu*'nda, dünyada ve Osmanlı'da gelişen olaylarla ilgili zengin içerikli haber ve yorumlar sunulur. Derginin bazı sayılarında kent tasviri ve tanıtımlarına da

1 Konak sözcüğü, 'Vali, kaymakam gibi yüksek dereceli devlet görevlilerinin resmi konutu' anlamında kullanılmıştır -H.M.

yer verilir. Örneğin, 1873 tarihli sayıların birinde Edirne'nin konu edinildiği bir metne rastlarız. Yazarı belirtilmemesine karşın, bu tanıtım yazısını o yıl için derginin yayın yönetmenliğini üstlenen ünlü şair, gazeteci, derlemeci, öğretmen ve politikacı Petko Slaveykov'un (1827-1895) kaleme aldığı açıktır.

Derlemede yer alan Dobri Minkov (1856-1942), elli yıl sonra canlandırdığı anılarında, Edirne vilayet merkezinde 1870'in başlarında düzenlenen Umumi Meclis toplantısını anmakla yetinmeyerek, kentin mahalleleri, toplumsal yaşamı, tarihsel anıtları, bunlarla ilgili yaygın söylenceler, Bulgarlara ait eğitim ve din kurumları hakkında da yalın bilgiler vermeyi yeğlemiştir. D. Minkov'un, özellikle Edirneli Bulgarların Abdülaziz'in 1870 tarihli fermanıyla yasallaşan kilise bağımsızlığını kutlamalarıyla ilgili sunduğu izlenimleri değerli bir kaynak niteliğindedir.

Petr Karapetrov (1845-1903) ise, Edirne'de geçirdiği 1878-1879 yıllarıyla ilgili anılarını yirmi yıl sonra bütün ayrıntı ve canlılığıyla aktarmaya çalışır. Kente, İstanbul'dan gelen Karapetrov, Rus yönetimindeki Edirne'de mahkeme sekreterliği görevini üstlenir ve yeni düzenin kurulması sırasında yaşananları çok iyi gözlemler. Özellikle sıkça değişen Rus valilerini birincil elden değerlendirmesi, bunların kişilik ve yönetim tarzları hakkında bilgiler sunması, onun anılarını son derece ilginç kılar. Bulgar yazarın metninden, Edirneli Rum ve Ermenilerin Rus subaylarla ilişkilerinden, Rus valilerin kentteki etnik unsurlara yaklaşımına kadar geniş bir yelpazede, başka yerde bulamayacağımız değerli bilgiler ediniriz.

Hakkında çok az şey bildiğimiz Andon Dimitrov'un anıları da 1878-1879 dönemi Edirne'sini kapsar. Kentte dünyaya gelen yazar, Rus yönetiminde belediye başkanı yardımcılığına getirilmiş önemli bir kişidir. Dimitrov'un metninde de başka yerde rastlayamayacağımız ayrıntılar karşımıza çıkar. Kentin gündelik olayları, yöneticilerin yolsuzlukları, Edirne'nin kalburüstü kişileri, okul, kilise gibi mekânlar hakkında çarpıcı bilgi ve izlenimler aktarılır. Kentteki etnik unsurlar, özellikle Bulgarlar ve Rumlar arasındaki rekabet gözler önüne serilir. Berlin Kongresi (1878) kararlarının yarattığı hayal kırıklığı sonucu, bölgede Bulgar komitelerin oluşturulması, Edirne'nin ateşe verilmesi gibi ilk kez gün ışığına çıkan tasarımlar hakkındaki bilgiler, sanırım kaynak niteliği taşımaktadır. Anıların devamının buluna-

maması, Rus-Osmanlı Savaşı dönemindeki Edirne'nin aydınlatılabilmesi açısından bir talihsizlik olarak görülebilir.

Yazarların hepsinin de üç nehrin kesiştiği yerde ve İstanbul-Avrupa yolu üzerinde bulunan kentin son derece özgün ve stratejik konuma sahip olduğunu vurguladıkları görülür. Ancak verimli toprak ve bahçelerle çevrili Edirne'nin dış görünümüyle iç düzensizliği tezatlık oluşturur; dışarıdan çekici görünen kent, dar, eğri ve çamurlu sokaklarıyla ilk izlenimlerin silinmesine neden olur. ("Bu dış güzellikten sonra, kentin iç düzensizliği başlar: Her yeri pislik içinde ve yer yer geçilmesi bile zor olan dar ve eğri sokaklar, bakımsız atıksu yolları ve kent içinde bulunan 70-80 mezarlık Edirne'nin havasını ve insanın içini karartır." Petko Slaveykov)

Kentin coğrafi konumu, savunma açısından bazı olanaklar yaratır. Özellikle tabyalarla desteklenince, Edirne son derece korunaklı bir kent kimliği kazanır. Ancak 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda kentin bu özelliğinden yararlanılamayarak, teslim olunmuştur. Eski başkentin savunmasıyla yükümlü kişiler kendi güvenliklerini ön planda tutarak Edirne'yi kederine terk etmişlerdir. ("Albay Strukovyaklaşık bin atıyla gelmiş ve tek silah atmadan, bir damla kan akıtmadan Edirne'yi almış. Edirne'yi bu denli kolay ve savaşız aldığından generalliğe yükseltilmiş." Petır Karapetrov)

Vilayet merkezi Edirne'nin Trakya bölgesinin en önemli kenti olduğu, bu coğrafyada İstanbul'dan sonra gelen yerleşim olduğuna dikkat çekilir. Traklardan günümüze değin süren kent tarihine kısaca göz atılır. Zengin ve çok katmanlı tarihsel geçmişe sahip olmasına rağmen, şimdi ayakta kalan yapıların genelde, yaklaşık yüzyıl başkentliğini yaptığı Osmanlı dönemine ait olduğu belirtilir. Bu eserler arasında camiler ilk sırayı alır ve her yazar mutlaka Selimiye'nin uyandırdığı hayranlık duygularını dile getirir. Mabedin mimari ve estetik görünümü, ahengi, simetri ve orantıları şaşırtıcı bulunur, hatta mimarının Bulgar asıllı olduğu yazılır. Caminin özellikle minareleri ve iç süslemeleri etkileyici bulunur. Nehirler kenti Edirne'nin köprüleri hakkında bilgi verilir, söylenceler anlatılır, ancak mimari özelliklerine pek değinilmez.

Kentin nüfusu ve etnik grupların oransal dağılımıyla ilgili veriler aktarılır. Bir imparatorluk kentinin bütün özelliklerini barındıran Edirne'de, halk

Türk, Rum, Bulgar, Ermeni, Yahudi olmak üzere farklı gruplara mensuptur. Her grubun belirli bir mahallesi olmamasına rağmen, yine de ağırlıklı olarak yaşadığı semtler vardır. Bunların başlıca uğraş ve geçim kaynaklarından, ayrıca ibadethanelerinden de söz edilir. Rumlar ve Bulgarlar arasında din ve eğitim alanında, özellikle kilise bağımsızlığı mücadelesinin yürütüldüğü yıllarda var olan gerginlik, rekabet, karşılıklı kuşkuculuk hakkında birçok sayfa yazılmıştır. Yazarlar, Edirneli Bulgarların Rumlaşma eğilimi ve sürecine de değinirler. Ulusal ruh ve kimlik bilinci uyandırılması için ne gibi önlemler alınması gerektiği üzerinde düşünürler. Edirneli Rum, Ermeni ve Yahudilerin Bulgarlara göre daha kültürlü, eğitilmiş oldukları kabul edilir.

Çalışmada yer alan metinler kentteki eğitim, yayıncılık, kültür ve ticaret hayatıyla ilgili bilgileri de içerir. Rus-Osmanlı Savaşı'ndan sonraki yıllarda Fener Rum Patriği seçilen Rum piskoposu Dionisios'un köylülerce linç edilmesi sahnelerine iki yazar ayrıntıyla yer verir. Osmanlı ve Rus idaresi hakkında bazen övgü, bazen de eleştiri ve yergiye rastlarız.

Her şeye rağmen, 1870'li yılların Edirne'sinde etnik katmanlar arasında iyi ilişkiler egemendir. ("O yıllarda, Bulgar, Rum ve Türkler, kentte olduğu gibi, çevresinde de, iyi, sakın, dürüst, çalışkan, hali vakti yerinde ve konuksever insanlardı." Petır Karapetrov)

Mihail Macarov, Petko Slaveykov, Dobri Minkov, Petır Karapetrov ve Andon Dimitrov'un anı ve gezi notlarının 1870'ler Edirne'sini bütün özgünlüğü, renkliliği ve canlılığıyla gözler önüne serdiğine inanıyorum.

HÜSEYİN MEVSİM

MİHAİL MACAROV
(1854-1889)

Mihail Macarov, Bulgaristan'ın toplumsal, siyasal, diplomatik ve kültürel yaşamında 19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın birinci yarısının ayrıcalıklı kişilikleri arasında yer alır. 1854'te Koprivştitsa'da (Avratalan) varlıklı bir tüccar ailesinde dünyaya gelen Macarov, Filibe Bulgar Okulu'nu bitirdikten sonra eğitimine İstanbul'da Robert Kolej'de devam eder ve buradan mezun olur (1877). Rus-Osmanlı Savaşı sonucunda, 1878 yılında Bulgar Prenslığı adıyla görece bağımsızlığına kavuşan ülkesinin Kurucu Parlamentosu'nda milletvekilliği yapar (1879). Daha sonraki yıllarda etkin bir şekilde siyasal ve toplumsal yaşamın içinde yer alır. Birleşimci Parti'nin lideri, Berlin Kongresi (1878) kararlarıyla oluşturulan Doğu Rumeli Eyaleti'nin Maliye Müdürü (1882-1885) görevini üstlenir. 1886'da Stefan Stambolov'un darbe yoluyla ülkenin yönetimini ele geçirmesinden sonra İstanbul'a sığınır, buradan Rusya'ya geçer ve uzun yıllar Odessa'da kalır. Bulgaristan'a döndüğünde dergiler yayınlar (1889), uzun yıllar milletvekilliği (1880-1911, 1919-1931), parlamento başkan yardımcılığı (1911) yapar, Umumi Binalar ve İmar Bakanlığı (1894-1898), Londra (1912-1913) ve Sankt Petersburg Büyükelçiliği (1913-1915), Dışişleri ve Dinişleri Bakanlığı (1919-1920) görevlerini başarıyla üstlenir. Halkçı Parti'nin etkin üyesi ve gazeteci olarak her zaman güncel siyasal olayların içinde yer alır. 1944'te Sofya'da, Amerikan bombardımanı sırasında talihsiz biçimde yaşamını yitirir.

Çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış yüzlerce makale, yolculuk notu ve araştırmaların yanı sıra, *Anılar* (1854-1889) başlığı altında derlediği ve yaşadığı çalkantılı dönemin aynası niteliğindeki kitapları vasıtasıyla okurla buluşur. Edebiyat alanında, Balkan Savaşları'ndan sonra yazmaya başladığı ve kendine özgü canlı ve akıcı üslubuyla aktardığı anılarıyla kalıcı bir yer edinen Macarov, Edirne'ye ilk olarak 13 yaşında, İstanbul Çorapçı Hanı'nda bir dükkân tutan babasının yanına çıraklık yapmaya giderken uğrar.

Macarov'un bir sonraki Edirne ziyaretiyle ilgili iki yapıtından bilgi ediniriz. *Altmış Yıl Önce Hacılık Yolculuğu* (1929) başlıklı eserinde, 1868 yılında 14 yaşındayken anne babası ve kız kardeşiyle, Kudüs'e yaptıkları yolculuklarını kaleme almıştır. Macarov'un bu yapıtında Osmanlı gündelik

yaşamına, yolları üzerinde bulunan Edirne'yle ilgili dikkat çekici tanıklık ve izlenimlerine yer verdiğini görürüz.

Bulgar toplumcunun Edirne'yle ilgili bir sonraki tanıklığı, Robert Kolej'den mezun olduğu ve Rus-Osmanlı Savaşı'nın başladığı 1877 yılına aittir. Bu son derece bulanık zamanda, tüccar babasıyla İstanbul'dan memleketleri Avratalan'a doğru yola çıkarlar.

ANILAR

Mustafapaşa'ya (Cezer-i Mustafa Paşa; Svilengrad) kadar dikkat çekici hiçbir şey görmedik. Hep o aynı pis hanlar, hep o bildik ve perişan köyler. Mustafapaşa'ya yaklaşıırken dut ormanları gördük. Derli toplu görünümüyle bunlar sıradan bir ormanı değil de, meyve bahçesini andırıyordu. Bu ormanların aynını Edirne çevresinde de gördük. Bir saat boyunca dut ağaçları arasından ilerledik. Her iki kentte de insanların geçimini ipek böceği yetiştirerek ve ipek üreterek sağladığını öğrendik.

Edirne'de bir gün ve bir gece kaldık. Buradaki kayda değer yer ve yapıları görebildim. Selimiye Camisi'nin dört minaresinden birinin üçüncü şerefesine tırmandım. Avludaki insanlar cüce gibi görünüyorlardı. Yukarıdan etrafa çok güzel bir manzara açıldı. Burada yaklaşık yarım saat kadar kaldım ve söyleneceye göre, bu camiden daha iyisini yapmaması için öldürüleceğini öğrendikten sonra kendine ahşap kanatlar yaparak dördüncü minareyi tamamlamadan üçüncü şerefeden uçan, ama kanatlardan biri kenarda asılı kesere çarptığından fazla uzaklaşamayan mimarın nereye konmuş olabileceğini aramaya başladım. Keseri gören mimar inmek istemiş, ama bedeninin ağırlığı istencine üstün geldiğinden yere çakılmış. Hava rüzgârlıydı ve şerefeden dönerek inerken minare sallanıyor gibiydi. Rüzgâr hızlandıkça, hayal ettiğim şey sanki gerçeğe dönüşüyordu. Bütün çocuk akılsızlığımla ikinci şerefeye inmek zorunda kaldım, ama oradan görüntü artık o denli çarpıcı değildi. Bunları anne babama anlatınca, çok kızdılar, ama iyi ki, sadece bir fırcayla kurtuldum.

Filibe'de olduğu gibi Edirne'de de çarşıda bizim dilimiz sıkça duyuluyordu. Bu sayede Türklerle iletişim kurabiliyorduk. Hanlarda da, merkezi mahallelerde de Bulgarlık ruhu kayboluyordu. Avratalan kolonisi bile yarı yarıya Rumlaşmıştı. Filibe'ye göre, Edirne'deki bağımsız kilise mücadelesi' pek cılızdı. Mustafapaşa ve Malko Tırnovo'yu (Tırnovacık) hesaba katmazsanız, Edirne'nin çevresinde Filibe dolayında olduğu gibi, uyanık ve varsıl, temiz Bulgar yerleşimleri yoktu. Gerçekten Edirne'de Bulgarların karşısın-

1 Osmanlı İmparatorluğu unsuru Bulgarların 1840'larda İstanbul ve Filibe gibi yerlerde Fener Rum Patrikliği'ne karşı başlattıkları ve bağımsız Bulgar kilisesi kurulmasını amaçlayan hareket -H.M.

da güçlü bir Rum aydın sınıfı bulunmuyordu, ama Filibe'nin sahip olduğu o uygun koşullar burada eksikti. Edirne'nin çevresinde bir Avratalan, bir Panagiurişte (Otlukbeli), bir Karlovo (Karlıova), bir Sopot (Akça Kilise), bir Kalofer bulunsaydı, Filibe'den de daha fazla Bulgarlık ruhu kazanabilirdi. Ama Edirne'deki Bulgarlık ruhu sadece Avratalan kolonisine ve aidiyet bilinci yitik yoksul ve sıradan köylülere bırakılmıştı. Edirne'ye daha sonraki gidişlerimde de Bulgarlık ruhunun söndüğünü görüyordum ve diğer halklardan geri kaldığımıza tanık oluyordum. Daha sonra, Rus askerlerinin çekilmesiyle birçok Bulgar'ın Doğu Rumeli Eyaleti'ne göç etmesine, ayaklanmalar, düzenli kovuşturmalar gibi olumsuz etkenler de eklendi. (...)

Filibe'den daha büyük olmasına rağmen, Edirne'de ticaret canlı değildi. Yollarda yolculara rastlanıyordu, ama bunların çoğu İstanbul'a ve Filibe'ye geçenlerdi. Filibe'nin işlenmiş ovalarıyla Edirne'nin çölsü kırsalı arasında büyük bir fark göze çarpıyordu. Köyler çok seyrek, kasabalar küçük ve yoksuldu. Tarla yerine engin otlaklar görüyorduk. Babam, Avratalanlı büyük ve küçükbaş hayvan bakıcıların kışı, karın neredeyse yağmadığı ve kuru yiyeceğe ihtiyaç duyulmadığı Edirne ile Ege Denizi arasında geçirdiğini anlatıyordu. Edirne'den Tekirdağ'a kadar, herhangi bir köye veya eve rastlamadan saatlerce yolculuk yaptık. (...)

(...) Edirne Garı'nda çok sayıda Türk askeri gördük. Gar meydanı ve kente giden geniş sokak askerle dolmuştu. Garın içinde ayakta birkaç paşa ve çok sayıda subay duruyordu. Hepsi heyecanla konuşuyorlardı. Gar memuruna Filibe'ye trenin olup olmadığını sorduk, o şaşkınlıkla bize baktı ve "Karapınar'dan öte gidemezsiniz" dedi.

Durumumuz ağırlaşıyordu. Olaylarla ilgili hiçbir bilgimiz olmamasına karşın, Osmanlı ordusunun kötü durumda olduğu belliydi. Babam bir hamal çağırdı ve eşyamızı yakındaki otele taşıttı. Otelci Rum'du, ama Bulgarca konuşuyordu. Sabah bize Rus öncü birliklerinin Karapınar yakınlarında demiryolunu kestiklerini ve Filibe yolunun yakın zamanda açılacağını sanmadığını söyledi. Babam daha da huzursuzlandı. Bense Rus ordusunun yakınlığına seviniyordum. Hayalimde, ordunun muzaffer olarak Edirne'ye nasıl gireceğini ve nasıl karşılanacağını canlandırmaya çalışıyordum. Kaldığımız otelde birçok

Osmanlı subayı vardı. Gece boyunca koridor ve merdivenlerde ayak sesleri ve bagaj taşıyan hamalların bağış çağrışları duyuluyordu. Ertesi gün birkaç askeri trenle eski askerlerin yerine yenileri geldi. Babamın otelden çıkmamam ve kente gitmemem için uyarmasına rağmen, dayanamadım ve kiraathaneye indim. Subaylar bana kuşkuyla baktı ve aralarından biri yaklaşıp nereden geldiğimi ve nereye gittiğimi sordu. Kahvemi aceleyle yudumladım ve odama döndüm. Koridorda otelciye rastladım ve yeni bir gelişme olup olmadığını sordum. Türklerin neşeli hallerinden, bugün durumlarının iyi olduğu sonucunu çıkarmıştı. Bu, benim için son derece kötü bir haberdirdi.

Odama giderken, koridordan bir rahibe çıktı ve başıyla otelciyi selamladı. Otelci bana dönerek rahibenin Kalofer'den olduğunu söyledi. Bu bir tanışmaydı. Daha fazla bilgi alamadan rahibe beni odasına davet etti ve İmparator II. Aleksandr'ın öncülüğünde egemenlik altındaki Hristiyan halkları kurtarmak için yola çıkan ve Kışinev yakınında Tuna'yı geçerken gördüğü Rus askerinin ihtişamını anlatmaya başladı. Dili öyle çarpık, davranışları da o denli serbestti ki, bu kadının Edirne Garı'nda, Rus öncü birliklerinin bu kadar yakında olduğu bir zamanda hiç rahatsız edilmeden nasıl kaldığına şaşıttım. Bir taraftan Filibe üzerinden Kalofer'e gitmek istediğini söylüyor, öte yandan, otelcinin yanında bile, Rus askerini Edirne'de karşılamak için can attığını söylemekten çekinmiyordu. Karşılamaya çıkmam için beni de ikna etmek istiyordu, ama babamın böyle bir işe razı gelmeyeceğini söyledim. Kadın, odamıza girerek babama bir nutuk çekti. Babam çok rahatsız oldu ve sakın kişiliğine rağmen kadına böyle tehlikeli teklifleri duymak bile istemediğini hissettirdi. Dahası, babam, bu kadının Türkler adına çalışan bir ispiyoncu olduğundan kuşkulandı. Rahibe pek genç değildi, ama yaşlı da sayılmazdı. Siyah örtünün altında ışıltılı gözler ve düzgün kaşlarla epeyce bakımlı bir yüz görünüyordu. Bulgarca, Rusça ve biraz Türkçe konuşuyordu. Bizimle gelmesin diye, babam, İstanbul'a döneceğimizi ondan gizledi. Rahibe orada kaldı.

Edirne'de bazı Bulgarların tutuklanmaya başladığı haberi dönüşümüzü hızlandırdı. Buraya gelişimizin ikinci gününde ben kente kadar gittim ve İstanbul'dan tanıdığım öğretmen Petır Stançev'i görmek istedim. Onunla okulda yaklaşık bir saat konuştuk, ama savaşın gidişatı hakkında birbirimiz-

den bir şey öğrenemedik. Rus ordusunun ilerleyişi hakkında bilgiler çelişki-
liydi. Demiryolunun Karapınar yakınında tahrip edildiği doğrudu, Rusların
geri püskürtüldüğü ve destek almaya döndükleri konuşuluyordu. Türkler ra-
hat, hatta neşeliydi. Bu da iyiye işaret değildi, çünkü bir gün önce kaygılıydılar.

Otele günbatımından sonra döndüm ve babamı epeyce huzursuz
buldum. Beni acı sözlerle azarladı. Edirne’de her şeyin gayet normal oldu-
ğunu inandırmaya çalışsam da, bunca askerin konuşlandığı bir garda dur-
manın akıllıca olmadığını savunuyordu. (...)

60 YIL ÖNCE HACILIK YOLCULUĞU

(...) Filibe’den büyük olmasına karşın, ticaret açısından Edirne’nin
daha az gelişmiş olduğunu dinlemiştim abacılarımızdan. Gerçekten de
Edirne’ye varınca, onun daha büyük, ancak ticari hareketlilikten yoksun ol-
duğunu gördüm. Daha kente girmeden, Selimiye’nin yüksek minareleri kar-
şısında şaşkınlığa düştüm. Kentin girişindeki büyük nehir ve üzerine yapılan
taş köprü beni hayrete düşürdü. Bu iki meşhur yapı için verilen kurbanlarla
ilgili Avratalan’da çeşitli söylenceler dinlemiştim. Biri, minarenin son şeref-
sinden uçan ve nehre düşen bahtsız mimar, öteki ise erkenden öğle yemeği
getiren ustanın karısının gölgesinin köprü temellerine örülmesi² hakkınday-
dı. Her iki söylence de insanın hayal dünyasını sarsıyor ve bu iki yapıyı sanki
esrarengiz kılıyordu. Göze çarpan üçüncü şey, askerdi. Osmanlı Filibe’de hiç
asker bulundurmuyordu, ancak Edirne’de bir kolordu vardı, o yüzden sokak-
larda neredeyse her adımda subay ve askere rastlamak mümkündü. Bunlar
kibirli ve kabaydılar. Kadınlara ve özellikle Hristiyan çocuklara karşı tutum-
ları gayet küstahça ve kırıcı geldi bana. İlgimizi uyandıran dördüncü şey, bazı
Bulgar halk türkülerinde de anılan Kapalıçarşı’ydı. Bütün bu tarihsel yerleri
ziyaret ettikten sonra Filibe’ye göre Edirne’nin daha Türk kimlikli bir kent
olduğuna kanaat getirdik. Her iki kentte de Bulgarca epeyce sık duyuluyordu.
Çevre köylerden gelen köylüler sadece aralarında değil, dükkânlardaki Bul-
gar, Rum ve Yahudi tüccarlarla da Bulgarca konuşuyorlardı.

2 Bulgarların çok eskilere dayanan bir inanışına göre, herhangi bir yapının sağlam olması için temeline
insan kanı akıtılması veya gölgesinin örülmesi gerekmektedir. Gölgesi örülen kişi çok geçmeden sararıp
solar ve yaşamını yitirir –H.M.

Filib'e de olduğu gibi, Edirne'de de yerleşik ve toplumda yüksek konumları olan Avratalanlı aileler vardı. Bunların bazılarıyla karşılaştık ve kadınların, Edirne'de doğmuş olmalarına rağmen tam bir Avratalanlı ağzıyla konuştuklarına tanık oldum. Sadece sözcük ve tümceler değil, telaffuzları da tam Avratalanlı gibiydi. Ancak bu durum sadece bazı haneler için geçerliydi. Başkalarında ise yerel konuşma özelliklerimiz tamamen silinmişti. Edirne'de sadece bir gün kaldık. Bunu atların dinlenmesi için yaptık, çünkü o zaman gerek geceleme, gerekse hanlarda molalar, yolculardan çok atların ihtiyaçları düşünülerek veriliyordu. Talikacılar hareket edeceğimiz günü ve saati bildirince, bizim de kabul etmekten başka çaremiz yoktu. Aksi halde yolda geç kalma olasılığı vardı ve bu bizim açımızdan tehlikeliydi.

Edirne'den çıkınca karşıdan, bizim mahalle tellallarinkine benzer bir ses duyuldu. Talikacılar hemen kenara çekilerek atları durdurdular. On civarında at, bazılarına binilmiş, bazılarına denkler yüklenmiş, sık bir grup halinde koşuyordu. "Posta!" dedi babam. Atlılarda tüfek ve piştovlar vardı. Giysileri öteki Türklerin giysilerine benzemiyordu. Bunların Osmanlı postasını İstanbul'dan Niş'e taşıyan Tatarlar olduklarını anlattı babam. İyi bir para karşılığı çalışan üst düzey memurlar olan bu Tatarların, yaptıkları görev de olağanüstü ağırmış. Bu posta sadece mektup değil, yolcu da taşıyormuş. Bir keresinde babam da menzil postasıyla yolculuk etmiş, ancak ikinci kez buna cesaret edememiş, çünkü zor dayanabilmiş. Atlar sürekli tırıs gittiğinden, alışık olmayan kişi, iki günlük yolculuktan sonra yara bere içinde kalmış.

PETKO SLAVEYKOV
(1827-1895)

Sair, yazar, çevirmen, gazeteci, denemeci, yayıncı, derlemeci, öğretmen, politikacı, bakan, halkbilimci kimlikleriyle karşımıza çıkan Petko Slaveykov'un, 19. yüzyıl Bulgar kültür tarihindeki olağanüstü önemi, Uyanış Çağı ruhu ve ülkülerini 1878 sonrası yeni döneme taşıyan ender toplumcu ve yaratıcılar arasında yer almasından kaynaklanır.

Slaveykov, 1827 yılında Veliko Tırnovo'da (Tırnova) dünyaya gelir. Sistemli bir eğitim almamasına rağmen, kendini çok iyi geliştirir. Uzun yıllar öğretmenlik yapar ve çağdaş yöntemleri uygulayarak ders verir. Aynı zamanda önemli kültürel etkinliklerde bulunarak binlerce halk türküsü, atasözü ve deyim derler. Slaveykov, 1852'den başlayarak ağırlıklı olarak Yunanca, Sırpça ve Türkçeden çevirdiği veya Bulgarcalastırdığı aşk türkülleri içeren ilk derlemelerini yayınlar. 1864'te, on yıl kalacağı İstanbul'a gelir, gazete ve dergi yayıncılığıyla Bulgar basın tarihinde kalıcı izler bırakır. Gazeteciliği, Bulgar halkıyla diyalog yürütmenin ve toplumsal bilinç oluşturma aracı olarak kullanır. İstanbul'da, İncil'in çeviri ve düzeltmelerini tamamlayarak Yeni Bulgarcanın oluşmasına katkıda bulunur. Bağımsız Bulgar Kilisesi hareketinin etkin önderi olarak mücadelesini gazete ve dergi sayfalarındaki yazılarıyla yürütür ve meydan gösterilerine katılmaktan geri kalmaz. Altmışın üzerinde özgün ve çeviri kitap, gazete ve dergi yayınlayarak İstanbul'daki en büyük ve önemli Bulgar yazarı olarak ün yapar. *Makedonya* gazetesinde yayınlanan bir makalesi yüzünden tutuklanır ve Bükreş'teki devrim komitesiyle bağlantısı olduğu suçlamasıyla hapse atılır. Edirne'de Bulgar Lisesi'nin temellerini atar (1874) ve halkın üzerindeki Rum kültürel ve dinsel etkisine karşı savaşı. Rus-Osmanlı Savaşı (1877-1878) sırasında el yazmalarını ve derlediği atasözlerini yitirir. General M. Skobelev'in bölüğünü Kocabalkan'dan geçirerek Rus ordusuna lojistik destek sağlar. Savaşın yazgısının belirlendiği Şıpka Geçidi çarpışmalarına tanıklık eder ve Ruslarla Yeşilköy'e kadar gelir.

İçinde taşıdığı Uyanış Çağı ruhuyla ulusal ideallerin yaşama geçirilmemesinden kaynaklanan hayal kırıklığını dile getirmekten çekinmeyen Slaveykov, ülkesinin bağımsızlığına kavuşmasının ilk yıllarında demokratik anayasa için çabalar, ayrıca Kurucu Millet Meclisi'nde milletvekilliği, Parlamento Başkanlığı (1880) ve Milli Eğitim Bakanlığı (1880-1881) görevlerini

üstlenir. Büyük bir yalnızlık, unutulmuşluk ve üzüntü içinde Sofya'da yaşama gözlerini yumar (1895).

Çevirisini sunduğumuz metin, İstanbul'da yayınlanmış olan *Okuma Yurdu* (Çitalışte, 1873) adlı dergide yer almıştır.

EDİRNE

Yunanca Hadrianopolis, Bulgarca Odrin, Türkçe Edirne, eski adı Orestias. Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci metropolü ve Trakya'nın başkenti olan bu kent, Tunca, Arda ve Meriç nehirlerinin kesiştiği yerde konumlanır. İstanbul'dan 230 km (36 saat), Filibe'den 220 (33 saat), Gelibolu'dan 17, Varna'dan 17, Tekirdağ'dan 11 ve Burgas'dan 10 saat uzaklıkta bulunur. 41° 48' kuzey enlemi ve 24° 9' doğu boylamı arasında yer alır. 120 bin olan nüfusunun 60 bini Türk, 30 bini Rum, 20 bini Bulgar, 6 bini Ermeni, 5 bini Yahudi'dir, ayrıca birkaç Katolik ve Unyat da vardır.

Kent, merkez ve banliyö olmak üzere ikiye ayrılır. Yıkık surlarla çevrili ve söylenene göre dış kapıları geceleri kapatılan merkezde daha çok Rum, Ermeni, Bulgar, ayrıca birkaç Yahudi ve çok az sayıda Türk yerleşmiştir. Banliyölerin sayısı ise dörttür: Kentin kuzeybatısından güneydoğusuna, Tunca'ya doğru uzanan ve Türklerle Ermenilerin yaşadığı Atpazarı; güneybatıda bulunan ve Türk, Bulgar, birkaç Rum, Ermeni ve Yahudi'nin yaşadığı Kirişhane; ağırlıkla Türklerin yerleşmiş olduğu Kıyık ve daha çok Rumların yaşadığı Yıldırım.

Kentin tamamı yaklaşık 6 km²'lik bir alanı kapsar. Kuzeydoğusundaki yükseltiden olağanüstü güzel bir manzara açılır. Güneybatıda Meriç'in geniş ovası, kuzeydoğuda ise Tunca Ovası uzanır, ortada da, 500'ün üzerinde dut, bağ, tahıl, arpa, çavdar benzeri meyve ve sebze bahçeleriyle kaplı uçsuz bucaksız bir düzlük vardır.

Bu dış güzellikten sonra, kentin iç düzensizliği başlar: Her yeri pislik içinde ve yer yer geçilmesi bile zor olan dar ve eğri sokaklar, bakımsız gerizler ve kent içinde bulunan 70-80 mezarlık, Edirne'nin havasını ve insanın içini karartır.

Bazı önemsiz Roma kalıntıları dışında kentte neredeyse eski eser yoktur. Bizans döneminden kent içinde yıkık ve dağılmış durumda büyük bir kule bulunur. Öteki eser ve özellikle camiler, Osmanlı döneminde yapılmıştır. Bunlar arasında önem açısından 16. yüzyıl başlarında [ikinci yarısında] yapılan Selimiye Camisi başta gelir. Cami, Türk mimarisinin en zarif örneklerinden biri olma ününe sahiptir. Kubbesi, söylendiğine göre,

Ayasofya'ninkinden daha yüksek olup dört somaki sütun tarafından desteklenir. Dört adet yüksek mi yüksek üçer şerefeli minare, sanatsal açıdan hayranlık uyandıran caminin köşelerini süsler. Mabedin iç süslemesi de olağanüstü zengindir. Derler ki, bu camiye 999 pencereden ışık süzülürmüş. Selimiye'den sonra, iki minareli Sultan Bayezid ve dört minareli Sultan Murad Camisi gelir.

Kentin dışında, Tunca kıyısında, eskiden padişahların yaşadığı ve şimdi yıkık durumda olan Eski Saray yer alır. Köşklü sekizgen kule, harika dış kapıları, mermer sütunlar, yaldızlı tavanlar, günümüze değin gelen zengin arabeskler bu eski sarayın zenginliğine ve zarafetine tanıklık eder.

Bedestenlerden, Doğu'daki örneklerin en güzellerinden biri olan, 300 metre uzunluğunda altı kapılı Alipaşa Çarşısı dikkat çeker.

Kentin 11 girişi vardır, bunlardan birine tufan öncesi bir yaratığın belkemiği, başkasına ise, Krali Marko'nun' inanılmayacak büyüklükteki topuzu ve çizmesi asılıymış. Kentin içinde başka bir saray, ayrıca 40 cami, 28 han, 22 hamam, tüfekhane, tophane, 5 taş ve 8 ahşap köprü, su kanalizasyonu, 13 Rum, 1 Bulgar, 1 Bulgar Katolik, 2 Ermeni ve 1 Katolik kilisesi, 2 havra, 1 Türk rüştiyesi, 3 erkek ve 3 kız Rum okulu, 2 Bulgar okulu bulunur. Bir Ortodoks Rum metropoliti, Bulgar-Rum kilise sorununu çözümleyen fermanın 10. maddesine göre bir Ortodoks Bulgar metropoliti de olacak. Edirne'de birkaç yıldır bir Bulgar Katolik piskoposu da vardır.

Kentin ticareti oldukça gelişmiş olup neredeyse tamamı Rum ve Yahudilerin elindedir. Ulaşım araçlarının eksikliğinden kaynaklanan sıkıntılara karşın, şimdiye değin dışarı epey yüksek miktarda yün, pamuk, ipek, şarap, peynir, palamut, çeşitli sebze ve gülyağı ihraç edilmiştir. İthal edilenler ise pamuk kumaşlar, demir ürünleri, çuha ve bakkaliyedir. Bir zamanlar Edirne, iç ticaret açısından parlak bir dönem yaşamış, ama daha sonra gümrük yüzünden gerilemiş.

Sanayi, Osmanlı'nın öteki yerlerinde olduğu gibi daha başlangıç evresinde olsa da, Edirne'de güzel halılar dokunuyor, yakın zamana kadar gülyağı da bu kentin önemli ürünleri arasında yer alıyordu.

1 Krali Marko: Güney Slavların epik halk türkülerinde sıkça adı geçen ve olağanüstü güç ve özelliklere sahip olduğu düşünülen kahraman –H.M.

Uzun zamandan beri ulaşımın kolaylaştırılması için büyük çabalar harcarsa da, henüz arzu edilen duruma gelmedi. Artık Edirne'yi Filibe ve İstanbul'a bağlayan demiryolu, Trakya, Bulgaristan ve Sırbistan'dan geçerek, Avrupa'nın diğer demiryollarına da bağlayacak.

Meriç, Edirne için deniz ulaşımı açısından kullanılabilir, ama şimdilik nehir bu doğrultuda kullanılmıyor. Nedenine gelince, Meriç sadece sonbaharda ve bazen kışın Edirne'ye kadar ulaşımaya elverişlidir, yazın ise ancak Dimoteka'ya kadar. Bunun dışında, Enez İskeleyi şimdiye kadar temizlenmediğinden, küçük gemiler için ulaşılabilir hale gelmiş. Bu iskele-nin temizlenmesi, Edirne'de ticaretin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Edirne'nin kuruluşu çok eskilere uzanır ve Trakya'nın bu köşesine yerleşmiş olan Agamemnon'un oğlu Orest'e kadar dayandırılır. Ancak bu denli eski olmasına karşın, antik Yunan tarihinde kentten neredeyse hiç söz edilmez. Karasal ve Trak ocağı olduğundan, Yunanlar için ele geçirilmesi güç bir kenttir. Edirne yakınında yaşamış olan eski halklardan Odrisler anılır ve bunların ilk başkenti Vize'dir. Roma döneminde İmparator Hadrianus kenti genişletir ve çeşitli yapılarla süsler. Burayı Hadrianopolis olarak adlandırır ve Trakya'nın başlıca kenti kimliğini kazandırır. Bundan sonra da Doğu Avrupa'nın en ünlü kentleri arasında yer edinir.

Büyük Constantinus ile Licinius arasındaki son çarpışma Edirne yakınında yapılır ve üstün gelen Constantinus, Roma İmparatoru olur. Konstantinopolis'in kuruluşundan sonra önem açısından Edirne ikinci olur ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelir. Yine Edirne yakınında, 9 Ağustos 378'de, Gotlar ile İmparator Valentinianus arasında, 40 bin kişinin ölümüyle sonuçlanan savaş yapılır. İmparator, saklandığı bir samanlıkta yanar. Gotlar kenti kuşatır, ama ele geçiremezler.

Edirne en çok, daha ilk gelişinde kenti ele geçiren Bulgarlardan çekmiştir. Bunların saldırılarına karşı Anastasius sadece Konstantinopolis'in önünü kapatır ve bir anlamda Edirne'yi gözden çıkarır. Tabii ki, Araplar İstanbul'u kuşattığında ve Bulgarlar bunları püskürtmeye geldiğinde, Edirne çalkantılı günler geçirir. Kent en çok, onun alınmazlığına son veren Krum'dan çeker. Edirne yakınlarında 814 yılında, Krum, Bizans'a karşı parlak bir zafer elde eder ve İmparator Mikhail Rangabe son anda ken-

tin surlarına gizlenir. Aynı yılın temmuz ayında Krum, Edirne'yi kuşatır, sonbaharda ise ele geçirir ve papazıyla beraber on bin kişiyi tutsak ederek Bulgaristan'a yerleştirir.

Daha sonra Bizans'a geçen Edirne'yi yüz yıl sonra (914) Bulgar Çarı Simeon geri alır ve ölümünden sonra, Sursuvul'un Romanos ile imzaladığı antlaşmayla Bizans'a iade edilir. Güney Trakya'da bazı başka kentlerle, Edirne, Bizans'a geri verilir ve bunun için Bizans belirli miktarda yıllık vergi ödemeyi kabul eder.

Edirne yakınlarında gelişen bir başka ünlü olay, 970 yılında Ruslarla Bulgarların Bizans'a karşı yaptığı savaştır. Bizans üstün gelir ve düşmanını püskürtür. Bundan otuz yıl sonra Bulgar Çarı Samuil, Basileios'un Tuna boyundan Bulgaristan'a ilerlemesini önlemek için Makedonya'dan hareket ederek aniden Edirne'ye saldırır, kenti yağmalar ve döner.

Petr ve Asen'in Bulgar Çarlığı'nı yeniden ayağa kaldırmalarından sonra, 1207'de, halefleri I. Ivan, Latinlerin elindeki Edirne'yi kuşatır, ama başarılı olamaz ve üç ay sonra çekilir. Edirne önce Nikeia Bizans İmparatoru Vatatzes'in eline düşer, çok geçmeden de Epir despotu Theodoros alır. 1229'da II. Ivan Asen, Meriç yakınında Klokotnitsa Savaşı'nda Theodoros'u bozguna uğrattı tutsak edince, Edirne'yi de alır, ama birkaç yıl sonra Latinlere bırakır. Kent onlardan yine Bizans'a geçer ve böylece Konstantinopolis'in Latinlerden geri alınışından sonra, Edirne, Bizans İmparatorluğu sınırları içine girer.

1360'ta (H. 761) Edirne'yi Lala Şahin Paşa'yla ele geçiren I. Murad, kenti Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti yapar. Sonra Ankara Savaşı'nda Timurlenk, Sultan Yıldırım Bayezid'i tutsak alınca, Edirne önce birinci oğlu Süleyman'ın (1404), sonra Musa'nın ve sonunda üçüncü oğlu I. Mehmed Çelebi'nin eline geçer. I. Mehmed, Edirne'yi sayısız eserlerle süsler ve burada ölür. 1444'te II. Murad tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakınca, Yeniçeriler korkunç bir kargaşa çıkararak kentin büyük bir kısmını ateşe verirler. 1453 yılında, İstanbul'un fethinden yirmi gün sonra II. Mehmed, Çandarlı Halil Paşa'nın Edirne'de katledilmesini emreder, çünkü onun İstanbul kuşatması sırasında Bizanslılarla işbirliği yaptığından kuşkulanır. 1493 yılında, babası II. Bayezid'e karşı başkaldıran Selim, Edirne'ye girer, ama çok geç-

meden, 1495'te yenik olarak orayı terk eder. 1572'de Edirne'de, büyük zararlara yol açan bir sel yaşanır. 1682 tarihli, Türklerin ta Viyana'ya dayandığı ünlü Avusturya seferi Edirne'den başlar. 1691 yılında II. Ahmed, Edirne Eski Camii'nde kılıç kuşanır. 1699'da II. Mustafa, Karlofça Antlaşması'nı Edirne'de onaylar ve 11 Ağustos 1703'te, İstanbul'da başkaldırarak Edirne'ye gelen Yeniçeriler tarafından tahttan indirilir. 1713 yılında Rusya ile Osmanlı arasında 25 yıllık anlaşma imzalanır.

6 (18) Ağustos 1829'da General Dibiç-Zabalkanskiy² komutasındaki Rus ordusu Edirne'ye kadar gelir. Kent teslim olur ve aynı yıl 2 (14) Eylül'de Edirne'de, Rusya ile Osmanlı devleti arasında ünlü Edirne Antlaşması imzalanır. Antlaşmanın koşullarına göre, padişahın, Rusya'nın himayesi altına aldığı Tuna Prenslikleri üzerinde egemenliği sözde kalır, bunlar Osmanlı'ya sadece vergi öder. Osmanlılar, Çanakkale ve İstanbul Boğazı'ndan geçişin serbest olmasını kabul eder. Bu durum her şeyden önce Rusya'nın yararına olur. Rusya, Asya'daki Anapa, Poti, Ahalkatsi, Açkur, Ahalkalak'ı ve savaş tazminatı olarak on milyon Hollanda altını alır. Yunanistan konusuna gelince, Babiâli, 6 Temmuz 1827 ve 22 Mart 1829 tarihli Londra Protokollerini kabul eder, ama sultanın egemenliği ve Yunanistan'ın sınırları hakkında hiç söz edilmez.

Edirne bugün, bütün antik Trakya'yı kapsayan aynı adlı ve 1,5 milyon nüfuslu vilayetin merkezi olup, şu sancak veya mutasarrıflıklardan oluşur: 1. Edirne (9 kaza), 2. İslimye (6 kaza), 3. Tekirdağ (7 kaza), 4. Gelibolu (6 kaza), 5. Filibe (8 kaza). Toplam 36 kaza veya kaymakamlık.

2 Ivan İvanoviç Dibiç-Zabalkanskiy (1785-1831): Gerçek adı Hans Karl Friedrich Anton von Diebitsch olan Alman asıllı Rus general, feldmareşal –H.M.

DOBRI MINKOV
(1856-1942)

Dobri Minkov'un yaşamı ve etkinliği hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. 1856 yılında Sliven'de (İslimye) dünyaya geldiğini, Robert Kolej'den mezun olduğunu (1876), Odessa Üniversitesi'nde fizik ve matematik bilimleri okuduğunu, doktor unvanıyla Brüksel Üniversitesi'nde Hukuk bölümünü bitirdiğini bilmekteyiz. Bir ara İstanbul'da Bulgar Ekzarhlığı'nda sekreterlik görevinde bulunur (1877-1878). Doğu Rumeli Eyaleti parlamentosu üyesi (1881-1885) olmanın yanı sıra, uzun yıllar uluslararası saygınlığa sahip üst düzey bir hukukçu kimliğini de taşır. Politika, tarih, doğa bilimleri ve hukuk alanlarında yazılar kaleme alır. 1942'de yaşama gözlerini yumar.

Dobri Minkov'un 1870 yılının ilk aylarını kapsayan anı ve izlenimleri, yarım yüzyıl sonra *Elli Yıl Önce Edirne. Edirne Bulgarları 28 Şubat 1870 Yılında Kilise Sorununun Çözümünü Nasıl Kutladılar?* başlığıyla Sofya'da yayınlanan *Svetlina (Işık)* dergisinin 1920'de çıkan üçüncü, dördüncü, yedinci, sekizinci sayılarında, D. M. rumuzuyla yer alır.

ELLİ YIL ÖNCE EDİRNE

EDİRNE BULGARLARI 28 ŞUBAT 1870 YILINDA KİLİSE SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNÜ NASIL KUTLADILAR?

Bir padişah iradesi esasında, dönemin Edirne Valisi Asım Paşa 1870 yılının başlarında, vilayet sınırları içindeki Müslüman ve Hristiyan halkların temsilcilerinin katılımıyla halkın ihtiyaç ve sorunlarının dile getirilmesi, ayrıca, yol yapılması, ziraat sandıkları kurulması, sanayi, ticaret ve tarımın gelişmesi gibi önemli toplumsal sorunların gündeme taşınarak görüşülmesi amacıyla Umumi Meclis toplantısı düzenledi. Toplantıya, vilayet sınırlarındaki ana kentlerden ikişer (bir Müslüman ve bir Hristiyan olmak üzere), ikincil yerleşim yerlerinden de birer temsilci katılması gerekiyordu. İslimye'den Edirne'deki Umumi Meclis'e, yerel İdari Meclis üyeleri olan Panayot Minkov¹ ile Raşit Ağa seçildiler. Seçim, İdari ve Temyiz-i Hukuk Meclisleri'nin Mutasarrıf Cevat Paşa başkanlığındaki ortak toplantısında yapıldı. Edirne'ye hareket etmeden bir gün önce Panayot Minkov kendisine eşlik etmemi ve yazı işlerinde yardımcı olmamı teklif etti. Ben de bunu memnuniyetle kabul ettim.

Edirne'ye zamanında ulaşarak Umumi Meclis'in açılışına katılabilmemiz için en geç şubat ayının ilk günlerinde yola çıkmamız gerekiyordu. O zaman Edirne vilayetinde demiryolu olmadığından, yolculuk arabalarla yapılıyordu. O yıllarda İstanbul'da birkaç Avusturyalı mühendis, İstanbul-Edirne-Nova Zagora (Yeni Zağra) hattında² demiryolu planı çiziyorlardı. İyi havada İslimye'den Edirne'ye genelde üç günde gidiliyordu. Henüz faytonlar kullanılmadığından, yolculuk, yaylı talika denen özel yapım arabalarla yapılıyordu. Arabacıların neredeyse hepsi Türk veya Tatar'dı. İslimye'den Edirne'ye, Yambol (Yanbolu)-Pandaklii (Fındıklı, Buldukköy; Bulg. Tenevo)-Karapça (Garipçe; Bulg. Malomir)-Hamzabeglii (Hamzabeyli)-Çömlekköy üzerinden gidiliyordu. 1870 yılı, Şubat ayının ilk günlerinde İslimye temsilcisi Panayot Min-

¹ Anının yazarı Dobri Minkov'un babası –H.M.

² İstanbul-Edirne-Belovo (Belova) demiryolunun Edirne-Tırnovo-Seymen (Simeonovgrad)-Nova Zagora (Yeni Zağra)-Yambol (Yanbolu) bağlantısı 1870-1874 yılları arasında yapılmıştır –H.M.

kov, sağlam üç at koşulu bir yaylı talikayla yola koyuldu. Arabacı büyük sarıklı, gayet iyi kalpli ve yardımsever bir Türk'tü. Yola çıkarken hava biraz soğuktu, ama Fındıklı Köyü'nü geçince şiddetli kar yağmaya başladı. Akşam epey geç saatte Garipçe'ye ulaştık ve bir Bulgar'ın evinde konakladık. Ertesi gün hava daha da bozdu. Sadece kar yağmıyor, yolculuğumuzu engelleyen sert bir rüzgâr da esiyordu. Bütün gün köy evindeki ocağın önünde fırtınanın dinmesini bekledik. Tabii, bu bekleyiş biraz can sıkıcıydı. Arabacı, yanına aldığı cezve, öğütölmüş kahveyle dolu deri torba ve yarımküre şeklinde iki fincanla gün boyu ocaktaki ateşin korunda kahve pişirerek ünlü müşterilerine ikramda bulundu. Ertesi gün hava biraz açtı ve yolumuza devam ettik. Öğleden sonra kar erimeye başladı, yol çamura bulandı ve tekerleklerin batmaması için arabacı sıkça normal yoldan sapmak zorunda kalıyordu. Akşam geç saatlerde, o zaman ağırlıkla Türklerin yaşadığı Hamzabeyli'ye vardık. Burada yolcunun başını sokabileceğı tek yer, köyün merkezinde bulunan ve birkaç sabit sedir içeren büyük bir Türk kahvehanesiydi. Biz henüz soluklanamamıştık ki, arabacı, köy kâhyasıyla geldi ve bir köylünün evinde temiz ve uygun odaların ayarlandığını söyledi. Gerçekten ev sahibi gayet misafirperver çıktı. Bizlere kuskus, yumurta, yoğurt ve bal gibi sade, ama lezzetli yemekler sundu. Yorgan ve döşekler de çok temizdi. Ertesi sabah erkenden Edirne'ye devam ettik. Hamzabeyli'den sonra yol bir ormandan geçti ve karşımıza son derece ilginç bir görüntü çıktı: Yağmur damlaları buzlaşarak sayısız kristal sarkıt oluşturmuştu. Yeni doğan güneş bunları aydınlatınca, orman gizemli bir tablo gibi görünüyordu. Öğleye kadar yolculuğumuz tekdüze geçti. Öğleden sonra birkaç kilometrelik bir yükseltiyi aşmamız gerekiyordu. Yükseltinin üst noktalarına tırmanınca, arabacı birden bize döndü ve coşkuyla Edirne'nin nihayet göründüğünü söyledi. Gerçekten o noktadan Selimiye'nin minarelerinden ikisinin uçları görünüyordu. Ne ki, Edirne'ye daha uzunca yolumuz vardı. En sonunda, akşam geç saatlerde sağ salim engin Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkentine ulaştık ve o zaman kentin en iyi oteli sayılan ve merkezde, Konağın yakınında bulunan Basmacılar Hanı'na yerleştik. Sofianidi adında bir Rum'a ait olan bu otel, biri iki katlı olmak üzere, iki bölümden oluşuyordu. Biz ikinci katta iki rahat odaya yerleştik. Otelin, o zamanlar için çok düzgün sayılacak bir lokantası da vardı.

Trakya'nın başlıca kenti Edirne, verimli bir düzlükte, Tunca, Meriç ve Arda gibi üç büyük nehrin kesiştiği noktada, elverişli ulaşım olanağı sağlayan ve Orta Avrupa'dan İstanbul'a uzanan yol üzerinde yer alır. Kent, Meriç'e katılan Tunca'nın sol kıyısında bulunur. (Meriç ise Enez yakınlarında Ege'ye dökülür.) Vilayet merkezi olup, 1866'da yeniden düzenlenen yasaya göre vali olarak Hurşit Paşa atanmıştı. Yarısı Türk, diğerleri Rum, Ermeni, Yahudi ve Bulgar olan 81 bin nüfusu vardı. İstanbul'dan sonra ikinci askeri kale olan Edirne'yi Bulgar orduları 1913 yılında saldırıyla ele geçirdi. En büyük Osmanlı garnizonunun bulunduğu merkez konumunda olan kent, Roma İmparatoru Hadrianus (117-138) tarafından kurulduğundan, Hadrianopolis olarak adlandırılmıştı.³ 813 yılında Bulgar Çarı Krum kenti ele geçirdi, ayrıca Simeon (892-927) ve İvan Asen (1218-1241) dönemlerinde de Bulgarlarda kaldı.⁴ İstanbul'un fethine değin (29 Mayıs 1453) yaklaşık yüz yıl Osmanlı'nın başkentliğini yaptı. Bu dönemde hükümdarlık süren en ünlü sultanlar kuşkusuz I. Murad ile I. Bayezid oldu. Edirne, 1363 yılında Murad'ın (1362-1389) eline düştü. Murad'ın komutanı ise, daha sonra Rumeli Beylerbeyi yapılan ünlü Lala Şahin Paşa'dır. O zaman kentte 15 bin ev vardı. Çar İvan Şişman'ın, kız kardeşi Mara'yı (Tamara) eş olarak verdiği I. Murad, otağına sinsice sokulan bir Sırp tarafından bıçaklandı. Yıldırım olarak adlandırılan, Kosova (1389) ve Nikopol (Niğbolu, 1396) Savaşı muzaferi I. Bayezid (1389-1402), kardeşi Yakup'u öldürerek tahta geçti ve yıldırım hızıyla Kosova Ovası'na yetişti (Adı da buradan kaldı). Bunca önemli savaşlar kazanan şanlı hükümdarı da, Ankara yakınlarında bir çatışmada Moğol fatihi Timurlenk bozguna uğratarak tutsak etti (1402), demir bir kafese kapattı ve padişah 1403'te yaşamını yitirdi. Oğlu Musa, Bulgaristan'da büyük üne kavuştu ve acımasızlığından dolayı halk türkülerinde Musa Keseci olarak adlandırıldı. 1829'da Edirne'de meşhur Edirne Antlaşması imzalandı. Edirne Valiliği'ne Osmanlı'nın en kudretli devlet adamları, örneğin iki kez sadrazamlık yapan Kıbrıslı Mehmed Ali Paşa, Hurşit Paşa, Rauf Paşa getirildi.

Ertesi gün, Umumi Meclis'in resmi açılışını bizzat Vali Asım Paşa, büyük devletlerin konsoloslarının katılımıyla yaptı. Bu vesileyle Asım Paşa,

3 Gerçekte kenti, Uskumada adıyla Trakların Odris oymağı kurmuştur –H.M.

4 Bulgar Çarı Simeon Edirne'yi sadece kuşatır (914), kenti Çar Samuil ele geçirir (1003) –H.M.

çok büyük etki yaratan olağanüstü bir konuşma yaptı. Birkaç kez Tuna Valiliği yapan Asım Paşa, zeki ve yetenekli bir devlet adamı saygınlığına sahiptir. Herkese açık olan toplantılar Konağın salonlarından birinde yapılıyordu. O dönemde sadece Filibe, İslimye, Eski Zağra, Haskova, Burgaz ve Anhialo'yu (Pomorie) değil, ama Tekirdağ, Gelibolu, Dedeağaç, İskeçe, Gümölcine'yi de içeren bütün Edirne Vilayeti'nden temsilciler katılıyordu. Mecliste her üç halk da (Türk, Bulgar ve Rum) temsil ediliyordu. Toplantı yaklaşık bir ay sürdü ve bu arada, yeni yolların yapımı, büyük nehirlerin, özellikle Tunca'nın regülasyonu (çünkü bazı noktalarda, örneğin Yanbolu'da, yatağından taşıyor ve insanlara büyük zarar veriyordu), toprağın sağlamlaştırılması amacıyla başta Burgaz Sancağı'nda olmak üzere bataklık ve sulaklıkların kurutulması, köprü ve çeşme yapımı ve kanalizasyon geçirilmesi, kesimhaneler, hamam, hastane yapılması gibi bazı önemli kararlar alındı.

Toplantı sırasında Vali Asım Paşa, meclis üyelerine Konağın geniş salonunda iki gala yemeği verdi, bunlara bazı konsoloslar da katıldı. Gerek ziyafetlerde, gerekse seremonilerde İslimye temsilcilerine seçkin yerler ayrılmıştı. Bu durum bazı Rum, özellikle de varsıl bir toprak sahibi olan Anhialo temsilcisi Hristaki Efendi'nin hoşnutsuzluğuna neden olmuş ve bununla ilgili valinin makamına itirazda bulunmuştu. Ancak oradan etikete titiz bir şekilde uyulduğu yanıtını almış, çünkü İslimye, bir taraftan sancak merkeziydi, diğer yandan da üst düzey devlet görevlilerince temsil ediliyordu. Toplantının kapanış töreninde Edirne'de bulunan konsoloslar da yer aldı. Bu arada, o dönemde en etkili konsolosların İngiltere Konsolosu Mr. Blunt⁵ ve Avusturya Konsolosu Karl Sachs'ın⁶ olduğunu belirtelim. Mr. Blunt Bulgarlara açık sempati besliyor ve birçok kez hükümet nezdinde onların savunuculuğunu yapıyordu. Türkçeyi epey iyi biliyor ve bu da ona Türk, Bulgar ve Rumlarla yakın temaslarda bulunma olanağı sağlıyordu. Sanırım hanımefendileri, *Bir Konsolos Kızı ve Eşinin Yirmi Yılları Bulgarlar, Rumlar Arasında Geçirmesi* başlıklı, Bulgarlar hakkında olumlu izlenimler içeren anonim kitabın yazarıdır. Edirne'de kaldığımız süre

5 İngiltere'nin Edirne konsolosu Sir John Elijah Blunt (1832-1916) hakkında daha ayrıntılı olarak, bkz: Ertuğrul, Özkan. *Blunt Ailesi ve Edirne*, Yöre Aylık Kültür Dergisi, sayı 118-119, 86-89, 2010, Edirne.

6 1870'te Avusturya'nın Edirne Konsolosu Wilhelm von Camerloher'dir. Anıda adı geçen Karl Sachs, 1876-1879 yılları arasında konsolosluk yapmıştır –H.M.

içinde Blunt'a yardımcı olarak daha önce Sulina'da⁷ (1868) İngiltere Konso-
losu Yardımcılığı, sonra ise Filibe'de (1876) görev yapan J. Nutton Dupuis
gönderilmişti. 1873 yılında Blunt, Edirne'den Selanik'e atandı.

O yıllarda Edirne'nin yaklaşık 80 bin nüfusu olup, bunların yarı-
sından fazlası Türk'tü. Kentin Hristiyan nüfusunun büyük çoğunluğunu
Bulgarlar oluşturuyordu, ancak bunların ulusal bilinci yeni uyanmaya baş-
lamıştı. Bulgarlar genelde Kayık (Kıyık), Yıldırım, Sarıkmeydan, Kirişhane
ve kısmen Kale'de yaşıyorlardı.

Kıyık, kentin en yüksek kuzey kısmında yer alıyordu. Söylenceye
göre adı, yukarıdan bakıldığında kayığı andırmasından geliyordu. Bu semt-
te, yeni açılan bir Bulgar okulu bulunuyordu. Burada, 1850'lerde Bulgarla-
rın yaptırdığı, ama Rumların elinde olan Aya Triada Kilisesi de bulunuyor-
du. Kıyık'ta neredeyse sadece Bulgarlar yaşıyordu.

Kentin batı kısmını oluşturan ve Tunca'nın sağ kıyısında bulunan
Yıldırım Mahallesi, adını Sultan Yıldırım Bayezid'tan alıyordu. Herhalde
adı geçen sultanın sarayı burada bulunuyordu. Bu mahallede de nüfusun
çoğunluğu Bulgar'dı, ama Yunan kiliselerinde ibadet ediyorlardı. Bulgar
okulu henüz yoktu ve Bulgar çocuklar, Rum okuluna gitmek zorunda kalı-
yorlardı.

Sarıkmeydan Mahallesi, Yıldırım'ın doğu yöndeki uzantısıdır. Bu
alandaki bir zamanlar sırekli askerler eğitildiğinden adı buradan geliyormuş.
Burada da çiftçi ve çoban Bulgarlar yaşıyordu. Sarıkmeydan'dan biraz daha
doğuda, Tunca boyunca, Saray adıyla bilinen yer bulunuyordu.

Kirişhane Mahallesi, Tunca'nın Meriç'e katıldığı noktanın alt kısmın-
da yer alıyor ve kentin güneydoğu ucunu kapsıyordu. Bu mahallede Bulgarla-
rın 1864'e doğru yaptırdıkları Aziz Konstantin ile Azize Elena adında güzel bir
kiliseleri var. Burada yaşayan Bulgarlar ağırlıklı Koprivštitsa'dan (Avratalan)
göç etmişlerdir. Aynı mahallede, Bulgar Union Piskoposu'nun makamı ve ya-
pımına daha birleşme⁸ zamanında (1862) başlanan kiliseleri bulunuyordu.

Kale adı, bir zamanlar kale surları içinde yer alan yerleşime veril-
miştir. Surlardan artık hiçbir şey kalmamış. Kentin merkezini oluşturan

7 Sulina -Tuna Deltası'nda konumlu bir Romen kenti –H.M.

8 Anı yazarı, Ortodoks Bulgarların Katolikliğe geçme sürecini kastetmektedir –H.M.

bu kısımda, eski, devasa ve özgün yapılı yuvarlak bir kule bulunuyor ve üstünde her cuma Türk bayrağı dalgalanıyordu. Kale’de Türk, Rum, Ermeni ve Bulgarlar yaşıyordu. Bulgar nüfusu, Avratalan’dan yerleşen ünlü ve varсыл ailelerden oluşuyordu. Kale’de, daha 1851 yılında Bulgar vatanperver ve Edirne’nin önde gelenlerinden, Avratalan doğumlu Nayden Knsteviç’in yaptırdığı güzel bir Bulgar okulu vardı. Aynı semtte İsa Mesih adını taşıyan bir kilise de bulunuyordu. Bunun idare heyeti üyeleri Bulgar’dı, çünkü ibadethaneyi Bulgarlar inşa ettirmişti. Ancak kilise Rum Metropolitliği’ne bağlıydı ve ayinler Yunanca yapılıyordu.

Umumi Meclis, üyelerine kentin görölmeye değer yerlerini, özellikle de eski sultan sarayları ve muhteşem Selimiye’yi ziyaret etme olanağı sağlandı. Biz de bu ayrıcalıktan seve seve yararlandık.

1566-1574 yılları arasında yapılmış olan Selimiye, kentin en görkemli Osmanlı eseridir. Bu devasa ve kunt yapıyı, adını taşıdığı II. Sultan Selim yaptırmış olup üçer şerefeli dört minaresi zarifçe göklere yükseliyor ve çok uzaktan görülüyordu. Bu denli muhteşem cami başka yerde yoktur. Bunun 999 penceresi olduğu söyleniyordu. Söylenceye göre, tapınağın mimarı Sinan, Bulgar asıllıymış. Caminin içinde birkaç yerde softalar gördük. Bunlar büyük ebatta, açık bir Kuran-ı Kerim önünde oturmuş ve farklı makamlarda, başlarını hızla sallayarak Arapça ayetler okuyorlardı. Cami hakkında o yıllarda şöyle bir yaygın söylence anlatılıyordu: Sultan Selim yapıdan çok etkilenmiş ve benzer bir cami yaptırmazın diye mimarın yok edilmesini buyurmuş. Mimar, Sultan’ın buyruğunu öğrendikten sonra gizlice kendine ağaçtan kanat yapmış ve minarelerin birinden uçmuş. Ne ki aceleden keseri kuşağında unutmuş. Keser kanadın birinin bağlı olduğu ipi kesmiş ve mimar yere çakılarak ölmüş.

Selimiye dışında, Edirne’de yaklaşık 60 adet cami var ve bunların minarelerinden müezzinler her gün Müslümanları namaza çağırıyor. Bu camilerden, birkaç tek şekilli kubbeye sahip Eski Cami anılmayı hak ediyor. Üç Şerefeli veya Burmalı Cami, adını, üç minaresinden birinin sarmal şeklinden alıyor.

1363-1453 yılları arasında Osmanlı sultanlarının yaşadığı saraylar Tunca’nın sağ kıyısında Saray adıyla bilinen yerde bulunuyor. Bu saraylar

çok görkemli olup mimari açıdan da etkileyiciydi. Ölçülerin orantı ve simetrisi mimarın gerçek bir usta olduğuna tanıklık ediyordu. Bazı yapılar oldukça iyi korunmuştu. Bunlar içeriden mozaik, sanatsal bezemeler ve yaldızlı hatlarla süslenmişti.

Bedesten⁹ de anılmayı hak ediyor. Bu devasa, kalın surlu ve tekdüze kubbeli yapıda, o dönemde, yerli ve Avrupa malları satan en iyi dükkânlar bulunuyordu.

Edirne’de, hepsi taştan ve sağlam altı köprü vardı. Bunlardan beşi Tunca, biri de Meriç üzerindeydi. Tunca üzerindeki köprülerden biri, Bulgarlar açısından tarihsel bir öneme sahiptir. Söylenceye göre, bu köprüyü Osmanlı’da askeri göreve başlayarak Anadolu’da savaşmış olan Mihail Bey adında dönek bir Bulgar komutan yaptırmış. Köprü, Mihail Bey Köprüsü adını taşıyor. Dönek Mihail Bey’in bugün Plevne’de yakınları olduğu söyleniyor.

O yıllarda Edirne’de birkaç derviş tekkesi vardı. Balkan Yarımadası’ndaki en büyük tekke burada bulunuyordu. Bu tekke de cuma günü on kadar derviş, özel giysileriyle bir daire içinde kendinden geçinceye dek dönüyorlardı. Böylelikle bunlar, Allah’ın ruhuyla temasa geçiyorlarmış. Sema sırasında birkaç derviş ney çalıyordu. Tekkenin içinde yüksek bir köşk vardı ve buradan şeyh dinsel ayini izliyordu. Ayinin sonunda konuklara pilav dağıtılıyor.

İslimye temsilcisi Panayot Minkov, Edirne’deki Bulgar ileri gelenleri arasında birçok tanıdık buldu. Bunlardan Georgi Karamihalov, Umumi Meclis üyesi olup, yerel Bulgar kilise cemaatinin en ünlü temsilcisiydi. Aynı zamanda millet başı ve milletvekili sıfatlarıyla da tanınan Karamihalov, Bağımsızlık’tan (1878) sonraki birkaç yılda Ekzarhlık Kapı Kâhyası’ydı. Ayrıca Yanbolu doğumlu olup Edirne’ye yerleşen ve bölgenin resmi gazetesi *Edirne* gazetesinin yayın yönetmeni Georgi Palamidov’u da analım. Bu gazete, Türkçe, Yunanca, Bulgarca olmak üzere, üç dilde çıkıyor ve hükümet konağının bir kısmında yer alan vilayet matbaasında basılıyordu.

1867 yılında kurulan *Edirne* gazetesi haftada bir kez yayınlanıyor ve resmi ve gayriresmi olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. Şekil ve içerik açısından Rusçuk’ta çıkan *Dunav* (Tuna) gazetesine çok benziyordu. Ancak şöyle bir fark vardı: *Dunav* haftada iki kez ve iki dilde (Türkçe ve Bulgarca),

9 Alipaşa Çarşısı (Kapalıçarşı) –H.M.

Edirne ise üç dilde çıkıyordu. Gazetenin basıldığı matbaanın makineleri İngiliz yapımı olup o zamanının en gelişmiş makineleriydi.

Edirne’de, uzun zaman İslimye’de konuşlanan ve subayları arasında birçok tanıdığımız olan Kazak Alayı’nı da bulduk. Tanıdıklar arasından Sadık Paşa (Mihail Çaykovski), Timur Bey (Adam Çaykovski), Muzaffer Bey (Vladislav Çaykovski), Murad Bey (Liatskoronski), Rihard Barvenski, Griglaşevski, Laskovski, Zaborski, Rayski, Gerliç, Konyarski, Kovalenko, Mizeeviç, Vladislav Kaneli, Dr. Kvaşnitski, Matuşevski, Mukulski, Skindjerski’yi analım. Kazak Alayı’nda İslimye’den azımsanmayacak sayıda kişi vardı, bunlar sıkça bizi davet ediyordu. Edirne’de, daha önce İslimye’de kalan Polonyalı mühendislerin de birçoğuna rastladık. Neredeyse sadece Bulgarca’nın konuşulduğu Abacılar Çarşısı’nda İslimye temsilcisi Panayot Minkov, Avratalan’dan buraya göç etmiş ve uzun zaman aba ticareti yapan tanıdıklarına rastladı. Bunlar tamamen Avratalan ağzını korumuştur. Keza, Kürkcüler Çarşısı’nda da neredeyse bütün ustalar Bulgar’dı.

Edirne Bulgar cemaatini dağınık ve yetersiz bulduk. İslimye temsilcisi bütün serbest vaktini cemaatin düzenlenmesi ve üyelerin yakınlaşması için destek sağlamaya ayırdı. Edirne’de bulunduğumuz sırada, Filibe kilise cemaatinden, Edirne’deki cemaat işlerinin düzenlenmesine yardım etmesi için gönderilen Atanas Maleev geldi. O, bizim de kaldığımız otele yerleşti ve neredeyse her gün İslimye temsilcisiyle görüşüyordu. Bunlar birlikte Bulgar unsurunun kentte ve çevrede kaynaşması ve başarılı olması için alınması gereken önlemleri tartışıyorlardı.

Bazen de Georgi Dimitrov’un¹⁰ otelden birkaç adım uzakta bulunan kitapçı dükkânında buluşuyorlardı. Burası o dönem için çok iyi düzenlenmişti ve ulusal davamızın başarısını arzulayan herkesin toplanma yeri olmuştu. Edirne’ye yerleşen Küstendil doğumlu kitapçı Georgi Dimitrov, yirmi yıl sonra iki cilt halinde *Bulgar Prensiği*¹¹ başlıklı ünlü kitabını yayınladı. 1867 başlarında açılan kitapçı dükkânı 1875’e kadar etkinlik gösterdi ve bölgedeki eğitim davasının başarısına önemli ölçüde katkı sağladı.

¹⁰ Georgi Dimitrov (1838-1906): 1867 yılında Edirne’ye ilk Bulgar kitap mağazasını açan Bulgar aydın ve öğretmen – H.M.

¹¹ Georgi Dimitrov’un üç ciltlik kitabının tam adı: *Kniajestvo Bulgariia v istoričesko, geografsko i etnografsko otnoşenie* (Tarihsel, Coğrafi ve Etnografik Açından Bulgar Prensiği), 1894-1900 – H.M.

Biz, Edirne'nin önde gelen bütün Bulgarlarını ziyaret ettik. Okullara uğramayı da ihmal etmedik. O yıllarda Edirne'de çok iyi düzenlenmiş iki Bulgar okulu vardı. Biri Kıyık'ta bulunuyordu ve öğretmeni Konstantin Pomianov'du, öteki ise Kale'de ve öğretmeni Yakov Gerov'du. İkisi de ilkokuldu. Bunlarda din bilimi, Bulgarca, hesap, kısa coğrafya bilgileri ve güzel yazı okutuluyor ve öğretiliyordu. Kıyık'taki okul eski bir evde yer alıyordu. Bir dükkânın üzerinde kiralanan iki odada yaklaşık 50 öğrenci eğitim görüyordu. Okul, birkaç vatanperver Edirneli Bulgar'ın desteği ve başta Filibe kilise cemaati, Sadık Paşa komutasındaki Kazak Alayı, İslimye ve Eski Zağra Okuma Yurdu'nun desteğiyle ayakta duruyordu. Açılışından henüz altı ay geçmesine karşın önemli başarılar kaydetmişti. Prilep (Pirlepe) doğumlu, Filibe Okulu'nu Yoakim Gruiev'in yanında bitiren genç öğretmen K. Pomianov,¹² okulun gelişmesi için çabalıyordu. Aynı K. Pomianov, bağımsızlıktan sonra, Prensliğe iki kere Adalet Bakanı olarak çağrıldı (1884, 1893). Bizim yanımızda öğrencileri hesap ve din biliminden sınava tuttu ve gösterilen başarı memnun ediciydi. Aynı yıl için Pomianov'un yardımcılığına Çırpan'dan (Çirpan) Georgi Koçev atanmıştı. Kale'deki okulda da büyük bir başarıya tanıklık ettik. Bu okul çok daha önceden açıldığından, öğrencileri de okutulan derslerde ilerlemişlerdi. Okulun Edirne doğumlu öğretmeni Y. Gerov çok geçmeden toplumumuzda yükseldi. 1871'de Uzunköprü'ye öğretmen olarak davet edildi. Bağımsızlıktan sonra ise Ekzarhlık Kapı Kâhyalığı'nı yaptı. Daha sonra Brüksel'de hukuk okudu ve Sofya'da ünlü bir avukat oldu. 1860 yılında Kale'deki okulda Filip Velev öğretmenlik yapmış. Gerov'dan sonra Petır Stançev ve edebiyatçı Petko Slaveykov (1874) bu görevi üstlenmiştir.

Edirne'de kaldığımız sırada, 28 Şubat 1870 tarihli padişah fermanıyla Bulgar kilise sorunu çözüme kavuştu. Bu tarihsel olay Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkentindeki Bulgar nüfusunca olağanüstü büyük sevinçle karşılandı ve coşkuyla kutlandı. Haber kentin bütün semtlerine aceleyle yayıldı. Bu önemli olayın törensel bir şekilde kutlanması için 8 Mart Pazar günü belirlendi. O gün, daha sabah karanlığında kentin her ye-

12. Konstantin Pomianov (1850-1913): Bulgar siyaset adamı. Milletvekilliği ve Adalet Bakanlığı dışında Viyana Büyükelçiliği (1902-1903) de yapar -H.M.

rinden insanlar Kirişhane'deki Aziz Konstantin ile Azize Elena Kilisesi'nde toplanmaya başladı. Kazak Alayı'ndaki Bulgarların da çoğu katıldı. Çok kalabalık bir katılımıla törensel bir mersiye düzenlendi ve padişahın sağlığı, uzun ömrü için dualar edildi. Kilise minberinden Y. Gerov ve K. Pomianov iki güzel nutuk çekerek bu olayın Bulgar halkı için olağanüstü önemini vurguladılar. Büyük bir törenle düzenlenen ayinde Edirne Rum Metropoliti Kiril'in adı anılmayarak Bulgar Sen Sinodu'yla değiştirildi. Ayinden sonra halk, kilise avlusunda toplandı. Herkesin yüzünden sevinç ve mutluluk okunuyordu. Kilise haklarının elde edişi vesilesiyle herkes birbirini kalpten kutluyordu. Ardından bir heyet seçildi ve halkın bu olağanüstü olayla ilgili büyük sevincine tanıklık etmeleri için, Bulgar ileri gelenleri evlerinde ziyaret edildi. Görünen o ki, öncüler de bu ziyaret için hazırmış, çünkü her yerde coşkuyla karşıldık ve büyük bir nezaketle gelenekselleşmiş kahve ve tatlı ikramında bulunuldu. Bu ziyaretler sırasında konuşmaları Y. Gerov, K. Pomianov ve At. Maleev yaptılar. Bunlardan biri, kilise sorununun çözümünde önemli katkısı olan Sadrazam Mehmed Emin Ali Paşa'nın üstün yeteneğinden söz ediyor, diğeri de hayranlıkla Bulgar halkının önünde açılan yeniçağdan dem vuruyordu. Aynı gün, öğleden önce saat 11.30 sularında, sayıları yirmiye bulan Edirne Bulgar öncüleri (Georgi Karamihalov, Yanaki Kerekov, Hristo Kasıra, Hristo Doganov, Gruyu Kerekov, Hacı Mihal Hacııvanov, Parasko Staykov), bunların arasına bazı Umumi Meclis üyeleri de katıldı, halkımıza kilise hakkı bahşettiği için padişaha bir teşekkürname göndermek ve şükranlarını arz etmek için Edirne Valisi Asım Paşa'yı ziyaret ettiler. Bu tarihten iki gün önce Asım Paşa, Bulgar ileri gelenlerini kilise sorununun çözümü nedeniyle kutlamıştı. Bu vesileyle Sadık Paşa (Mihail Çaykovski), askeri bandoyu Konak önünde çalması için göndermişti. Ertesi gün, yani 9 Mart'ta, Bulgar öncüleri kalıcı bir Bulgar kilise cemaatinin temelini atmak için Kale'deki okula toplandılar. Üyeliğe G. Karamihalov, Y. Tabakov, M. Hacııvanov, Y. Kerekov, Hr. Doganov ve G. Pintioğlu seçildiler. Birkaç gün boyunca İslimye temsilcisi Panayot Minov, kilise sorununun çözümüyle ilgili kendisini ziyaret eden ünlü Bulgar, Ermeni, Katolik ve yabancı kişileri kabul etti. Sadık Paşa da yaveri aracılığıyla bizleri kutladı.

Bildiğimiz kadarıyla başka hiçbir yerde kilise sorununun çözümü Edirne’de olduğu kadar törensel biçimde kutlanmadı. Umumi Meclis toplantısının kapanışından iki gün sonra aynı yolu izleyerek İslimye’ye döndük.

PETIR KARAPETROV
(1845-1903)

Petr Karapetrov, Panagiurişte'de [Otlukbeli] celeplik yapan varlıklı bir ailede dünyaya gelir (1845). İlköğrenimini doğduğu kasabada tamamlar. İstanbul'a yerleşerek burada yayıncılık faaliyetinde bulunur (1858-1877). Bulgarca gazeteler yayınlayan matbaalarda dizgici olarak çalışır. Bulgar Matbaacılık Kurumu'nun (Bilgarsko pečatarsko drujestvo) kurulmasına öncülük eder (1870), daha sonra başkanlığını üstlenir. Kendi matbaasını kurar (1873) ve yaklaşık üç yılda 22 adet kitap basar. *Den* (Gün) Gazetesi'ni yayınlar. 1878'de Edirne mahkemelerinde görev alır. Küstendil Sancak Mahkemesi üyeliğine atanır (1879), ardından Yargıtay sekreterliği yapar, bir ara milletvekili seçilir (1880). Adalet Bakanlığı genel sekreterliği, Sofya Sancak Mahkemesi üyeliği, Milli Eğitim Bakanlığı şube başkanlığı gibi görevler de alır. Anı ve araştırma yazılarında Çernovejd (Karakaşlı) takma adını da kullanan Karapetrov, 1903 yılında yaşamına son verir.

Çevirisini sunduğumuz metin, Sofya'da yayınlanan *Makaleler Derlemesi* (Sbirka ot statii, 1898) adlı kitabından alınmıştır.

YİRMİ YIL ÖNCE (19 Şubat 1878) EDİRNE

İstanbul'dan ayrıldığımda, daha doğrusu, kaçmayı başardığımda, Rus askeri buraya dayanmış, Marmara kıyısındaki güzel ve şirin Ayastefanos Köyü'nü [Yeşilköy] ele geçirmiş, 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda Rus ordusu başkomutanı Prens Nikolay Nikolayeviç¹ de yeni gelmişti. Birçok Bulgar gibi ben de önceden tutuklanmıştım, ancak bir Karamanlının (Hristiyan Türk) yardımıyla Noel için hapis haneden salıverildim. Türkler, hafif suçtan tutuklu Hristiyanları önemli yortularda serbest bırakıyorlardı. Bazen bu salıverilme ağır suçlular için de geçerliydi, yeter ki torpiliniz olsun. Her halükarda, salıverilen tutuklunun bir nefesine kefil göstermesi gerekiyordu. Yortuyu yakınları yanında geçirmesi için borçtan tutuklu olan da bırakılıyor, ancak sonra dönüp 91 günü tamamlıyordu. Borç ne denli büyük olursa olsun, borçlu 91 gün yatınca, borcu siliniyor, davacı da onu arama ve parasını isteme hakkını yitiriyordu. O zamanlar Osmanlıda böyleydi. Borçlusu da, suçlusu da (katil ve eşkıyalar dışında) aynı yere kapatılıyordu. Gerek Müslüman, gerekse padişah bayramlarında –çünkü Türklerin halk yortuları yoktur– veya bazı önemli olaylar dolayısıyla, Müslüman olmaları koşuluyla hapis hanelerden sadece borçlu ve hafif suçlular değil, caniler de salıveriliyordu. Nadiren de olsa, rica ve minnetle Hristiyanların da salındığı oluyordu.

Ben, Bulgar olduğum için kapatılmıştım. Benim gibi başka birçok kişi de kapatılmıştı, çünkü Osmanlı yönetiminin bir alışkanlığı ve geleneği bu: Rusya Osmanlı'yla savaşıyor, Türk polisi ise Ruslarla ırktaş ve dindeş olan suçsuz sultan tebaası Bulgarları kapatıyordu. (...)

Gerçekten ben salıverilmiştim, ama yine de ispiyonların peşimde dolaştığını hissediyordum. Bir gün Galata'da Kaptan Spiro'ya rastladım. Kendisiyle eskiden, sahibi Giritli bir Rum olan bir kahvehanede tanışmıştım. Birçok dost ve arkadaşım, Trieste'den² getirilen kaliteli içki de sunulan bu kahvehaneye geliyordu. Bu kahvehane Galata'da, Avusturya-Macaristan Loyd firması

¹ Nikolay Nikolayeviç (1831-1891): Rus Çarı (İmparatoru) I. Nikolay'ın üçüncü oğlu. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda ağabeyi olan Çar 2. Aleksandr tarafından Rusya'nın Balkan Orduları başkomutanı olarak atanır –H.M.

² Trieste: İtalya'nın kuzeydoğusunda, Slovenya sınırında bir liman kenti –H.M.

ofisi yakınında, Yunan, İtalyan, aralarında en çok Dalmaçyalı ve Hırvat olan her türlü Slav'ın yaşadığı Kireçkapı Mahallesi'ndeydi. Birkaç yıldır bu kahvehanede neler konuştuğumuzu ve ne gibi planlar kurduğumuzu Türkler bir bilse, hemen oracıkta bizi darağacına asarlardı. Kahveci anlayışlı bir insandı. Herhangi bir ispiyonun içeri girdiğini görünce, dikkatli olmamız için anında işaretlerle uyarıyordu. Bulgarca anlamıyor, ama artık neler konuştuğumuzu biliyordu. Öyle ki, şimdi aramızdan ayrılan bir Bulgar sayesinde, Stefan Bobçev³, İvan Govedarov⁴ ve ben çoktandır polisin kara listesine girmiştik. Neyse, biz konumuza dönelim. Kaptan Spiro'yla tokalaştık ve o beni öğle yemeğine davet etti. Yemek sırasında sadece savaşı konuştuk. Kaptan Spiro, Prens Nikolay Nikolayeviç'in geldiği sırada Ayastefanos'ta bulunduğunu ve Osmanlı Harbiye Nazırı [Mehmed] Rauf Paşa'nın onu nasıl karşıladığını hayranlıkla anlattı. Ardından Rus askerinin İstanbul'a girip girmeyeceğini konuşmaya başladık, çünkü Prens Adaları; Antigoni (Burgaz), Halki (Heybeli) ve Prinkipo (Büyükkada) yakınında demir atan İngiliz askeri gemileri İzmit'e doğru gitmişti. Kaptan Spiro, Rus askerinin Galipolü [Gelibolu] ele geçirmediğine çok kızılıyordu, çünkü İngiliz askeri gemileri Çanakkale'yi geçerek İstanbul'u Ruslardan korumak için gelmişti. Bu arada Rus ordusu artık Dimetoka'yı⁵ ve o tarafta bulunan başka yerleri almıştı. Syros Adası'ndan⁶ bir Rum olan Kaptan Spiro mezhep olarak Katolik'ti. Aslında inançsızdı desek daha doğru olur, çünkü sadece Hristiyan denizcilerin koruyucusu Aziz Nikola'ya tapınıyordu. Oldukça aydın ve bilgili bir kişiydi, üstelik her Rum gibi politikadan da anlıyordu. Gayet iyi bir insandı, ama çok kolay parlıyor ve hemen Yunanca ve İtalyanca küfürler savurmaya başlıyordu. Anadili dışında iyi Türkçe, İtalyanca ve biraz da İngilizce konuşuyordu. Kaptan Spiro küçük bir yük gemisinin sahibiydi, ama bazen yolcu da taşıyordu. Gemide çalışan ve görevli olan kişilerin çoğu akrabaydı. Onlara aylık ödemiyo, kazancından, olursa tabii, belirli bir pay veriyordu. Yemek sırasında Spiro'ya durumumu anlattım. Tabii ki, onun herhangi bir öneride bulunacağını tahmin etmiyordum. Kaptan Spiro, yarın

3 Stefan Bobçev (1853-1940): Bulgar toplumcu, politikacı, gazeteci ve hukukçu –H.M.

4 İvan Govedarov: İstanbul Eminönü'nde Balkapanı Hanı'nın karşısında kitapçı dükkânı işletir –H.M.

5 Dimetoka (Yun. Didymoteichon): Bugün Yunanistan'da, Batı Trakya'da bulunan bir kasaba –H.M.

6 Syros Adası: Ege Denizi'nde, Kiklat Takımadası'nda yer alan bir Yunan adası –H.M.

sabah, yolcu beklemeden, Rus askerine ekmek ve başka i   yle Ayastefanos'a⁷ hareket edeceğini, dilediğim takdirde beni de İstanbul'dan çıkarabileceğini söyledi. Bunun için akşama onu kahvehanede bulmam gerekirdi ve kayığıyla beni gemiye geceleme  e götürecekti. Pek fazla düşünmeden kaptanın önerisini kabul ettim, üstelik gemi Yunan bayrağı altındaydı.

Akşamleyin Kaptan Spiro'yu kahvehanede buldum, bir şeyler   marladım ve gece yarısına doğru, yüz adım ötedeki limana gittik. Kaptan Spiro'nun denizcilerinden biri kayıkta bekliyordu. Kayığa bindik, kürekler suyu yarmaya başladı ve yaklaşık on dakika sonra gemiye vardık. Kaptan Spiro odasında bana bir yer gösterdi, ama sabaha kadar gözüme uyku girmedi. Spiro yatar yatmaz uyudu, horlamaya, uykusunda bağırmaya ve küfür etmeye başladı. Gece boyu odada, Aziz Nikola'nın ikonası önünde kandil yandı.   fak s  kt   ve geminin bir an önce hareket etmesini beklemeye başladım. Her ne kadar Yunan bandıralı bir gemi olsa da, polisin gelip beni yaka pa  a dışarı atacağından korkuyordum. Yolcular da gelmeye başladı ve ancak akşamüzeri hareket edebildik. Ayastefanos'a yakla  tđımızda hava artık kararıyordu. Gemi demir atmadan,     mavna yaklaştı, bunlara ekmek ve et yüklendikten sonra gittiler. Ardından Kaptan Spiro da, köyde kalacak olan bazı yolcularla indi. Verdiği ekmek ve et karşılığında düzenlenen bir belgeyle döndü. Belgenin Yunanca değil de Rusça düzenlendiğinden dolayı küfrediyordu, çünkü okuyamıyor ve içeriğini anlayamıyordu. Bulgar olduğumdan, okumam ve içinde ne yazdığını söylemem için belgeyi, daha doğrusu, kâğıt parçasını bana gösterdi. Bunda, Fransızca olarak Spiro'nun ne kadar ekmek ve et teslim ettiği ve kendisine ne kadar para ödenmesi gerektiği belirtiliyordu. İmparatorluk Muhafız Alayı'ndan Albay Moriz tarafından imzalanmıştı. Kaptan Spiro geri kalan ekmek, et ve diğer gıdaların Tekirdağ'a götürülmesi gerektiğini söyledi. Birkaç dakika sonra gemi o kasabaya hareket etti. Şirin mi   irin Silivri kasabası yakınından geçtik ve ancak   fak sökerken Tekirdağ'a varabildik, çünkü gemi çok ağır ilerliyordu. Spiro hiç korkmadan

7 Bazı kişiler, Yunanların Hagia Stefanos olarak adlandırdığı köye yanlışlıkla San-Stefano derler. O yıllarda k  y, neredeyse hepsi bahçivanlık ve balıkçılıkla uğraşan yaklaşık 150 hane Rum'dan oluşuyordu. Burada İstanbul kodamanları ve zenginlerine ait birkaç güzel yazlık da dikkat çekiyor. Bunların arasında, 19   ubat'ta [3 Mart] evinde antlaşmanın [Ayastefanos Antlaşması] imzalandığı Shnaider gibi Levantenler de vardı. (...) (P.K.)

burada inebileceğimi ve kendisi de gıdaları teslim ettikten sonra yine ekmek ve et için hemen İstanbul'a döneceğini söyledi. İyiliği için teşekkür ettim, elini öptüm ve adamlarından biri beni bir kayıkla iskeleye çıkardı. Gemideki diğer yolcular da indi. Bunlar yaklaşık on kişiydiler ve hepsi Bulgar'dı.

O zaman Rodosto (Türkçe Tekfurdağa, halk dilinde ise Tekirdağ) tahıl ve bazı ham ürünlerle büyük ticaret yapıyordu. Eski ev ve dar sokaklardan oluşan bir kasabaydı. Nüfusunun yarıdan fazlası Rumlaşmış Bulgarlarla karışık Rum, geri kalanı ise Türk'tü, ayrıca birkaç Ermeni ve Yahudi de vardı. Ticaret, Rumların elindeydi. Tekirdağ'da bir gün dinlendim ve üst düzey bazı Rus subaylara çevirmenlik yapan iki tanıdık Bulgar gördüm. Tekirdağ'daki asker, İmparatorluk Muhafız Alayı'ndandı. Ertesi gün birkaç Bulgar'la yaya olarak Muratlı istasyonuna yola çıktım, çünkü bütün araba ve atlar ordunun hizmetine alınmıştı. Muratlı'ya akşam geç vardık. Kaçarken Türkler istasyonu yakmışlar, o yüzden sadece bir büyükçe ve bir küçük oda kalmıştı. Bunlar da yarı yıkıktı, büyük olanın neredeyse çatısı da yoktu. Buraya yorgun askerler yatmış ve uyumuştur. Ben de bir köşeye uzandım ve geceyi geçirdim. Sabah Ayastefanos'tan tren geldi, ama yolcular için yer yoktu, çünkü vagonlar asker doluydu. Öyle ki, birkaç yolcuyla beni hayvan vagonuna koydular. Edirne'ye kadar ayakta durduk, ayrıca tren de çok ağır gidiyordu.

Edirne'ye varınca birkaç dost ve tanıdıkla karşılaştım. Prens veya üst düzey subaylar yanında çevirmenlik yapıyordu. Bunlardan bazıları Ayastefanos'a gidecek, başkaları ise geri dönecekti. Önde gelen bazı Bulgarlarla da tanıştım. Bu arada, İdari Meclis, Belediye Meclisi ve Adliye düzenlenecekti. Kentte kalarak bazı görevler almam için davet edildim. Önce kararsızdım, ama ikna oldum ve kaldım. Vali, Tümgeneral Sveçin⁸ hastaydı, dolayısıyla Vali Yardımcısı olan Leh asıllı Korgeneral Lipinskiy⁹, yukarıda adı geçen üç kurumun düzenlenmesi için talimat vermişti. Yerli halk, din ve ırk ayrımı gözetmeden bu üç kuruma üye seçecek, Vali Yardımcısı ise bunlardan kimin hangi kuruma atanacağını belirleyecek, başkan ve sekreterleri ise kendi seçecekti. İdari Meclis'i iki Bulgar, bir Rum, bir Ermeni ve bir Türk temsil

8 Vladimir Konstantinoviç Sveçin (1821-1878): Rus subayı, tümgeneral. Edirne Valiliği yapar ve yaşamını burada yitirir –H.M.

9 Aleksandr Yosifoviç Lipinskiy (?-1882): Rus-Osmanlı Savaşı'nda Şipka Geçidi çarpışmalarında üstün başarı gösteren Rus subayı –H.M.

ediyordu. Belediye Meclisi'nde ayrıca bir Yahudi üye vardı, Bulgar üyeler ise iki değil, birdi. İdari Meclis başkanlığına varsıl ve epey eğitilmiş, iyi Bulgarca ve Fransızca bilen bir Rum getirildi. Belediye Meclisi başkanlığına da, Osmanlı'da da varsıl ve etkili olan bir Bulgar atandı. Kendisi kaba saba ve cahil bir adamdı, ama zaten yerli Bulgarlar arasında eğitilmişti yoktu. Her iki meclisin kâtipleri, biri Eski Zağralı, öteki Kazanlıklılı [Kızanlıklılı] olmak üzere Bulgar'dı. Mahkeme, Vicdan Mahkemesi olarak adlandırıldı, çünkü hâkimler yasa olmadan, vicdanıyla yargılayacaktı. Mahkeme iki bölümden oluşuyordu: Mülki ve Ceza. Ağır suç ve cinayetleri Askeri Mahkeme yargılıyordu. Her iki bölüm de; Bulgar, Rum, Ermeni, Türk ve Yahudi olmak üzere beşer üyeden oluşuyordu. Mahkeme başkanları, varsıl ve hali vakti yerinde, yaşları 60-65 ve aynı soydan gelen Rumlardı. Bunların ikisi de Fransızca biliyor, ama Bulgarca bilmiyordu. Mülki Mahkeme'nin başkanı Edirne'deki Rus Konsolosluğu'nda, savaş ilan edilinceye değin uzun yıllar çevirmenlik yapmıştı. Adı, Çelebi Manolaki Sakelarios'du. Ceza Mahkemesi başkanı ise varsıl bir toprak ve hayvan sahibiydi. O daima bölgenin İdari Meclis başkanıymış ve hayvan ticaretiyle uğraşmış. Onun adı da Aleko Sakelarios'du¹⁰. Mülki Mahkeme'nin asbaşkanı, Pirdop¹¹ doğumlu, ama Edirne'ye yerleşik Bulgar İvan Bogdanov'du. Daha sonra yerine, epey deneyimli ve yine Bulgar

¹⁰ Eski bir Rus memuru olarak Edirne Rus Konsolosluğu'nda kendine yine çevirmen görevi verileceğini bildiğinden, Çelebi Manolaki dikkatli davranıyor ve siyaset konuşmaktan kaçınıyordu. Çelebi Aleko ise politikayla uğraşır ve aklına geleni konuşuyordu. Ruslar 1828-1829 yıllarında Edirne'ye geldikleri, burasını geçerek Lüleburgaz, Babaeski vs. kasabalara ulaştıktan sonra askerler hastalığa yakalanınca ilerlemekten vazgeçtikleri zaman, Çelebi Aleko 15-16 yaşlarında bir oğlanmış. Antlaşma imzalanmak üzereyken, 1829 sonbaharında İstanbul'dan on elçi gelmiş, bunların arasında Kotelli [Kazan] Stefanaki Bey, nam-ı diğer Knez Stefan Bogoridide varmış. O, Edirne'de Çelebi Aleko'nun evinde kalmış, ancak Stefanaki Bey'in elçilerle ne görevle geldiğini Aleko bilmiyordu. Edirne Antlaşması imzalanırken Knez Bogoridi'nin Osmanlı elçileri arasında yer aldığı biliniyor, ama görevi bilinmiyor. Kendi hatırladıklarına ve yaşlılardan dinlediklerine dayanarak, Çelebi Aleko, o dönemin Rus subaylarına karşı son derece olumsuz bir tutum takınıyor, kötü şeyler düşünüyordu. Ancak şimdiki düzene, Rus askerinin disiplinine, mütevazılığına; kısaca, yeni komutanların insanseverliğine hayrandı. Şimdiki Rus askerleri ve komutanları melek gibiymiş, oysa 1828-1829'dakiler çok kötüymiş. Çelebi Aleko, "İsteseydi, o zaman Rusya, Osmanlı'daki Hristiyanlar için çok şeyler yapabilirdi." derdi. Ama Rusya sadece kendi çıkarına bakmış. İyilik yerine, Hristiyanlara büyük kötülük etmiş, çünkü Rus askeri yiyecek ve hayvanlarını götürdüğü yetmezmiş gibi, Ruslar gidince, Türkler, Hristiyanlara daha çok baskı yapmaya başlamış. Çelebi Aleko hiçbir zaman Rum, Bulgar vb gibi halk adı anmıyor, her zaman *Hristiyanlar* diyordu. (P.K.)

¹¹ Pirdop: Bugün Sofya'nın doğusunda bulunan bir Bulgar kasabası –H.M.

olan Çelebi Georgaki Karamihaloğlu geçti. Her iki mahkemenin de kâtipleri Bulgar'dı –Mülki'ye ben, Ceza'ya ise Stanimaka'nın [Asenovgrad] Pranga [Patriarh-Evtimievo] Köyü'nden bir beyefendi bakıyordu. Böylece, bütün üye ve başkanlar Edirneli, kâtipler ise yabancıydı. Meclislerde de, adliye bölümlerinde ve polis idaresinde de olduğu gibi, dil Bulgarcaydı, ancak Bulgarca da, Yunanca da, Türkçe de, hatta bazen Fransızca da konuşuluyordu. Bir dili üyelerin bazıları anlıyor, bazıları anlamıyorsa, birbirine çeviriyorlardı. Vicdan Mahkemesi'nin bütün kararları nihaiydi ve Vali Yardımcısı onayladıktan sonra, o zaman Osmanlı'da olduğu gibi, polis infaz ediyordu. Kararları kâtipler hazırlıyor ve düzenliyordu. Her iki meclis ve mahkeme başkanının da aylığı 15 Türk Lirasıydı. Mülki Mahkeme'nin başkan yardımcısının 13,5 Türk Lirası, kâtiplerin de 12 Türk Lirasıydı. Kançılara görevlileri ve giderler için harcandığı kadar para veriliyordu. Meclis ve mahkemenin her iki bölümünü oluşturan bütün kişiler, Türk idari ve belediye meclislerinde, ayrıca hukuk ve ticaret mahkemelerinde de seçilme yoluyla üye olarak görev almışlardı. Mahkemenin Rum ve Ermeni üyeleri, vicdani de olsa, genelde Yunanca ve Ermenice çevirileri olan Türk ceza, ticaret ve mülki yasalarından hareket ediyorlardı. O yıllarda Osmanlı'da özel ceza mahkemeleri yoktu, bütün suç ve cinayet davalarına, kadı başkanlığında birkaç polis görevlisinden oluşan bir polis mahkemesi bakıyor, bu mahkemelerde çok nadiren Hıristiyan üye oluyordu. Sanığın sözlü ifadesi dinlenmiyor, sorguda verdiği ifade dikkate alınmıyordu. O zamanki Osmanlı sorgusunda ise zavallı sanık her türlü ifadeyi verebiliyordu. Bir zamanlar böyle bir hukuka sahiptik. Edirne'nin polis şefi, son derece iyi bir insan olan Albay Gulenko adında bir Ukraynalıydı. Yardımcısı yerli olmak üzere, dört memuru da Bulgar'dı, ama bunlar Edirneli değildi.

Rus askeri Edirne Vilayeti'ni elinde tuttuğu süre içinde birçok vali ve vali yardımcısı değişti. Bunların çoğu Alman veya Leh asıllı olup sadece üçü Rus'tu. Tifüsten vefat eden ilk Vali, Tümgeneral Sveçin, Rus'tu, ardından iri yarı ve boylu bir Finli, Tümgeneral Delinghausen¹² geldi. Kilisede ayın sırasında ellerini bağlayıp mum gibi kımıldamadan ayakta duruyordu.

12 Eduard Karloviç Delinghausen (1824-1888): Rus subayı, general, baron. Kafkasya ve Kırım (1853-1856) Savaşı'na katılır. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda Güney Karadeniz'i kurtarmakla görevlendirilen 11. Ordu Komutanı –H.M.

Birkaç ay sonra, onun yerine Tümgeneral Stolipin¹³ atandı. O, Rus asıllıydı, ama çok kalmadı, Filibe'ye gitti. Spolipin'i Rus asıllı Korgeneral Hvostov değiştirdi, yaveri de Alman asıllı Baumgarten'di¹⁴. Çok geçmeden Hvostov da gitti, yerine Rus asıllı Albay Obuhov geldi, Baumgarten ise vali olarak Varna'ya atandı. Yerine de, şimdi adını unuttuğum, İmparatorluk Muhafız Alayı'ndan alt rütbeli, ama Delinghausen gibi boylu boslu bir Finli subay geldi. Obuhov da gidince, vali ve vali yardımcısı olarak hep Alman veya Leh gönderiliyordu. Bunlar neredeyse her ay veya birkaç haftada bir değişiyordu, çünkü subay olduklarından orduyla dönüyorlardı. Edirne Vilayeti'nde bütün sancak başkanları İmparatorluk Muhafız Alayı'ndan Alman veya Leh asıllı subaylar olup, sadece Lozengrad'da (Kırkkilise) [Kırklareli] sancak başkanı Bulgar'dı: 1873 Haskovo [Haskova] Olayı'yla¹⁵ ünlenen Atanas Uzunov.¹⁶

Bütün bu kişilerden en iyisi ve anlayışlısı Albay Obuhov'du. Eğitimli ve bilgili bir insandı. Daha sonra göreceğimiz gibi, Bulgarları seiyor ve durumlarıyla yakından ilgileniyordu. Alman ve Finliler varsıl Rum ve Ermeni

13 Arkadiy Dmitriyeviç Stolipin (1822-1899): Rus devlet adamı ve asker. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda etkin rol alır. Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Plovdiv (Filibe) Valiliği'ne, Berlin Kongresi'nden sonra ise Doğu Rumeli Eyaleti Valiliği'ne atanır, daha sonra görevini Aleksandır Bogoridi'ye [Aleko Paşa] devreder –H.M.

14 Baumgarten çok kötü bir insandı. Bulgarlardan adeta nefret ediyor, Rum ve Ermenileri ise çok seiyor ve ayrıcalık tanıyordu. Bazılarına göre Baumgarten'in tutumu Bulgarların sade ve cahil olmasından kaynaklanıyordu. Oysa Rum ve Ermeniler uyanık ve eğitilmiş. Rum ve Ermeniler Fransızca biliyor, onunla konuşabiliyor ve işlerini görüyorlarmış, Bulgarlar ise biraz Rusça dahi bilmiyorlarmış. Baumgarten, İdari Meclis başkanıyla işbirliği yaparak, Edirne yöresinde kaçan Türklerin bıraktığı ekili arazileri sadece Ermeni ve Rumlara sattı. Bunları düşük fiyata, 100 yerine 10'a kapattı ve Bulgarların fiyat arturmasını izin bile vermedi. Ekili toprakları satın alanların, kazançlarını Baumgarten ile bölüştüğü düşünülüyordu. Bu kişi Bulgarlara başka kötülükler de yapmıştır. Bunlardan bazılarını ben birkaç gazete yazısıyla Hr. G. Bıcevarov'un Bükreşte, ardından Giurgiu [Yerköy], nihayet Ruse'de [Rusçuk] çıkardığı Bulgarın Gazetesi'nde duyurdum. Varna Valiliği'ne gönderilen Baumgarten, o zaman Varna'da görev alan Todor İkonomov'dan kendisini savunmasını istemiş. Zavalı İkonomov aynı gazeteye, zoraki yazıldığını anlaşılan bir yazı göndermişti. Yazıda Baumgarten hakkında yazılanlar reddedilmiyor, ama onun ne denli iyi bir insan olduğu, bir Rum okuluna kendi cebinden 500 kuruş bağışladığı vurgulanıyordu. Bunlar, 1878'de yaşandı. (P.K.)

15 Haskovo Olayı: 1873 yılında, Haskovo Devrim Komitesi'nin üyesi Atanas Uzunov, Rum yandaşlığı ve hainlikle suçlanan Bulgar asıllı Hacı Stavri Primo'ya suikast düzenlemek üzereyken yakalanır ve Ergani'ye 15 yıllık sürgüne gönderilir –H.M.

16 Atanas Uzunov (1857-1887): Vasil Levski'nin (1837-1873) idamından sonra Bulgar ulusal kurtuluş hareketinin önderliğini üstlenen devrimci. Rus-Osmanlı Savaşı'na gönüllü olarak katılır. Bağımsızlık'tan sonra, Bulgar subayları kıskırttığı suçlamasıyla kurşuna dizilir –H.M.

evlerinde sadece rahatlarına ve keyiflerine bakıyor, zenginlik içinde yaşıyorlardı. General Hvostov iyi, sakin ve hatta asker adama benzemiyor, Bulgar, Rum ve Türk arasında ayırım yapmıyordu. General Stolipin de aynen böyle alçakgönüllü, dürüst ve hatta saf biriydi, o da Bulgarları çok seviyordu. Stolipin, Hvostov ve Obuhov, öteki vali ve vali yardımcıları gibi özel evlerde yaşamıyor, Osmanlı yöneticisi Edirne valisinin de kaldığı konakta kalıyorlardı. Kısaca, Finliler soğuk ve suskun insanlardı, hiçbir zaman bir Finlinin güldüğünü görmedim. Almanlar kaba, kibirli ve yüksekte bakardı. Lehler mağrur, kinli, kıskançtı ve açıkça Türklere merhamet ediyorlardı. Ruslar alçakgönüllü, dürüst ve neşeli kişilerdi, Bulgarları gönülden seviyorlardı, özellikle Ukraynalılar epey konuşkandı. Bunları, yakından tanıdığım veya çalıştığım birçok subayın karakter ve özelliklerini göz önünde bulundurarak söylüyorum.

Edirne’de bulunduğum zaman içinde Ruslar, ayin için Bulgar ve Rum ibadethanesine girmediler. Rum Metropolitik Kilisesi’nde ayin bitip inananlar çıkınca, Rus papazı, ayin okuyan askerlerle geliyor, Ortodoks Rus subayların katıldığı ayini başlatıyordu. Buna rağmen ayin, önde gelen Rum ve Ermeni soylarından kadınlarla doluyordu. Ancak imparator veya halk yortusu ayini düzenlendiğinde, bütün subaylar, din farkı gözetmeden ayinde yer alıyorlardı. Katolik ve Bulgar Katoliklerin kiliseleri her zaman Leh subaylarla doluyordu. Leh subaylardan dolayı bu kiliselerdeki ayine öteki dinlerden birçok kadın geliyordu. Subayların sıkça düzenlediği müsamereler ve balolara, hatta bazı yortulara yine sadece Ermeni ve Rum kadınlar, çok ender olarak da Levanten-Katolik kadınlar katılıyordu. Gerçi Edirne’de çok Katolik yoktu. Bu etkinliklere hiçbir zaman tek bir Bulgar kadını bile gelmedi. Bulgar kadınlar dirsek üstü çıplak kol ve dekolteyle yakını veya tanıdıkları olmayan bu subaylarla dans etmeyi ayıp sayıyorlardı. Bunun dışında, epey Rum ve Ermeni kızı ve kadını Fransızca biliyor ve subaylarla konuşabiliyorlardı. Subayların arasında da Fransızca bilmeyen neredeyse yoktu, çünkü çoğunluğu muhafızdı. Oysa Bulgar kadınlar ne Fransızca, ne Rusça konuşuyor, ne de polka ve kadril danslarını biliyorlardı. Hem Rumlar, hem Ermeniler subaylara, aynı zamanda vali ve vali yardımcılarını nasıl davranılacağını ve yaranılacağını, bunların nasıl kazanılacağını biliyorlardı.

Öyle ki, çoğu, hak ederek veya etmeyerek sadece bir değil, ikişer madalyayla ödüllendirildi. Oysa yönetimde daha çok Bulgar'ın yer almasına karşın, hiç-bir Bulgar'a madalya verilmedi. Madalya yerine birkaç Bulgar iki kez birer aylıkla ödüllendirildi, bendeniz ise üç kez. Her şey bundan ibaretti. Subaylar ve genelde yöneticiler Türklere çok insancıl davranıyor ve sanki onlara acıyorlardı, ama ne gibi beklentileri vardı, bilinmez. Rum ve Ermenileri de çok seviyor ve daima bir Rum veya Ermeni evine yerleşmek istiyorlardı.

Edirne'de kalışım sırasında, bu eski kent ve çevresi hakkında çok şeyler öğrendim. Edirne'yle ilgili bir yığın notum var, ama bir gün bunları toparlayıp yayınlayabileceğimi hiç sanmam. Burada ayrıntıya girmeden şunu söyleyeceğim: O yıllarda, Bulgar, Rum ve Türkler, kentte olduğu gibi, çevresinde de, iyi, sakın, dürüst, çalışkan, hali vakti yerinde ve konuksever insanlardı. Başlıca geçim kaynakları hayvancılık, tarım ve koza yetiştiriciliği-ydi. Hıristiyanların çoğunun bağları vardı, büyük çapta şarap ticareti yapıyorlardı. Manifaturacılık, bakkalcılık ve ipekçilik daha çok Ermeni ve Yahudilerin elindeydi. Edirneli Rumlar İstanbul'un Fenerli Rumları gibi hain, sinsi, düzenbaz değil, Bulgarlar gibi çok alçak gönüllüydü. Ancak eğitim ve mülkiyet açısından Rum ve Ermeniler sayıca az olmalarına rağmen Bulgarlardan çok üstündü. Denilebilir ki, Edirne ve Edirne Vilayeti'ndeki nüfusun %60'ı Bulgar, geri kalanı ise çoğunluğu Türk olmak üzere, Rum, Gagavuz, Ermeni, birkaç Levanten, Yahudi ve Çingene'ydi. Rumlar bağnaz değildir, ancak kendilerine ait olan her şeyi korurlar. Oysa biz Bulgarlar, tam tersi, yabancı şeyi taklit eder ve kabullenir, kendimize ait olandan ise nefret eder ve korumayız. (...)

Edirne'nin güzel bir konumu var. Burada doğudan Tunca ve batıdan Arda, birinci nehir kent yakınında, diğeri kentin içinde, Meriç'le birleşiyor. Meriç ise Enez yakınlarında Ege'ye dökülüyor. Bundan yaklaşık 38 yıl önce, karayolu ve demiryolunun sözü bile edilmezken, Meriç'i Enez'den Edirne'ye kadar yüzülebilir bir nehir yapma denemeleri vardı, ama olmadı, çünkü nehir doluyor. Edirne güzel ve stratejik yerlerle çevrili, bunlar sağlam ve korunaklı, ama son savaş sırasında Türkler bu doğal kalelerden yararlanamadı.

Bulgar, Rum ve Türklerin bana anlattığına göre, kentte 12-15 bin Türk askeri bulunuyormuş. Şumen'den [Şumnu] de 25-30 bin asker Kırklareli'ne

getirilmiş, çünkü Osmanlı artık Ruslara geçit vermemeyi düşünüyor ve Plevne’de olduğu gibi, burada onlara göğüs germek istiyormuş. Eğer düşman püskürtülemiyorsa, en azından İstanbul çevresinin istihkâmına zaman kazanılsın. Ancak Rusların Svilengrad’ı [Cezr-i Mustafapaşa] ele geçirdiği haberi gelince, Osmanlı ordusunun başkomutanı Mehmed Ali Paşa kenti terk etme kararı almış. Bütün ırk ve dinlerin önde gelenlerini toplayıp, halka, polis gücü oluşturarak kendi imkânıyla Çerkez ve başıbozuktan korunmasını söylemiş. Rusların bozguna uğrattığı Çerkez ve Başıbozuklar Edirne’ye doğru kaçarak ev ve dükkânları soymaya başlamışlar. Akşamleyin Mehmed Ali Paşa barut depolarının patlatılmasını emretmiş ve bunlar ateşe verilerek yarısı yakılmış. Patlamaları duyan Çerkez ve Başıbozuklar, Moskof geldi korkusuyla anında kenti terk etmişler. Sabah olunca, kendisini bekleyen özel bir trenle, hizmetçilerini de alarak Mehmed Ali Paşa gitmiş, ardından asker de kenti terk etmiş ve İstanbul’a doğru yaya yola koyulmuş. Şumnu’dan gönderilen ve yukarıda sözü edilen birlik de Edirne’ye gelmemiş, çünkü Mehmed Ali Paşa onu Çatalca’ya yönlendirmiş. Böylece Mehmed Ali, Rusları beklemeden ve savaşa girmeden, askeri mühimmatı da bırakarak bütün askeriyle Edirne’yi terk etmiş. Bunlar, 6 Ocak [1878], Haç Çıkarma Yortusu’nda olmuş. Türkler, Mehmed Ali Paşa’nın korkak olduğunu söylüyorlardı, çünkü Yahudi asıllıymış, Müslümanlığı kabul eden Alman Yahudi’si. Sanırım Mehmed Ali Paşa, yüksek yerden emir almadan, bunca askeriyle terk etmemiştir bu denli sağlam korunaklı kenti. Aksi halde mahkemeye çıkartılacaktı. Oysa altı ay sonra Berlin Kongresi’ne Türk temsilcisi olarak gönderildi. Komutan Mehmed Ali Paşa’nın yaptığını görünce, Vali Eyüp Paşa, silah, yiyecek ve başka ihtiyaçları içeren bütün askeri mühimmatın yakılıp yok edilmesini emretmiş. Çok sayıda top nehirlere atılmış, daha sonra da Ruslar bunları çıkarmış. Bazı depolarda birkaç bin düzgün silah unutulup kalmış, bunları Hristiyanlar alıp paylaşmış. Barut, fişek, patron, el bombası vb patlayıcı madde depoları da yanarak Edirne’ye çok zarar vermiş. Bunun sonucunda Eyüp Paşa da, mutasarrıf ve bütün öteki memurlarla birlikte Haç Yortusu’nda kaçmış. Kent yönetimsiz kalmış ve gece olunca, bazı baldırı çiplaklar Türk evlerine saldırıp soymaya kalkışmışlar.

8 Ocak [1878] sabahı, Bulgar, Rum ve Ermeni cemaatlerin önde gelenleri; düzeni, sükûneti ve özellikle Türklerin malını mülkünü korumak için ne yapabiliriz diye toplanmış. Toplantı sürerken Çerkezlerin yine kente girdikleri bildirilmiş, ancak bunlar Çerkez değil Kazakmış. Albay Strukov¹⁷ yaklaşık bin atıyla gelmiş ve tek kurşun atmadan, bir damla kan akıtmadan Edirne'yi almış. Edirne'yi bu denli kolay ve savaşız aldığından Strukov generalliğe yükseltilmiş. Ardından yaya asker de gelmiş, polis güçleri oluşturulmuş ve kimseye zarar verilmemiş. Sonra da Strukov İstanbul'a doğru ilerlemiş. On gün sonra Edirne'ye Prens Nikolay Nikolayevič de, barış istemek için Kazanlık'a giden Türk elçileri Namık Paşa ve Server Paşa ile beraber gelmiş. Ancak Edirne'de barış değil, ateşkesin ön koşulları imzalanmış. 3-4 gün sonra Edirne'ye, barış koşullarını imzalamak için yetkilendirilen Kont İgnatyev¹⁸ de gelmiş. Görüşmelerin daha Kazanlık'ta yapılmaya başlanmasına rağmen, Türk temsilcileri İgnatyev'in önerdiği barış koşullarını kabul etmediklerinden, ayrıca İngiliz askeri gemileri Marmara'ya demir attığından, Prens Nikolay ateşkesi bozmuş ve Çatalca dolaylarında bekleyen ordusuna ilerleme emri vermiş. Rus askeri İstanbul çevresindeki bütün stratejik noktaları ele geçirmiş ve karargâh Ayastefanos Köyü'ne taşınmış. Buraya Prens Nikolay ile Osmanlı elçileri ve General İgnatyev gitmişler. Edirne'de bulunduğu süre içinde Prens Nikolay kentin etrafını gözden geçirmiş ve tabyaların çok sağlam yapıldığını söylemiş. Böyle bir arazide, böyle korunaklarla Mehmed Ali Paşa'nın kenti korumayı denemeden terk ettiğine şaşmış. Selimiye Camisi'ne askeri mühimmat konduğunu gören Prens Nikolay, Türklerin mabedine girmeleri ve Tanrı'ya dua edebilmeleri için mühimmatın derhal çıkarılması talimatını vermiş.¹⁹

Vali yardımcısının emriyle, Çar 2. Aleksandr'ın²⁰ tahta çıktığı gün olan 19 Şubat'ın tatil günü ilan edildiği bildirildi. Daha sonra, yine bu gün-

17 Aleksandr Petroviç Strukov (1840-1911): Rus subay, general –H.M.

18 Nikolay Pavloviç İgnatyev (1832-1908): Kont, Rus devlet adamı, diplomat, general. İstanbul Büyükelçisi (1864-1872), Ayastefanos Antlaşması'nın hazırlanmasında etkin rol alır. İçişleri bakanı (1881-1882) –H.M.

19 İstanbul'u saymazsak, Balkan Yarımadası'nda, dört minareli bu muhteşem cami gibi başkası yoktur. (P.K.)

20 2. Aleksandr (1818-1881): 1855'te tahta çıkan Rus Çarı (İmparatoru). En büyük reformlarından biri, toprak köleliğini kaldırmak olur (1861). Bundan dolayı Kurtarıcı Çar olarak da anılır. Rus-Osmanlı Savaşı'nı başlatır (1877). Sankt Petersburg'da, kilise çıkışında kanlı bir suikastta yaşamını yitirir (1881) –H.M.

de Çar'ın toprak kölelerini serbest bıraktığını öğrendik, o yüzden ona Kurtarıcı Çar denir. Konağın, çeşitli sınıf askerlerin dizildiği geniş avlusunda ayin düzenlendi. Başkomutan General Skobelev²¹, Kurtarıcı Çar'ın yortusuyla askerleri kutladı, bazı askeri gösteriler yapıldı ve tören sona erdi. Öğleden sonra saat 3'e doğru top sesleri duyuldu. Topların, Ayastefanos'ta imzalanan barış antlaşması şerefine atıldığını öğrendik. Biz, Bulgarlar, Rusların İstanbul'a girmediğini öğrenince irkildik ve korkunç önsezilere kapıldık, ancak Edirne'nin yine Osmanlı'da kalacağı aklımızın ucundan bile geçmiyordu. Askerler artık eve döneceğiz diye sevinç çılgınlıkları atıyor, sokaklarda neşeyle türkü söylüyor, çalgı çalıyor ve dans ediyorlardı: Bu sahneleri izlerken mutlu olmamak imkânsızdı. Subaylar da seviniyorlardı: Avrupa'da Türk egemenliğini sonlandırmak ve camiye dönüştürülen Ayasofya'nın kubbesindeki hilali indirip yerine haç dikmek için İstanbul'a muzaffer bir şekilde gireceklerine dair sıkça yineledikleri sözlerini unutmuşlardı. Sözde, Osmanlı'daki Hıristiyanların özgürlüğü ve politik bağımsızlığı ilan edilecekti, Versay'da Almanların birleşmesinin ilan edildiği gibi. Rus subaylar, burada saf Rusları kastediyorum, Türklere karşı, Hıristiyanların kurtuluşu için savaşmaya geldiklerini düşünüyor, bazıları ise Slavların kurtuluşu için savaşıklarını söylüyorlardı. Ancak hükümet ve diplomatların aksine, fetih gibi bir şey akıllarından bile geçmiyordu. Skobelev ile Stolipin gibi albaylar açıkça, doğrudan ve hiç sakınmadan Prens Gorçakov²² ile General İgnatyev'e karşı konuşuyorlardı.

Çar yortusu töreninden dolayı akşam görkemli bir ışılandırma yapıldı. General Skobelev, Edirne'de bulunan neredeyse bütün general, albay, binbaşı ve yüzbaşılardan katılımıyla bir eğlence düzenledi. Yerel görevlerde bulunan, atanan ve Kurmay orduda veya subaylarla görevli çevirmen Bulgarlar da davet edildi. Belediye ve Mahkeme'ye Bulgarlardan dört kâtip ve yukarıda da belirttiğim gibi dört çevirmen atanmıştı, ama bunlardan biri

21 Mihail Dmitriyevič Skobelev (1843-1882): Rus subay, tümgeneral (1877). Orta Asya'nın ele geçirilmesinde önemli rol oynar. Rus-Osmanlı Savaşı'nda Plevne ve Şıpka Geçidi çarpışmalarında yer alır. Savaş alanına beyaz üniforma ve beyaz atla gelmesinden dolayı Ak General olarak da anılır –H.M.

22 Aleksandr Mihaylovič Gorçakov (1798-1883): Prens, 1817'den itibaren diplomatik görevlerde bulunur. Rusya Dışişleri Bakanı (1856-1882). Rus-Osmanlı Savaşı'nda Avrupa devletlerinin tarafsız kalmasını sağlar –H.M.

kentte değildi. Müsamere çok zengin ve görkemliydi. Tam manasıyla aydın bir kişi, bir filozof olan General Skobelev, Çar'ın yaşamı ve icraatları hakkında, ayrıca bilim, edebiyat ve başka yararlı konularda generalden onbaşıya kadar neredeyse herkesle konuştu ve tartıştı. Bazıları ona yanıt veriyor veya itiraz ediyor, başkaları ise söylediklerini onaylıyordu. Ayrıca, adeta dilini yutan aksakallı general ve albaylar da vardı, bunlar sadece hayranlıkla ona bakıyor ve dinliyorlardı. Skobelev boş konuşmuyordu, sanki bir bilim adamıydı. İstanbul'da, Robert Kolej'de eğitim gören çevirmen bir Bulgar'la İngilizce de konuştu, bu okulda okuyan Bulgar öğrencilerin sayısını sordu. Okudukları ders ve öğrendikleri diller, ödedikleri ücret ve ibadet ettikleri yerler gibi konularla ilgilendi. En sonunda, General Skobelev o gün imzalanan barış antlaşmasından da söz etti. Bu olayı o sanki pek önemsemiyordu, sanki onun için Çar'ın tahta çıkmasının yıldönümü, reform ve yapılan diğer iyileştirmeler daha önemliydi. Savaşın ne zaman, nasıl hazırlandığını ve çıkma nedenlerini anlatan bu sakın, tatlı dilli ve zeki adam, Prens Gorçakov ve General İgnatyev'in –birincisinin savaş zamanında, ikincisinin de antlaşmanın imzalanmasında– takındıkları tutumu çekinmeden eleştiriyordu. Bu arada, General Skobelev şunları söyledi: “Bizim kılıçla elde ettiğimizi, diplomatlarımız, entrikaları sayesinde kalemiyle yitiriyor. Prens antlaşmayı daha önce Çar Aleksandr'ın ona söylediği gibi imzalasaydı, bu sözleşme bizim için daha çıkarlı ve uzun ömürlü olacaktı. Şimdi, bu haliyle, uzun ömürlü olmayacak, çünkü önce İngiltere gözden geçirilmesini, dolayısıyla değiştirilmesini isteyecek. Askeri işlerimize Prens Gorçakov karışmasaydı, biz kolayca Gelibolu'yu alacak, Çanakkale Boğazı'nın sahibi olacaktık. İngiliz gemileri Marmara'ya giremeyecek ve o zaman İstanbul'da istediğimiz barış koşullarını dikte edecektik. Prens Nikolay barış ve ateşkes koşullarını çoktandır hazırlamıştı ve ateşkes koşulları kabul edildiği gibi, barış koşulları da kabul edilecekti.” (...)

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından dokuz ay sonra Rus askerlerin Doğu Rumeli ve Bulgar Prenslığı'ni terk etmeleri gerektiğinden, General Skobelev'e, Berlin Kongresi'nde Doğu Rumeli'ye dahil edilen kısımlar dışında, Edirne Vilayeti'ni Türklere iade etmesi söylenmiş. Şubat 1879'da kente Edirne Valisi Rauf Paşa geldiğinde, Rus askerleri halen Edirne'deydi.

Tren garında Rauf Paşa'yı, birçok Orta Asyalının koruduğu ve ayrıca 200 kadar da atlı Kazak'ın refakat ettiği General Skobelev karşıladı. Rauf Paşa, müşirdi, daha önce de belirttiğim gibi savaş sırasında Harbiye Nazırıydı. Kazaklar Rauf Paşa'ya gerekli askeri saygıyı gösterdikten ve iki general toka- laşıp selamlaştıktan sonra bir faytona binerek kente doğru yola koyuldular. Rauf Paşa için hazırlanan eve gelinceye kadar, Skobelev'in sözünü ettiği- mim muhafızları faytonu her taraftan sararak çevresinde ve peşinde yürü- düler. Rauf Paşa'yı görmek için kent sokaklarında insan yığınları birikmiş- ti. O, kuru, ince, boylu, Çerkez gibi atik ve eğitimli bir kişiye benziyordu. 45 yaşlarında ve iyi Fransızca konuşuyordu. Rus askerinin hemen kentten ve çevresinden kalkıp gitmesi kolay değildi. Halk böyle bir şeyi aklından bile geçirmiyordu. 1829 Edirne Antlaşması'yla Rusların burasını terk edip gitmesinden sonra, Türklerin, Bulgar ve Rumlara çektiirdiği eziyeti hatırlayan ve anlatan insanlar vardı. Herhangi bir kargaşa yaşanmaması, barış ve sükûnetin korunması için, Rus askerlerine Burgas'a gece yola çıkmaları emri verilmiş. Oradan da gemiyle Odessa'ya geçilecekti. Böylelikle asker birkaç Bulgar, Rum, Arnavut ve Gagavuz köyünü boşalttı. Rusların olmadığını gören Bulgar köylüler Edirne'ye gelmişler, elli yıl önce olduğu gibi, Rusların kendilerini Türklerin eline bırakmamaları için yalvarmak amacıyla Skobelev'in kaldığı konağın önüne yığılmışlar. Bunlar tam 19 Şubat 1879 tarihinde yaşandı. Konağın avlusunda düzenlenen bir ayinden sonra Skobelev mütevazı bir kahvaltı vermişti, aksi halde Rauf Paşa'yı da davet etmesi gerekecekti. Bu insanların niçin geldiklerini öğrendikten sonra, Skobelev, yine Rus diplomasisi aleyhinde konuşmaya başladı. Çar'ın adını andığında ise hüzünleniyordu. Çevirmenleri aracılığıyla köylüleri hoş sözlerle köylere dönmeleri için ikna ediyordu. Kimsenin onlara dokunmayacağını ve başka uydurmacalar söylüyor, ancak köylüler buna inanmıyordu. O makamına geçtiğinde, köylüler avluda kaldı. Kentin ana sokağını doldurmuş olan köylüler, ne yapacaklarını, nereye gideceklerini ve kime şikâyet edeceklerini bilmediklerinden Moskof'u acımasızca lanetlemeye başladılar. Edirne'deki önde gelen Bulgarlardan birkaç kişi ve Piskopos Sinesiy²³ gitmeleri için ikna etmeye çalışıyordu, ancak köylüler, sayıları eksilmesine rağmen, dediklerin-

23 Bulgar piskopos. Bulgar Ekzarhlığı'nın Edirne temsilcisi – H.M.

den vazgeçmiyorlardı. Bu arada bazı patavatsız Rumlar, Bulgar köylülere, “Hükümdarlığınız çok kısa sürdü!” gibi aptalca şeyler söyleyerek alay ediyorlardı. Dahası, bu Rumlar, köylülere Bulgar piskoposunu inkâr etmelerini, Rusları da tanınamalarını salık veriyorlarmış. Ancak o zaman onları Türklerden koruyacaklarmış.

Sokaklarda Bulgar köylü ve Edirneli Rumlar arasında böyle gerginlik yaşanırken, Rum Metropolitliği yönünden aniden jandarma çıkageldi. Herkes yangın çıktığını sandı, oysa yangın değil, Edirne köylerinden Rum, Arnavut ve Gagavuzlar Metropolitliği basmıştı. Bunlar, daha sonra Fener Rum patriği olan ve 6-7 yıl önce yaşamını yitiren Piskopos Dionisios²⁴ ile özel olarak görüşmek ve Rusların niye gittiğini sormak istiyorlardı. Zamanında piskopos Rusların gitmeyeceğini temin ediyormuş ve şimdi onları, artık paşalarının da Edirne’ye geldiği Türklerden kim koruyacakmış? Bu durum karşısında herkes Bulgar köylüleri unuttu ve bunlar akşam olmadan dağılarak köylerine döndü. Rum piskopos, 200-300 köylü erkek, kadın ve çocuktan oluşan bu kalabalığı görünce, hiç kimsenin girmemesi için Metropolitliğin kapatılmasını söylemiş. Ancak köylüler kapıyı kırarak Metropolitliğe girmişler. Piskopos komşu bir kapıdan kaçmaya çalışmışsa da, köylüler ona yetişmiş ve yakalamış. Köylüler piskoposu dövmüş, tekmelemiş, çığnemiş, saçını ve sakalını yolmuş, yüzünü yara bere içinde bırakmış ve giysilerini de yırtmışlar. Yetmemiş, az kalsın uzvunu da koparacaklarmış. Haber verilen polis yetiştiğinde piskopos baygın halde yatıyormuş. Ancak polislerin çoğu Bulgar olduğundan, kızgın Gagavuz ve Arnavutlar öfkelerini jandarmadan çıkardılar. Bazılarını hafif, polis memurunu ise başından ağır yaraladılar. İşaretler verildi, daha çok jandarma ve bunlarla birlikte polis müdürü Albay Gulenko yetişti, ancak köylüler korkmadılar. Hepsi cansız halde yerde serili piskoposun yanına toplanmış ve kimsenin yardım etmesine izin vermiyorlardı. Gulenko’nun isteği üzerine 10-20 kişi atlı Kazak geldi ve anında kalabalığı dağıttı. Tesadüfen veya bilerek birkaç subayla bir general geldi, sonra askeri ve sivil hekimler de yetişti ve piskopos evine götürüldü. Hekimlerin çoğu daha aynı akşam piskoposun kıyameti koparaca-

²⁴ Dionisios Haritonidis (1820-1891): Rus ve Slav karşıtlığıyla bilinen Edirne doğumlu Fener Rum Patriği (1887-1891) –H.M.

ğını ve bunun yediğı dayak, tekme ve ezilmeden değil, erkeklik organının tamamen zedelenmesinden olacağını söylüyorlardı. 1879 yılının 19 Şubat günü Edirne’de böyle sona erdi, Çar’ın tahta çıkma günü Edirne’de ikinci kez kutlandı.

Ertesi gün, insanlar piskoposun sağlık durumuyla ilgilenirken, öğleye doğru Dionisios’un İstanbul’a yola çıktığı duyuldu. Ancak bunun doğru olmadığı anlaşıldı, çünkü piskopos İstanbul’a bu olaydan üç gün sonra gitti. Rum, Arnavut, Bulgar ve Gagavuz köylüler de dağıldı, ama piskoposa davranışlarından ve polisin yaralı başından dolayı kimse onları aramadı, şikâyetle bulunmadı ve cezalandırmadı. Akıllı başındaki Rumlar, köylüleri kışkırttığından piskoposu suçluyorlardı. Rum, Arnavut ve Gagavuz köylülerin saldırma nedeni ise, anlatılana göre, şuymuş: Bir yıl piskopos, ona bağlı bütün köylerden ileri gelenleri ve muhtarları toplamış ve askerini Edirne’den çekmemesi için yalvardıkları Rus çarına yönelik bir dilekçe imzalatmış. Bunlar da mühürlerini bir beyaz kâğıda basmışlar. Beyaz kâğıt da, genelde Osmanlı’da yapıldığı gibi, dilekçeye iştirilecekmiş. Ancak dilekçe Rus çarına değil, Rusları Edirne’den bir an önce kovması için Osmanlı padişahına gönderilmiş. Sözde, halk Rus çarının değil, sultanın yönetimini istiyormuş. Edirneli Rumlar piskoposun Babîâlî’ye gönderdiği bu dilekçenin sözde Berlin Kongresi’ne sunulmuş olduğunu söylüyorlardı. Rauf Paşa’nın gelişinden sonra Rusların Edirne’den gideceğini gören Edirneli Rumlar, özellikle piskoposla yaşanan bu olaydan sonra açıkça içlerini dökmeye başladılar. Piskoposun köy büyükleri ve muhtarların mühürlerini beyaz kâğıt üzerine aldığı inandırıcı, ama konuşulan amaç doğrultusunda aldığı pek inanılır gibi değil. Çünkü Ayastefanos Antlaşması’na göre, Edirne ve çevre köyler yine Osmanlı sınırlarında kalıyordu. Dolayısıyla, Rum piskoposun Rusların Edirne’den kovulması için padişaha dilekçe yazmasına gerek yoktu. Kaldı ki, Dionisios da sıradan biri değildi, her şeyi biliyor ve anlıyordu, siyasetin seyrini görüyor ve bilgece konuşuyordu. O, en bilgili Rum piskoposlarındandı. Sadece İngiltere ve Avusturya-Macaristan’ın Osmanlı’nın geleceğinden ilgilendiğini söylüyordu. Bu devletler Rusya’ya Osmanlı’yla savaşıma izni verdilerse, Osmanlı’nın iyiliğini düşünen devletler olarak görünseler de, her nasılsa onlar da bir şeyler kopartacak, di-

yordu. Böyle de oldu: Avusturya, Bosna Hersek'i, İngiltere ise Kıbrıs'ı aldı. Ancak Dionisios'un bu dilekçeyi Babîâlî'ye ne denli sadık olduğunu göstererek yaranmak için veya kurnazlık ve sinsilikten göndermiş olabileceği de düşünülebilir. Girit'te de yaptığı gibi.²⁵ Kuşkusuz, Ruslar Ayastefanos'ta, Avrupa devletleri de Berlin'de böyle dilekçeleri dikkate almamıştır. 1866 ayaklanmasında Girit'te takındığı tavırdan dolayı mı bilinmez, ama Edirneli Rumlar piskoposu sevmiyorlardı. Rusların da Dionisios'la ve Ekzarhlığın geçici olarak Bulgarların Edirne ve köylerinde kilise işlerini yürütmesi için gönderdiği Sinesiy'le de herhangi bir özel ilişkisi yoktu. Şunu da belirtelim ki, İmparator Komiseri Dondukov-Korsakov²⁶, Ayastefanos'tan Edirne üzerinden Bulgaristan'a geçerken, Bulgarların ve piskoposları olan Sinesiy'in gidip onu garda karşılamak ve selamlamak akıllarına gelmedi. Ancak kurnaz Dionisios kentteki birkaç önde gelen Rumla bunu akıl etti ve Komiseri garda bekledi. Kente uğrayan ve bir gün kalan Prens Dondukov bazı yerleri ziyaret etti, bunların arasında Rum Metropolitliği de vardı, ama Bulgar piskoposu bu onurla ödüllendirilmedi.

Rauf Paşa'nın gelişinden yirmi gün sonra Rus askeri Edirne'yi terk etti. Rus askerinin koruduğu yerler boşaltıldı ve yerine, atlı Kazakların refakatinde Osmanlı askeri yerleştirildi. 8 Mart 1879'da kent tamamen boşaltıldı ve yönetimi Osmanlı makamlarına verildi. 9 Mart sabahı General Skobelev Filibe'ye hareket etti, onunla birlikte bütün Bulgar memurlar da Edirne'yi terk ettiler. Bunların arasında, bu anıları kaleme alan bendeniz de bulunuyordu. (...)

En sonunda söylemem gerekir ki, Bulgar, Rum, Arnavut ve Gagavuz köylülerin, Ruslar gidince Türklerin kendilerine zarar vereceği endişesi boşa çıktı. Edirne Valisi Rauf Paşa sayesinde Müslümanlar Hristiyanlara hiçbir kötülük yapmadı, Hristiyanların onlara Türk askeri ve yönetiminin Ocak 1878'de kentten çekilişinin ilk günlerinde büyük kötülükler yapmalarına ve zarar vermelerine rağmen. Gerçekten, Rus askerinin çekilmesinden sonra, Edirne Vilayeti'ni yönettiği birkaç yıl boyunca Rauf Paşa büyük re-

25 Dionisios, 1858-1868 yılları arasında Girit piskoposluğu yapar –H.M.

26 Aleksandr Mihayloviç Dondukov-Korsakov (1820-1893): Prens, Kalmık asıllı soylu bir aileden gelen Rus devlet adamı. Kafkasya'da Şeyh Şamil'e karşı savaşır, Kırım Savaşı'nda (1853-1856) yer alır. General olur (1878). Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi'ni üstlenir (1878-1879) –H.M.

formlar gerçekleştirdi ve makamını hak eden bir yönetici olduğunu kanıtladı. Halen herkes onun iyi yönetimini anımsıyor ve bu aydın kişi Vilayet'in idaresinde daha uzun süre kalsaydı, halk daha mutlu ve gönençli olacaktı.

Sredets [Sofya], 19 şubat 1898.

ANDON DIMITROV

Andon Dimitrov'un yaşamı ve kişiliğiyle ilgili elimizdeki bilgiler ne yazık ki son derece kısıtlıdır. Edirne'de dünyaya geldiğini, hali vakti yerinde bir Bulgar olduğunu, ayrıca 1878-1879 yıllarında Edirne Belediye Başkan Yardımcılığı görevinde bulunduğunu biliyoruz. *Rodopski Napredak* (Rodop İlerlemesi) adlı derginin 1911-1912 yıllarına ait dokuz sayısında yayınlanan ve çevirisini sunduğumuz anıların devamı olacağına ilişkin nota rağmen, Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla dergi, yayın hayatına son vermiştir. A. Dimitrov'un anılarının devamına derginin sahibi ve yayıncısı Stoyo Şişkov'un (1865-1937) arşivinde de rastlanamamıştır.

RUS-OSMANLI SAVAŞI SIRASINDA EDİRNE'DEN KİŞİSEL ANILAR

Kurtarıcı Rus askeri Edirne'ye ancak 24 Ocak 1878'de girmeye başladı. Tanyeri ağarırken, uzaklardan yığınlar halinde gelen insanların, atların ve yürüyüş nizamında ilerleyen Rus alaylarının uğultusu duyuldu ve çok geçmeden bütün kentte asker marşları yankılanmaya başladı. Devriyelerimiz Rus askerini görünce, mahallelere koştu ve silahlarını bırakarak beklenen müjdeli haberi yaydılar. Altınsı güneş ışınları, özgürlüğümüz için savaş veren şanlı askerlerle dolu kenti aydınlattı ve herkes bunları selamlamaya çıktı. Edirne'ye gelen askerler aceleyle kent banliyösünün çeşitli yerlerine yerleştirildiler ve bununla beraber Rus askeri yönetimince idari ve adli görevliler seçilmeye başlandı. Başkomutanlık ise, Kulekapı'nın iç tarafında bulunan İslahhane'ye (eski askeri okul) yerleşti. Kente birden inanılmaz canlılık geldi. Dondurucu kıştan sonra hava ısındı. Günaşırı yağmur yağıyor ve bu hava uzun yoldan gelen yorgun askerin uygun adım yürüyüşüne engel oluyordu.

(...) Korkuyu üzerlerinden atan Bulgarlar, cesaretle dışarı fırlamış, öpüşüp kucaklaşıyor ve özgürlüğe kavuşmalarının sevincini nasıl dile getireceklerini bilemiyorlardı. Birden kent sanki yeniden doğdu ve canlandı. Çarşı ve sokaklar her türlü yiyecek satıcısıyla doldu. Birisi, nefis Edirne şarabıyla dolu ağır toprak küp getirmiş ve elinde bardakla: "Şarap, birader! Bir para, bir bardak!" diye bağırıyor, biraz ötede başka birisi rakı şişesi gösteriyor ve: "Nefis bir votka, birader!" diye haykırıyordu. Üçüncüsü bir çuval ceviz almış sırtına, dördüncüsü pekmez... Herkes elinde olanı çıkarmış, her satıcının etrafına da Ruslar yığılmış, paralar uçuşuyordu.

İlkin Rus askerleri, Türk parasına –gerek altın, gerekse gümüş– hiç değer vermiyor, "Türk parası, kalp!" diyorlardı. Ama sonra Yahudilerin büyük iştahla Türk paralarını topladıklarını görünce, işin farkına vararak değer vermeye başladılar. Rus askerinin Edirne'ye girmesiyle Avusturyalı, Romen ve Rus Yahudiler kente doluştu; çarşılar, lokanta ve oteller doldu. Merkezde de, banliyöde de çeşitli varyeteler açıldı ve buraları ziyaret edenler acımasızca yolunuyorlardı.

Çok geçmeden İstanbul'un çeşitli semtlerinden sayısız Rum kadını da geldi ve beş rublelik altın para ve kâğıtlar bunların ağzının suyunu akıtiyordu. Belediye yönetimi bu 'kültür öncülerinden' birer frank alınmasına karar verdi ve düşünün ki, belediye kasasına bu ticaretten beş bin leva gelir sağlandı.

Her savaşta olduğu gibi, Rus-Osmanlı Savaşı'nda da bütün yiyecekler inanılmaz pahalandı. Edirne'de o zaman ekmek bir kuruştan üç kuruşa fırladı, şekerin okkası ise üç rubleden satılıyordu. Bu yüksek fiyatlar ürünlerin yokluğundan değil, adeta öküz arabasıyla taşınan Rus rublesi ve altın parasının bolluğundan kaynaklanıyordu. Ünlü Ali Paşa Çarşısı her gün Rus subaylarıyla doluydu, bunlar Ayastefanos'a yola çıkmadan Edirne'den hatıra olarak, pazarlık yapmadan çeşitli süs eşyası ve eski eser alıyorlardı. Biri alacağı eşyayı beğenince, "Kaça, birader?" diye soruyor, satıcıya bir para atıyor ve "Üstü kalsın!" diyordu. Birçok kurnaz ve uyanık Rum, Yahudi, Ermeni, hatta Bulgar ve Türk, Rus altın paralarıyla zengin oldular o zamanlar.

Rus askerin gelişinin ilk günlerinde istisnai bir olay yaşandı ve dilere destan Rus disiplini sayesinde bunun önüne geçildi, aksi halde sonuçlar ne olurdu, bilinmez. Olaya gelince: Savaş sırasında Edirne'deki İngiliz Konsolosu Blunt' adında biriydi. Bu kişi Osmanlı makamları nezdinde çok etkiliydi ve fanatik bir Bulgar düşmanıydı. Köylerdeki Bulgarlar, Hristiyan temsilcisi olarak bazı zulümleri şikâyet geldiklerinde, bu beyefendi onları teselli edeceği ve destekleyeceği yerde, adlarını ve nereden olduklarını not alıyor ve kaba saba sözlerle başından savıyordu. Sonra listeyi Osmanlı idaresine veriyor ve bu köylüleri yakalatıyordu. (...) Bazı kentliler, Rusların gelmesinden cesaretlenerek İngiliz konsolosun yaptıklarını anlatıyorlardı. Bulgarların öfkesi öyle tırmandı ki, eğer yönetim bu haklı öfkeyi dindirmek için zamanında bilgilendirilmeseydi, konsolos bir gün az kalsın parçalanacaktı.

Bütün asker türlerinden yaklaşık 70 bin asker kent çevresi ve banliyölerine daimi olarak yerleştirildi. Her gün yeni gelenler oluyor ve bunlar sadece bir gece kaldıktan sonra ertesi gün durmadan Ayastefanos'a doğru yola devam ediyorlardı.

1 Sir John Elijah Blunt (1832-1916): İngiltere'nin Edirne Başkonsolosu (daha ayrıntılı bilgi için, bkz: Ertuğrul, Özkan. *Blunt Ailesi ve Edirne*, Yöre Aylık Kültür Dergisi, sayı 118-119, 86-89, 2010, Edirne) –H.M.

Her gün kentten aralıksız on binlerce asker ve çok daha fazla sivilin girip çıkmasına karşın, örnek disiplin anlayışı ve idari önlemler sayesinde sadece bir felaket yaşandı. Saray'da, şimdiki askeri kışla yanında bulunan Sarık Meydan banliyösünde, üst düzey Rus subaylarından biri kalıyordu. Bir gün arkadaşları ve astları onun kaybolduğunu fark edince, polis hareketlendi. Önce bütün banliyö kuşatma altına alındı ve toplanarak yerleştirildi. Halk da, eğer kaybolan subay ölü veya diri bulunmazsa, bütün semtin yerle bir edileceği konusunda uyarıldı. Bu önlem herkesi korkuttu ve kuşkulanan bir evin üzerine gidildi. Ayrıntılı bir arama sonucunda polis, subayın, bir kuyuya atılmış cesedini ve birkaç saat sonra da katili buldu. Suçlu, dev gibi bir Arap'tı ve Askeri Mahkeme önünde kurbanı parası için öldürdüğünü itiraf etse de, subayı vahşi bağnazlıktan mı, yoksa soygun amacıyla mı öldürdüğü kesin olarak anlaşılmadı. Ertesi gün Askeri Mahkeme bu kişiyi ölüme mahkûm etti ve kurbanını öldürdüğü yerde asıldı. Kadersiz Rus subayının naaşı ise, herkesin ağıt yaktığı bir törenle Rusya'ya gönderildi.

Bu arada, kentte, kurtarıcı ordunun başkomutanı Prens Nikolay Nikolayeviç'in gelmesi bekleniyordu. Yönetim gerekli hazırlıklara başladı. Başta Bulgarlar olmak üzere, çünkü onların bağımsızlığı için bunca kıymetli kardeş Rus kanı akıtılıyor ve milyonlarca altın harcanıyordu, halk da hazırlanıyordu. (...) Yüce konunun karşılanmasıyla ilgili daha iyi bir şey yapmak için, doğdukları yeri Süleyman Paşa yıktıktan sonra geçici olarak Edirne ve banliyölerine yerleşen Eski Zağralı kadın öğretmenleri de davet ettik. Kentin merkezinde bulunan iki yere toplanıyorduk. Bunlardan birincisi, savaşın başladığı ilk günlerden itibaren boşalmış olan tarihsel Nayden Krıstev okuluydu. Okulun, aynı zamanda Edirne Bulgar cemaatini de temsil eden mütevelli heyeti, korkudan saklanmıştı, öğretmenlerden bazıları kapatılmış, bazıları ise sürgüne gönderilmişti. Kısaca, Nayden Krıstev okulu, Edirne'de ve hatta çevresinde Bulgar ruhunun uyanmasının feneyiydi. Yakınında da kız okulu bulunuyordu. Her ikisini de 1833'te,² kentte Çorbaçı Nayden olarak bilinen yurtsever Nayden Krıstev kendi parasıyla açmış. Erkek okulu, aynı yurtseverin bağışladığı yüz bin kuruşluk bir anaparayla

2 Yılın 1853 olması gerekir. Bulgar araştırmacılara göre, kız okulu, açılışından kısa süre sonra Rumların eline geçer –H.M.

güçlendirilmişti. Erkek okulunun binası büyüktü, öğretmen ve derslikler dışında başka ihtiyaçlar için de odalar vardı. Buna bağlı olarak, yine Nayden Krıstev'in sağladığı imkânlarla oluşturulan ve zamanı için epeyce zengin olan bir kütüphanesi vardı ve her yıl yoksul öğrencilere ücretsiz kitaplar veriliyordu. 1906 yılında bu iki Bulgar ocağı yangına kurban gitti, ardından, kent yeniden imar edilirken son izleri de yok edildi. Bu okulda Edirne'de tam bir kuşak anadili hakkında ilk bilgileri, ilk Bulgar öğretmeni ve tatlı sesli, Koprivştitsa (Avratalan) doğumlu Gruyo Nikolov'dan aldı.

Bulgarların toplandığı ikinci yer ise yurtsever, ama çok da çilekeş olan Stara Eski Zağra İvan Kamburov'un kitapçı dükkânıydı. O, Edirne'ye, Rus-Osmanlı Savaşı'ndan birkaç yıl önce yerleşmiş ve enfiye ticareti yapıyordu. Bunun yanında da Bulgarca okuma ve ders kitapları satıyordu. Kitap mağazası kentte merkezi bir yerde, Abacılarbaşı'nda, Hükümet Konağı yakınlarında bulunuyordu. Küçük ve mütevazı bir dükkân olmasına karşın, kibar İvan'ın kitap dükkânı Bulgarların toplantı yeri ve Bulgar cemaatinin kançılaryası niyetine de kullanılıyordu. Edirne'ye gelen her Bulgarın, her nereden olursa olsun, İvan'ın kitap mağazasını bilmesi gerekirdi, çünkü gerek belediyeden biriyle veya daha önde gelen Edirneli Bulgarlarla, gerekse öğretmenlerle sadece orada görüşebilirdi. Ayrıca, öteki Bulgar diyarlarından gelen Bulgar yolcu ve tüccarların yerleştiği iki Bulgar hanı daha vardı. Bunlar, Pirdop doğumlu İvan Bogdanov'un Zindanaltı'ndaki hanı, diğeri ise Matey Kerekov Keke'nin hanıydı.

İki üç günde hazırlıklarımızı tamamladık. Kıymetli konuğun 31 Ocak 1878 günü geleceği haberi yayıldı. Sabahtan kentin bütün semtlerinden Bulgarlar bayram giysileriyle merkez okula toplanmaya başladılar. Öğleye doğru artık bütün kent ayaktaydı. Herkes Kargalık'a doğru gidiyordu. Her yıl 9 Mart'ta, Kırk Aziz Mazlum Yortusu'nda kent halkı ve çevreden köylüler buraya toplanıyor ve bir zamanlar, Arda üzerindeki ahşap köprü'nün yıkılmasından³ dolayı boğulan insanların anısına ayin düzenleniyordu. Sonra Sultan Abdülmecit döneminde köprü taştan yapıldı ve şu anda da kullanılmaktadır. Burada, kentte yaşayan unsurlar şöyle dizildi: Önde,

3 Bulgar kaynaklarına göre köprü Nisan 1841 yılında Kırk Aziz Mazlum Yortusu'nda yıkılır ve 72 kişinin boğulmasına neden olur -H.M.

elinde haçla Papaz Evgeniy olmak üzere biz Bulgarlar duruyorduk. İki kişi, bunlardan biri de bendeniz, Kurtarıcı Çar'ın⁴ büstünü tutuyorduk, yanımızda ise kadın öğretmenlerden biri, üzerinde ekmek ve tuz⁵ olan değerli bir tepsiyle duruyordu. Arkaya kadın ve erkek öğretmenler, ilk fırsatta halk türküleri söylemeye hazırlanmış gençler ve en sonunda halk dizilmişti.

Bulgarlardan birkaç adım arkada, köprüye doğru kilise giysili ruhbanlarıyla Ermeniler dizilmişti. Onların arkasından aynı dizilişte Yahudiler geliyordu, köprü'nün girişine de, önde piskoposları olmak üzere Rumlar dizildi.

O gün hava açıktı, güneş epeyce kızdırıyor ve yağmura işaret ediyordu. Tam öğleye doğru birkaç atlı koşarak geldi ve Prens'in yaklaştığını bildirdi. Birkaç dakika sonra da sokak, seçkin at ve atlılarla doldu. Baştaki atı, aralarında, Bulgar halkının sonsuza dek unutmayaacağı General Kont İgnatyev, General Gurko,⁶ Stoletov,⁷ Radetskiy,⁸ efsanevi Plevne kahramanı Ak General Skobelev⁹ gibi seçkin general ve alt düzey subaylarla çevrili olduğu halde Kurtarıcı Çar'ın aziz kardeşi, Başkomutan hazretleri soylu endamiyla cesaretle sürüyordu. Bunlarla birlikte, Başkomutan'ın yanında çevirmen görevi üstlenen ünlü halkçı ve edebiyatçı P.R. Slaveykov¹⁰ da bulunuyordu.

Yüce Prens, bütün maiyetiyle Bulgarlara yaklaştıkça, ruhbanların önünde durdu ve Papaz Evtimiy öpmesi için kutsal haçı uzatarak onu selamladı, aynı anda kadın öğretmen ekmek, tuz ve tepsiyi sundu. Ardından, yüksek konuğun izniyle gençler "Zenginlikte gözümüz yok bizim, ne para da, ne pulda..."¹¹ marşını söylemeye başladılar. Toplanan kalabalıkla Prens

4 Rus Çarı (İmparatoru) II. Aleksandr. 1861'de Rusya'da toprak köleliğini kaldırdığından dolayı halk arasında bu adla anılmaya başlanır –H.M.

5 Bulgarlarda ekmek konukseverliği simgeler ve eski bir Slav (ve Bulgar) geleneğine göre resmi veya değerli konuklar tepsi üzerinde ekmek ve tuzla (veya balla) karşılanır –H.M.

6 Yosif Vladimiroviç Gurko (1828-1901): Rus subayı, feldmareşal. Rus-Osmanlı Savaşı'nda Kocabalkan'ı 70 bin askeriyle geçer ve Sofya'yı alır –H.M.

7 Nikolay Grigoroviç Stoletov (1834-1912): Rus subayı, general. Rus-Osmanlı Savaşı'nda Şıpka Geçidi'ni başarıyla savunur –H.M.

8 Feodor Feodoroviç Radetskiy (1820-1890): Rus subayı, general –H.M.

9 Skobelev, savaş alanına beyaz at üzerinde beyaz üniformayla geldiğinden, halk arasında bu adla tanınır –H.M.

10 Petko Slaveykov (1827-1895) :Bulgar şair, gazeteci, derlemeci ve siyasetçi –H.M.

11 19. yüzyılın ikinci yarısında oldukça yaygın olan bu marşın güftesi, Bulgar devrimci ve ünlü devlet adamı Stefan Stambolov'a (1854-1895) aittir –H.M.

ağırdan kente doğru hareket etti, ardından da konuklar yürüdüler. Tam da o anda bardaktan boşalırcasına yağmur yağmaya başladı ve Prens, Ermeni ve Yahudilerin önünde sadece bir dakikalığına durup onları selamladı. Konağa girdikten sonra, generallerden biri terasa çıktı ve sıcak ve içten karşılama için Prens adına halka teşekkür etti. O gün, ta uzak Kuzey'den, kanını boyunduruk altındaki kardeşlerinin bağımsızlığı için akıtmaya gelen Rus ordusunun cesur önderinin arasında bulunmanın verdiği sevinci nasıl ifade edeceklerini bilmeyen Edirneliler için büyük bir bayramdı.

İkinci gün Prens, Edirne'de bulunan bütün rütbeli ve astsubay, çevirmen ve ordu görevlilerinin katılımıyla bir ziyafet verdi. Ziyafete kentin önde gelenlerinden birçok kişi de davet edilmişti. Üç gün sonra Başkomutan, maiyetiyle birlikte Edirne'yi terk ederek Ayastefanos'a gitti. (...)

Biz Bulgarlar, değerli konunun karşılanması ve uğurlanmasıyla meşgul, beklediğimiz ve gördüğümüzün sarhoşluğu içindeyken, komşularımız Rumlar, durumdan istifade etmişler. Nasıl mı? Altını Almazlar'ın Manol adındaki daha büyük kardeşleri başta olmak üzere, on-on iki kişi, hiç kimseden davet almaksızın ve idarenin izni olmadan yanlarına birkaç Türk, bir Ermeni ve bir Yahudi olarak bir Belediye Meclisi kurmuş ve Yunanca düzenlenen belgelerle harç ve vergi toplamaya başlamışlar. Kentin askeri kumandanı o sıralar yoğun olduğundan, kendinden menkul belediyecilerin kurnazlığını ve hainliğini fark etmemiş. Gizli emellerinde Edirne'yi temiz bir Rum kenti olarak göstermek isteyen bu kişilerin yüzüzlüğü büyüktü, çünkü hiç değilse, göz boyamak için bile olsa, tek bir Bulgar davet edebilirlerdi yanlarına. Altını Almaz kardeşler hakkında, hayvan bakıcılığı ve çiftçilikle uğraşan, Aziz Nikola Mahallesi'nde vezir konağı yakınında, Fener Bakkalı karşısında oturan ve onlarla akran olan yaşlı Neşo Hacı Mateev Kerekov şunları anlatıyordu: “Bunlar, Edirne'ye Enez köylerinden gelen iki kardeşti; büyüğün adı Manol, küçük olanın ise Lefter'di. Edirne'ye ilk gelişlerinde sadece tuz ve zeytinyağı sattıkları küçük bir dükkân açmışlar. Malı Ege Adaları'ndan o zamanlar büyük öküz ve manda tulumlarında getiriyorlarmış. Adı geçen kardeşler alış sırasında tulumların dibinde kalan zeytinyağını, başka deyişle, dibe çöken tortuyu almayacaklarına dair koşul öne sürüyorlarmış. Bundan dolayı takma ad-

ları Altını Almazlar olarak kalmış. Ancak kurnaz Rumlar zenginleşince, lakabı Altın Elmas şeklinde değiştirdiler.”

Sahte Rum belediyecilere Bulgar komşularını niçin yok saydıkları sorulunca, bunlar kem küm ediyorlardı. O zaman, önde gelen dört Bulgar, daha doğrusu, kentte un fabrikası ve fırın sahibi olan Sofyalı Nikola Şopov; makarna fabrikası olduğundan Makarnacı Georgi de denen, Malko Tırnovo doğumlu Georgi Vasilev; hancı Matey Todorov Keke ve bu anıların yazarı, papaz Evtimiy’le vali olan General Molostvov’un¹² makamına çıktık. Burada, Haskovo doğumlu, valinin çevirmenliğini yapan Anton Zaprianov’u bulduk. Edirneli Bulgarlar kendisine hem bu olayda, hem de başka birçok iş için çok şey borçludurlar. Ona Rumların sinsi oyununu, bunların kurnazca belediyeyi nasıl ele geçirdiklerini, Bulgar komşularını tamamen yok saydıklarını vs., vs. anlattık ve Bulgarlar açısından bu denli önemli olan konuda bize akıl vermesini ve yol göstermesini rica ettik.

Zaprianov bizi dinledi, biraz düşündü ve, “Baylar, merak etmeyin. Halinizi anlıyorum. Bir kez daha Bulgar’ın son derece sabırlı ve akılcı olduğunu kanıtlayın. Şimdilik rahat olun ve yarın sabah yine erkenden buyurun görüşelim” dedi. Biz, şikâyetimizi dinlediğinden kendisine teşekkür ettik ve sonucu görmek için sabırsızlıkla yarını beklemeye başladık. Zaprianov daha aynı akşam durumu valiye arz ederek ayrıntıyla her şeyi anlatmış. Vali onu dikkatle dinledikten sonra, şaşkınlıkla “Nasıl olur?” diye kükreymiş. Ardından sekreterini çağırmış ve iki Bulgar, iki Türk, iki Rum, bir Yahudi ve bir Ermeni’yle yasal bir Belediye Meclisi kurulması emrini vermiş. Bu arada, diğer ulus temsilcilerini Bulgarların onaylaması gerektiğini özellikle vurgulamış.

Ertesi gün İvan Kamburov’un kitapçı dükkânında toplandık ve oradan Zaprianov’un bizi beklediği vali makamına gittik. Sorunun daha akşamdan başarıyla çözümlenmesinden dolayı bizi sevinçle kutladı ve: “Şimdi kumandanın yanına gideceksiniz. Kendisine gerekli emir verildi. Bu arada, vali nezdindeki desteğimi boşa çıkarmayın” dedi. Tabii, bir kez daha teşekkür ettik Zaprianov’a ve sevinçli haberi vermek için Kamburov’un kitap mağazasına döndük. Tam kapıda Rumların liderine, sözü edilen Altın

¹² German Vladimiroviç Molostvov (1827-1894): Rus subayı, korgeneral –H.M.

Elmas'a rastladık. Bizi, papaz Evtimiy önde olduğu halde görünce, sarardı, ardından sarımsı yağız yüzü koyu yeşile büründü. Yanımıza yaklaştı ve Rumlara özgü alaycı bir tonla: "Eğer siz bizi buradan çıkartabilirseniz, ben size bir ziyafet çekerim" dedi. Biz de, çalgıcıların bizim hesabımıza olması koşuluyla teklifini büyük memnuniyetle kabul ettiğimizi söyledik. Rum, odasına girdi, bizse en üste, kumandanın kançılıryasına çıktık. Bizi nöbetçi karşıladı, önceden kumandana gerekli bilgiyi verdi ve odaya aldı. Safkan Rus, uzun boylu, gösterişli, ciddi ve enerjik bir kişi olan orta yaşlı bir subay karşısında bulduk kendimizi. O zaman Edirne'nin güvenliği ve düzeninin emanet edildiği kişinin yetenekleri belli oluyordu. Kumandan bizi nazıkçe kabul etti, papaz Evtimiy hepimizi tanıttı ve bize kefil oldu. Birkaç söz söyledikten sonra Rus, sandalyesinden kalktı, küçük bir kırbaç aldı ve: "Biraz bekleyiniz!" diyerek odasından çıktı ve fırtına gibi, kendinden menkul belediyecilerin toplantı halinde oldukları karşı odaya daldı. Odaya girer girmez gür sesini ve "Ne demek oluyor bu? Burası babanızın çiftliği mi? Hadi şimdi defolun!" sözlerini duyduk. Çevirmeni sözlerini ve emrini çevirdi, olayın büyümemesi için de bir an önce kumandanlığı terk etmeleri gerektiğini ekledi. İlk başta herkes buz kesildi, ama birkaç dakika sonra kimse kalmadı. Liderleri Altın Elmas sadece şunu söyleyebildi: "Başımıza böyle bir şey geleceğine hiçbir zaman inanmıyordum." Daha sonra kumandan bizi kabul salonuna davet etti. Valinin emrini sundu ve buna riayet etmemizi söyleyerek bizi bıraktı. Papaz Evtimiy, Matey Kerekov ve bu satırların yazarı Andon Dimitrov'a Edirne Belediye Meclisi üyeliğinin teklif edildiği emri okudu. Bu kişiler de, kentteki diğer halklardan birer ikişer kişi seçecekti. Böylece biz Bulgarların, hain komşularımız Rumlarla sessiz mücadelemiz sona erdi. Bunlar o anda bile belirli bir amaç doğrultusunda her şeyi ele geçirmek ve Edirne'yi saf Yunan kenti olarak göstermek istiyorlardı.

Biz artık belediye idarecileriydik. Üzerimize aldığımız görevi ve güveni yerine getirmek için işe koyulmamız gerekiyordu. Önce sekreter olarak komşumuz Georgi Sivriev'i atadık. Kendisi eskiden öğretmen ve Kırışhane banliyösünde kilise şarkıcısıydı. Aydın bir kişi olmanın yanı sıra Türkçeyi de çok iyi biliyordu. Yardımcıları olarak da Kıyık banliyösünden Kostadin Todorov'u ve Edirne Fransız Koleji öğrencileri olan iki Ermeni genci seçtik.

Yeni belediyecilerin ilk işi Yunanca düzenlenen sicil ve öteki belgeleri imha etmek ve Bulgarcalarıyla değiştirmek oldu. Ancak şimdi bunun akılsızca bir hareket ve hata olduğunu kabul ediyorum, çünkü belgeleri korumamız gerekiyordu. Böylece Rumların, acele ve kolayca zenginleşme açgözlülüğü daha iyi görülecekti.

Olayla ilgili bir örnek verelim: Edirneliler, şanlı kahraman General Strukov'un kenti kansasız ele geçirmesi vesilesiyle düzenledikleri törene, bütün kentliler, ırk ve dine bakmadan sevinçle ellerinde ne varsa getirdiler. Birileri, fıçı dolu şarap, başkaları ekmek, peynir, balık, zeytin, köfte ve çeşitli yemekler getirdi ve Edirneliler o zaman Rus kardeşlere görülmedik bir ziyafet çektiler. Ancak yukarıda sözü edilen sicilleri karıştırdığımızda, kendinden menkul belediyenin, insanların gönüllü ve parasız verdiği bütün ürünleri, kasasından gerçek olmayan kişilere ödediğini, daha doğru söylemek gerekirse, kendi cebine indirdiğini şaşkınlıkla gördük. O geçiş zamanında Rum'un psikolojisi tüm çıplaklığıyla açığa çıktı, birçok kişi durumdan yararlandı ve yoksulluktan dökülenler o zaman zengin oldu.

Bulgar üyeler, verilen ve yukarıda sözü edilen hak doğrultusunda, dürüst ve düzgün kişiler olarak bilinen iki Müslüman'ı, bir Ermeni'yi ve iki Rum'u seçerek yazılı olarak davet ettiler. Sahte belediyecilerden veya onların yandaşlarından tek bir kişi bile davet edilmedi. Hepimiz Belediye Meclisi'ne toplandık ve üstlenmiş olduğumuz sorumluluk ve verilen görev hakkında birkaç fikir paylaştıktan sonra, başkan seçimine geçtik. Bütün üyeler Bulgarlara saygılarından dolayı mı, yoksa başka gerekçelerle mi, oybirliğiyle bu satırların yazarını başkanlığa seçtiler. Ancak bana verdikleri büyük onur için teşekkür ederek, kesin bir şekilde bu görevi reddettim. Olgun yaşta, dürüst, akıllı, ciddi ve varıl, kentteki bütün ırklar arasında saygınlığı olan Ermeni üye Şayan Yakubov'u teklif ettim. Şayan, bana teşekkür etti, ancak Türkçe dışında başka dil bilmediğini gerekçe göstererek, görevi kabul etmedi. En sonunda, bütün üyelerin ısrarıyla kabul etti, ama yardımcısının, başka deyişle, başkan yardımcısının ben olmam koşuluyla. Toplantının oybirliğiyle verdiği kararına karşı gelmenin anlamı yoktu ve kabul ettim. Sekreter bir protokol yazdı. Edirne Belediye Meclisi'nin ilk Bulgarca yazılı belgesiydi bu ve sekreter dahil olmak üzere, herkes imzaladı. Kasiyer de atadık, daha doğrusu, Osmanlı dö-

neminde uzun yıllar sandık emniyeti yapmış, mülayimliğı ve dürüstlüğüyle bilinen bir Ermeni'yi seçtik. Ona başkan kefil oldu.

Bu olağanüstü günden itibaren, Rus işgali sırasında Edirne'deki tek Bulgar kurumu olan Belediye Meclisi çalışmalarına başladı.

O zaman işlerimiz hem çok, hem de çeşitliydi. Biz, hem gelip geçen Rus askerlerine, hem de Edirne'de kalanlar için ev, ısınma, aydınlatma ve yiyecek sağlamak zorundaydık. Kentin iç düzeni, temizliğı, sükûneti ve buna benzer birçok şey bize emanet edilmişti. Edirne gibi karışık bir nüfusa sahip olan bir kentte ve özellikle de savaş sırasında belediyecilik yapmak hiç de kolay iş değildi.

Birkaç gün sonra vali, General Traianski'yi belediyeye olağanüstü müsteşar komiser sıfatıyla atadı. Traianski daha önceleri uzun yıllar Yanya'da¹³ Rus Başkonsolosluğu yapmıştı. Yaklaşık kırk beş yaşlarında, orta boylu, yüksek eğitilmiş ve deneyimli bir Rus'tu. Belediye Meclisi'nde onun ayrı bir çalışma odası vardı ve belediyecilerin başkanı olarak atanmasına karşın, yardımını veya yönlendirmesini istediğimiz durumlar dışında işlerimize karışmıyordu. Komiserlik görevine getirildiğinin daha ilk günlerinde tarafsızlığı, dürüstlüğü ve üstlenmiş olduğu görev konusunda geniş ufuklu olduğunu kanıtlayan bir olay yaşandı: Bir gün, öğleden sonra saat üç sularında, kançılıyımıza topallayarak, göğsünde madalyalar ve elinde kırbaçla askeri üniformalı bir zat girdi. Toplantı odası olduğu gibi, koridorlar da çeşitli talep ve dilekçelerle gelmiş insanlarla doluydu. Sözüünü ettiğim beyefendi gayet kabaca insanları itti ve hatta başkana selam vermeye bile tenezzül etmedi. Kim olduğunu sordüğümüzde, cebinden bir defter çıkardı ve: "Ben askeri levazım müdürüyüm. Bu da, gıda ve yiyeceklerin fiyat listesidir. Bu listeyi Edirne Belediyesi'nin onaylamasını istiyorum!" dedi. Başkan defteri aldı, ben de listeyi biraz inceledikten sonra, gıda fiyatlarının gelişigüzel ve gerçekdışı belirlenmiş olduğunu söyledim. Başkan biraz düşündü ve levazımcıya önce fiyat listesini araştırması gerektiğini ve o zaman kararını vereceğini söyledi. Bu sözlerden sonra levazımcı bağırdı, başkana vurmak için kırbacını kaldırdı ve bu davranışı herkesi rahatsız etti. Bunun karşısında başkan yardımcısı sıfatıyla anında kalktım, komiserin çalışma odasına girdim ve olayı arz ettim. Komiser sandalyesinden

13 Yanya (Yun. Ioannina): Yunanistan'ın kuzeybatısında bulunan bir kasaba –H.M.

kalktı ve konsey odasına geldi, çılgın levazımcının önüne durdu ve yumuşak bir tonla: “Beyefendi, görülen o ki siz yükümlülüklerinizi unutmuşsunuz. Nerede bulunuyorsunuz siz? Utanmıyor musunuz?” diye sordu. Levazımcı mahcup oldu, elini selam vermek için kaldırdı ve titrek sesle: “Bağışlayınız, beyefendi!” diye yalvardı. Ardından komiser çıkmasını, meclisin de çalışmasına devam etmesini söyledi ve kendi makamına geçti. Akşam, işten sonra hepimiz evimize gittik, bundan böyle levazımcıyla ilgili bir şey gelişebileceği aklımızdan bile geçmiyordu. Biz, başkan Yakubov ile komşuyduk. Gece geç saatte, tam yatmaya hazırlanırken, dış kapımın çaldığını duydum. Pencereden baktım ve bir polis gördüm. Hemen hazırlanmamı, başkan Yakubov’a da uğrayarak vakit kaybetmeden askeri toplantının düzenlendiği ve sabırsızca beklendiğimiz komutanlığa gelmemizi söyledi. Ben hazırlandım, Yakubov’a da uğradım, aslında aynı polis benden önce ona haber vermiş ve birlikte komutanlığa doğru yürüdük. Yolda bizim de bulunmamız gereken bu gece toplantısının ne olabileceğini çözümlmeye çalışıyorduk. Zengin döşenmiş ve ışıklandırılmış bir odaya girdik. Kıymetli koltuklara oturmuş ona yakın general bulduk, koltuklardan ikisi boştu ve bizim için hazırlanmıştı. Saygıyla selam verdik, başkan ise oturmaya davet etti. Ardından bir defter çıkardı, kısaca bu ani gece toplantısının amacını açıkladı ve başkana şunları sordu: “Bir kilo temiz zahire kaç okka gelir? Temizlenmemiş olandan ne kadar un, ne kadar kırıntı çıkar ve bugünkü piyasa değeri nedir?” Benzer soruları buğday, mısır, yulaf ve bütün öteki tahılların, sonra, orduya gerekli diğer gıdaların fiyatı hakkında da sordu. Yakubov, Rusça bilmediğinden, ben çevirmen görevini üstlenmiştim. Bir Rus subayı olan sekreter ise yanıtlarımızı not ediyordu. Tüccar olan başkanımız bu durumda en doğru yanıtları verecek yetkili kişiydi ve o zaman onu belediyenin başına getirmiş olmamızın değeri anlaşıldı. Bütün bunlardan sonra, orada bulunanlar düzenlenen protokolü imzaladı ve ta gece yarısından sonra biz “İyi geceler!” dileyerek çıktık. Ancak o zaman bu gece toplantısının ne olduğunun farkına vardık. Aslında bu, okurun artık tanıdığı askeri levazımcının görevi kötüye kullanmasından yargılanmaya çıkarıldığı Askeri Mahkeme’ydi.

Sabah belediyeye gittik, komiser gelince bizi selamladı ve gülerek: “Dünkü levazımcı dostunuzun selamı var. Şimdi Rusya yolunda ve oradan

da ver elini Sibirya!" İşte, bu kadar çabuk buldu cezasını beyefendi, aç gözlülüğü, vicdansızlığı ve hırsızlığı için. Daha sonra öğrendik ki, adı geçen levazımcı, sıfatından yararlanarak Osmanlı ordusundan veya kaçan Türk tedarikçilerden kalan tahılla ve mühimmatla dolu ne kadar depo bulunduyorsa, bunları mühürlemiş, üzerine geçirmiş ve parasını kendi hesabına toplamış. Arama sırasında, banka kâğıtları ve birkaç milyon ruble değerinde nakit bulunmuş üzerinde. Rus idaresi çoktandır onu izliyor ve araştırıyormuş, ama ancak şimdi düştü kapana fiyat listesiyle. Daha o gece Askeri Mahkeme'de cezalandırıldı ve Sibirya'ya sürgüne gönderildi.

Rus askerinin Edirne'ye gelmesinden sonra, bir Rus memurun başkanlığında Vergi Dairesi de düzenlenmişti. Yardımcısı Kostaki adında (soyadı hatırımda değil) bir Bulgar'dı, sekreterliğe ise Kazanlı doğumlu, daha sonra Sofya'da bankerlik yapan Stefan Kalıpv getirildi. Belediye Meclisi'nin kurulmasından on gün sonra da valinin emriyle, Sancak veya Vilayet Meclisi kuruldu. Başkanlığına, yumuşak ve soylu karakteriyle bütün halkın sempati ve sevgisini kazanmış olan Edirne Rus eski başkonsolosu İvanov getirildi. Meclis üyeliğine iki Bulgar seçildi –Parasko Dede ve Yakov Tabakov, sekreterliğe ise Eski Zağra doğumlu, yüksek eğitilmiş ve daha sonra Doğu Rumeli İl Meclisi'nde ünlü bir konuşmacı olan Dimitır Naumov getirildi. Çok geçmeden o görevinden ayrıldı ve yerine Balçık (Balçık) doğumlu Vılçanov geldi, o da eğitilmiş bir gençti. Bu meclis, taşra kasaba ve köylerin genel sorunlarıyla ilgileniyordu. Daha sonra ise, yukarıda adı geçen İvanov başkanlığında ve İstanbul'dan yeni dönen Georgi Karamihalev ve İvan Bogdanov'un üyeliğinde Adliye de kuruldu. Edirne'deki ilk Bulgar asıllı mahkeme sekreteri Petır Karapetrov'du,¹⁴ Türkçeyi iyi bilen Stoyan Cansızov da yardımcısıydı.

Prens Nikolay Nikolayeviç Edirne'de birkaç gün kaldıktan sonra Ayastefanos'a gitti. (...)

19 Şubat (1878) tarihine kadar olup biteni yazmak beni aşıyor. Ancak barışın birinci koşulu, Babiâli'nin bütün siyasi mahkûmlar hakkında hemen çıkardığı genel bir afı. Önce, İstanbul, Atina gibi daha yakın yerlerden mahkûmlar, daha sonra ise Diyarbakır, Konya gibi uzak ve kötü iklimli Anadolu kentlerindeki sürgünler dönmeye başladılar. (...)

14 Petır Karapetrov (1845-1903): Bulgar yayıncı, matbaacı ve gazeteci –H.M.

Bulgar halkının büyük sevinci ne yazık ki kursağında kaldı. Rus askerler, hatta öteki sivil idareciler arasında korkunç bir dedikodu başladı. Çok geçmeden bunlar gerçeğe dönüştü. Bir zamanlar Rusların, Osmanlı'yı yenerek yok edilmekten kurtardığı ve ayrıcalıklı kıldığı bazı büyük devletlerin, galip ve mağlup arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nı onaylamadıkları açıkça konuşulmaya başlandı. Bunlar antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini istiyormuş. Bir zaman sonra büyük Avrupa devletleri arasında, Almanya'nın başkenti Berlin'de bir konferans düzenlenmesi ve bunda Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya ve İtalya temsilcileri dışında, mağlup olan Osmanlı'dan, hatta ufacık Yunanistan Krallığı'ndan da temsilci katılması için karar alındığı ortaya çıktı.

Gayet tabii ki, Slav karşıtlarının bu kararı sadece Bulgar ve Rus halkını değil, bütün Slavları üzdü. Bu arada Ayastefanos Antlaşması'nın baş mimarı Kont İgnatyev, Ayastefanos'tan Edirne'ye geldi ve Fransoa Badetti'nin Balıkpazarı yakınındaki evine yerleşti. Her halktan, ruhani önderleriyle beraber ikişer temsilci davet etti. Ertesi gün davet edilenler Kont İgnatyev'in yanına geldiler. Kont bunları nazikçe kabul etti, ancak yüzünden hüznü ruh hali okunuyordu. Ardından İgnatyev heyecanla davetlilere, şu an bile sanki kulağımda çınlayan şu sözlerle hitap etti:

Kardeşlerim! Aziz hükümdarım Çar'ın iradesini yerine getirmem gerekir. O da şundan ibaret: Bilindiği gibi, Bulgaristan'ın kurtuluşu için başlatılan insancıl dava büyük maddi ve manevi fedakârlıklar gerektirdi. Ancak ne yazık ki, bu insancıl dava bazı büyük devletler nezdinde olumlu yankı bulmadı. Hatta bu, sözde uygar devletler, savaşan iki taraf arasında imzalanan antlaşmanın, hepsinin katılımıyla yeniden gözden geçirilmesinde ısrar ediyorlar. Buna karşı gelirsek, bütün Avrupa'ya karşı düşmanca tavır takınmamız gerekecek. Oysa aziz hükümdarımın arzu ve iradesi, ortak Avrupa kararına karşı gelinmemesinden yana. Bütün bunları göz önüne alıp, haklı olarak üzgün olan halkı ortak barış ve huzur adına baş eğme gerekliliği konusunda ikna edeceğinize inanıyorum. Böylelikle aziz hükümdarımızın iradesi de yerine getirilmiş olacak.

Orada bulunanlar adına Bulgar piskoposu Sinesiy şöyle yanıt verdi:

Zat-ı âlileri! Rus Çarı ve kurtarıcımız II. Aleksandr Nikolayeviç'in iradesi bizim için kutsaldır. Ne pahasına olursa olsun, onu yerine getirmeye ve göz bebeğimiz gibi korumaya hazırız! Yaşasın, Kurtarıcı Çar!

Kont İgnatyev oraya gelenlere anlayışları için teşekkür etti ve herkesle ayrı ayrı vedalaştı. Birkaç gün sonra da, olayların gelişimini takip etmesi gerektiği yerine gitti.

Bildiği gibi, büyük Avrupa devletleri Berlin'de kongre düzenledi ve her biri yetkili temsilcilerini gönderdi. Kongre, ünlü Prusya demir şansölyesi Bismarck'ın¹⁵ başkanlığında oturumlara başladı ve Ayastefanos Antlaşması masaya yatırıldı. Okurların da bildiği gibi, bu antlaşma tamamen budanarak Bulgar halkı parçalandı ve neredeyse yarısı yeniden yabancı egemenliği altında kaldı.

Görüşmeler henüz başlamışken, Rus delegeler, başta ruhbanlar olmak üzere Ortodoks Rumların beklenmedik bir hainliğiyle karşı karşıya kalmışlar. Bunlar, sözde Edirne vilayetindeki Hıristiyan halk adından, kuşatmacı Rus askerinden memnun olmadıklarına dair bir memorandum sunarak bir an önce çekilmesi ve Osmanlı yönetiminin geri getirilmesi için büyük devletlere yalvarmaya başlamışlar. Bu memorandumu, Edirne Rum Metropolitliği'nde dönemin Rum piskoposu Dionisios, önde gelen Rumlarla gizli bir şekilde hazırlamış. Çevredeki Bulgar köyleri dahil, önde gelen kişi ve muhtarların mühürlerinin neredeyse hepsi uydurulmuş.

Çok geçmeden genel hayal kırıklığı havası dağıldı, çünkü halk ve özellikle de askerler arasında yeniden bir savaş olacağı konuşulmaya başlandı. Ancak bu söylentiler çok geçmeden yalanlandı.

Bu sefer, okuma yurdu olarak da kullanılan Bulgar kulübünü ziyaret eden üst düzey Rus subayların fikri olan başka bir propaganda başlatıldı. Burada çeşitli demeç ve vaazlar veriliyordu.

Propaganda, Edirne vilayetinin çeşitli yerlerinde şubeleri olacak ve halkı ortak ayaklanmaya hazırlayacak bir komitenin kurulmasını ve böyle

15 Otto von Bismarck (1815-1898): Alman devlet adamı, ilk şansölye –H.M.

bir hareket için gerekli silah ve diğer ihtiyaçların tedarik edilmesini amaçlıyordu. Propagandanın fikir babaları dinleyicileri inandırmak için şunu şöylüyorlardı: “Ayaklanma durumunda, Slavlığın düşmanlarına inat, kardeş Bulgar halkını nihai olarak Osmanlı egemenliğinden kurtarmak için, biz yine döneceğiz.”

Bütün bunlar Bulgar halkında o denli heyecan yarattı ki, halk, ifade edilemeyecek bir sevinçle teklifi kabul etti ve gizli gizli hazırlanmaya başladı.

İlk iş olarak komitenin organize edilmesi, üyelerin, gerekli silah ve benzer şeylerin depolanması için yerlerin belirlmesi gerekirdi. Bunun için genel noktalar olarak Edirne, Kırklareli, Malko Tırnovo (Tırnovacık), Dervent (Derbent), Dimoteka, Ferecik, Dedeağ ve Uzunköprü belirlendi. Edirne ile Kırklareli arasında bulunan bazı noktalara haber verilmesini ben üstlendim. Hareketin kalbi olan ve kahramanlığından başka yerde söz ettiğim Atanas Tsvetkov Uzunov ile irtibat halindeydim.

Tırnovacık, Dervent ve Dimoteka bölgesine, Tırnovacık doğumlu Makarnacı Georgi Vasilev bakıyordu. Dedeağ, Ferecik ve Uzunköprü’den ise Atanas Todorov Kerekov sorumluydu, çünkü Abacılarbaşı’nda bulunan Dudu Petrov Otel’nin sahibi olarak oradaki halkın etkin gençleriyle yakın tanışıklığı ve teşrik-i mesaisi vardı.

Komitenin yaptığı ilk iş, bütün bu noktalarda, halkın içinden toplanan genç ve daha uyanık dava arkadaşlarını organize etmektir.

Ardından komite, halkın, kaçan Osmanlı idaresinden kaptığı silahları satın almaya başladı.

Edirne-Kırklareli komitesi gibi, öteki bölgeler de martin, winchester vb silahlar edinmişti. Bunları halk, pazarlık etmeden, gönülden veriyordu, çünkü önceden asıl amaç hakkında bilgilendirilmişti. Sözü edilen silahları satın almak o kadar zor değildi, ancak gerekli yerlere depolamak epeyce sıkıntı yaratıyordu. Çünkü gizlilik içinde ve dikkatli hareket edilmesi gerekiyordu, ayrıca epeyce zaman da alıyordu.

Buna rağmen komite zorluklardan yılmıyor, işini takip ediyor ve güttüğü amacı yerine getirmek için uygun anı, başka deyişle, bütün Edirne vilayeti ve ta İstanbul surlarına kadar olan bölgede ayaklanmanın patlak vermesini bekliyordu. Bütün bu hazırlıklardan sonra komite bir konuda,

Edirne'nin ne olacağı konusunda nihai kararı alamıyordu, çünkü Ayastefanos Antlaşması'na göre de, Berlin Kongresi'ne göre de kent, hem Kuzey hem de Güney Bulgaristan sınırları dışında kalıyordu.

Uzun tartışma ve planlardan sonra aşağıdaki karar alındı: Düşmanın elinde kalmaması için uygun bir zamanda Edirne sakinleri önceden pahada ağır, yükte hafif eşyalarını alacak, bir gece kenti birkaç yerden ateşe verecek ve sonra bağımsız Bulgaristan'a geçeceklerdi. Zaten Bulgar sınırı, kentten bir buçuk saat uzaklıkta bulunan ve bugün bile Türk beylerinin kullandığı temiz, duru ve tatlı kaynak suyuyla meşhur Arnavutköy'den geçiyordu.

Batıdaki sınır ise, Kasımpaşa Burnu'nda Meriç ile birleşen Arda bo-yundaki yeni köprü'nün girişiydi. Biraz daha aşağıda ise, bir zamanlar kiriş atölyesi bulunan Kirişçiler Adası sonunda Tunca Nehri'yle birleşiyordu.

Bütün önlemlere rağmen halk, ırk farkı gözetmeksizin, günden güne daha sabırsızlanıyor ve söylentisi yayılan yeni durumun mimarlarından hıncını alacağı tehdidinde bulunuyordu. En sonunda sabrı taştı ve 1878'in Haziran ayının ilk günlerinde,¹⁶ sabah erkenden öfkeli halk hareketlendi, mırıldanarak gruplar halinde toplandı ve sözü edilen anı beklemeye başladı. O gün ikinci vakti kentin ve banliyösünün çeşitli yerlerinden Rum Metropolitliği'ne doğru kalabalık toplanmaya başladı. Yarım saat içinde, mucizevi bir şekilde halk burasını kuşattı. Kalabalıkta erkek ve kadınlar da yer alıyordu ve sadece Bulgarlar değil, Rumlar, Ermeniler ve hatta Türkler bile vardı. Ancak Metropolitlikte görevli bazı memurlar durumdan kuşkulananarak sokağa açılan büyük kapıları kapatmış ve içeri saklanmışlardı.

Ne ki, her iki cinsten de oluşan öfkeli halk umutsuzluğa kapılmıyordu. Birileri yol kapısını kollarken, başkaları, bir kapıyla metropolitin eviyle bağlanan kilise avlusundan girip yukarı salona çıktılar. Odaları açmaya ve ortak görüşe göre, karmaşık durumun müsebbibi olan Rum piskoposunu aramaya başladılar. En sonunda, birileri bodruma, ötekileri tavana, üçüncüleri de nerede sığıntı bulabildilerse gizlenen memur ve görevlilerce terk edilen piskopos تنها bir odada bulunup ortaya çıkarıldı.

Bu arada Metropolitliğe giren bazı kişiler sokak kapısını açtılar ve orada bekleyenler avluya daldılar. Tam da piskopos basamaklardan aşağı

16 Sözü edilen olay 1879'un Şubat ayının başlarında meydana gelir – H.M.

sürüklenirken, bir grup insan, çoğu kadın, üstüne çullandılar ve yakındaki Kulekapı Çarşısı'na doğru sürüklemeye başladılar. Ancak şansına, tam da üst düzey subaylardan birinin kaldığı bir evin önünden sürüklenirken, subay dışındaki olağanüstü gürültüyü duyunca, üst katın penceresinden baktı ve sürüklenenin Rum piskoposu olduğunu tahmin etmeden, anında aşağı indi. Kılıcını çekti, yüksek sesle bağırdı ve piskoposu bırakarak herkesin dağılmasını söyledi. Sonra, o esnada korkudan bayılmış olan piskoposun yanına yaklaştı, onu koruması altına aldı ve halen olay yerinden dağılmayan kalabalıktan bazı kişilerden piskoposa yardım etmelerini rica etti. Bu arada, yakın evlerden yardıma koşanlar oldu. Bir süre sonra şimşek hızıyla kolluk güçleri geldi. Bunların bir kısmı sözü edilen subayın emriyle, gerekli tıbbi yardımın yapılması için yaralının Metropolitliğe götürülmesine yardım etti, başkaları ise faillerin tutuklanmasını emrettiler.

Ancak bu olaya, ırk ve cinsiyet farkı gözetilmeden bütün halk katıldığından, tabii ki, idare herkesi toptan yakalamaya cesaret edemedi ve sadece birkaç kişiyi, bunların çoğu da zaten kadındı, yakalamakla yetindi. Kadınlar hemen tutuklandı ve birkaç gün sonra konvoyla Filibe'ye götürülerek burada sorgulanmaları ve yargılanmaları için epey zaman tutuldular. Haklarında herhangi bir delil bulunamayınca, çok geçmeden saliverildiler. Yakalanan kadınlardan sadece, her ikisi de Kirişhane banliyösünden, Bulgar Hırso Zlata Lazarova'yı ve bakkal Kostandi'nin karısı, Rum Anastasiia'yı, hatırlıyorum. Piskoposu ise yukarıda sözü edilen subay Metropolitliğe götürerek yerleştirdi ve ardından doktor çağırttı. Bunca elin sürüklemesi ve tartaqlaması, itip kakmasından giysileri yırtılmıştı, her yerinde yaralar açılmış ve sol gözü de yaralanmıştı.

Birkaç gün sonra kendine gelince, doktorların tavsiyesiyle, idare, her olasılığa karşı konvoyla onu hemen İstanbul'a gönderdi. Zavallı piskopos bir daha Edirne'ye dönmedi, gönlünü almak için ise Sen Sinod, Rus ordusunun İstanbul surlarından çekilmesi ve Osmanlı idaresinin yeniden tesis edilmesinden sonra onu patrik seçti.¹⁷

Akılda kalan öteki olaylar arasında, Rus imparatoru, kurtarıcı II. Aleksandr'ın ad günü olan 30 Ağustos 1878'in törenle kutlanmasıydı.

17 Dionisios, Fener Rum Patrikliği'ne 1887'de seçilir –H.M.

Gün içinde, bütün Ortodoks kiliselerinde olduğu gibi, öteki dini cemaatlerin ibadethanelerinde de şükran duaları edildi, ayinler yapıldı. Akşamleyin kentin tamamı ve banliyöleri pırıl pırıl ışıklandırıldı.

Konağın, bütün ırklardan insanla dolu büyük avlusunda, daire, ağaç, kale şekilleri ve İmparator rumuzları oluşturan çeşitli Bengal ateşleri yakılmıştı. Bunlar hareket edince ışıltılı ve büyülü bir görüntü ortaya çıkıyordu. Müezzinin dindaşlarını namaza çağırdığı üçer şerefeli ve zarif işlenmiş dört adet minareden oluşan Selimiye Camisi harika ve ender görülebilecek bir tablo oluşturunuyordu. İki minarenin, en üstteki şerefeleri arasına bir Türk usta ipler gerdi, bunların üzerine çeşitli renkte kandiller dizdi. Böylece, II. Aleksandr'ın kutsal adı, kentin en uzak yerlerinden bile okunabiliyordu.

Edirne'de bağımsızlığın son bayramı böyle kutlandı.

HAZIRLAYAN: Hüseyin Mevsim

Bulgar Gözüyle
BURSA

Kitapyayinevi

Azizlerin yaşamöykülerinden kroniğe, öyküden romana, ama özellikle anı ve gezi notu türlerinde Edirne'yle ilgili Bulgar edebiyatında yüksek sayıda tanıklık çıkar karşımıza. Edirne'yle ilgili tanıklıkların, kentin 19. yüzyılın ortalarına doğru Bulgarlar açısından önemli bir ticaret, eğitim ve kültür merkezi olarak gelişmeye başlamasıyla arttığını görürüz. Tanıklıklarda artık kentin konumu, tarihsel geçmişi, güncel durumu, sosyal yaşamı, dini mabetleriyle ilgili bilgi ve verilere, hatta tasvirlere yer verilmeye başlanır. Örneğin Konstantin Fotinov (1790-1858) Kısaca Genel Dünya Coğrafyası (1843) adlı kitabında, Trakya bölgesini tanıtırken İstanbul'dan sonra en çok Edirne'ye odaklanır. Mihail Macarov da (1854-1944), gezi notu ve anılarında 1860'lı, 1870'li yılların Osmanlı Edirne'sini ustaca canlandırır. Derlememizde yer alan Dobri Minkov ise (1856-1942) anılarında Edirne vilayet merkezinde 1870'in başlarında düzenlenen Umumi Meclis toplantısını anmakla yetinmeyerek, kentin mahalleleri, toplumsal yaşamı, tarihsel anıtları, bunlarla ilgili yaygın söylenceler, Bulgarlara ait eğitim ve din kurumları hakkında da yalın bilgiler verir. Bir başka yazar, Petir Karapetrov da (1845-1903) Edirne'de geçirdiği 1878-1879 yıllarıyla ilgili anılarını bütün ayrıntı ve canlılığıyla aktarmaya çalışır. Hakkında çok az şey bildiğimiz Andon Dimitrov'un anıları da 1878-1879 yılı Edirne'sini kapsar. Çalışmamızda yer alan metinler kentteki eğitim, yayıncılık, kültür ve ticaret hayatıyla ilgili bilgiler de içerir. Bu anlatılarda Osmanlı idaresi hakkında bazen övgü, bazen de eleştiri ve yergilere rastlarız. Ama her şeye

rağmen 1870'li yılların Edirne'sinde etnik katmanlar arasında iyi ilişkiler egemendir. M. Macarov, P. Slaveykov, D. Minkov, P. Karapetrov ve A. Dimitrov'un bu kitapta bir araya getirilen anı ve gezi notları 1870'ler Edirne'sini bütün özgünlüğü, renkliliği ve canlılığıyla günümüze aktarıyor.

ANI VE YAŞAM Dizisi

KitapYAYINEVİ